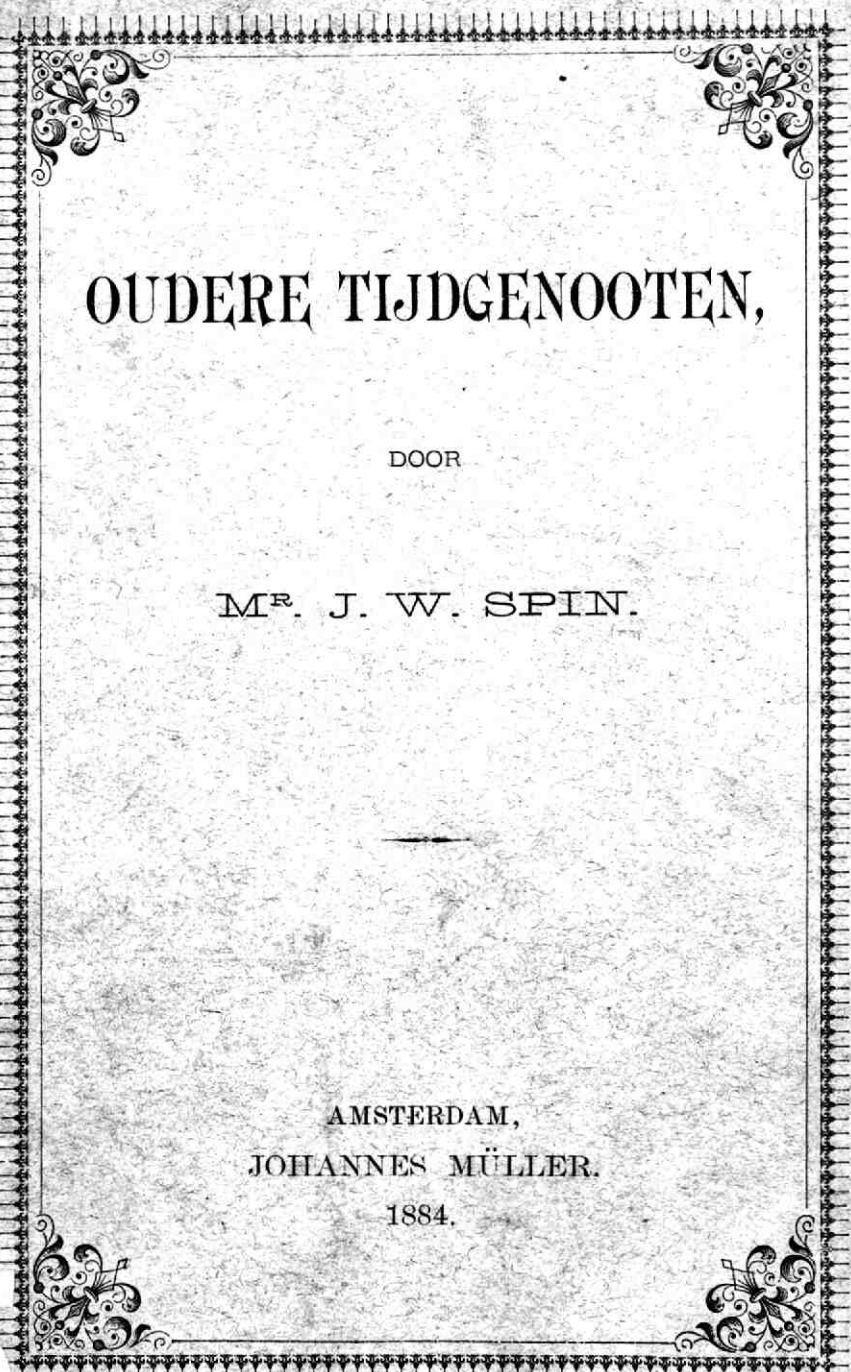

Oudere tijdgenooten

<https://hdl.handle.net/1874/235107>

OUDERE TIJDGENOOTEN,

DOOR

M^R. J. W. SPIN.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.

1884.

mm 11861

C. oct.

1436

Co. 1436

OUDERE TIJDGENOOTEN,

DOOR

MR. J. W. SPIN.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.

1884.

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

1895 5280

VOORREDE.

De schrijver der volgende bladzijden stelt er prijs op aan de verwondering van sommigen, die het vreemd vinden dat hij het buitenland boven de stad zijner vaders ter woonplaats verkoos, met een enkel woord te gemoet te komen. Zeker ware hij nooit, wanneer hem het voorregt te beurt gevallen ware in zijn vaderland een nuttigen werkring te vinden, er toe overgegaan zijn tenten in den vreemde op te slaan; — nu hem dat evenwel niet gelukken mogt, duide het hem niemand euvel dat hij, ook in het belang der zijnen, voorloopig aan het landleven en de gezonde berglucht, boven het stadleven en de min gezonde uitwasemingen van grachten de voorkeur gaf. Dat hij echter gaarne van deze gelegenheid gebruik maakt om, al zijnen vrienden in Nederland, een groet uit de verte te brengen spreekt wel van zelf'.

Eer hij nu tot de uitgaaf van dit werkje overging, heeft hij zich wel eens afgevraagd, welk gevolg daaraan verbonden zou zijn? De dooden, die hij nog eens voor de herinnering hunner tijdgenooten wenscht op te roepen, zijn ten deele reeds herdacht, of leven, zoo zij zich in beperkter kring bewogen, ten deele voort in het aandenken van hen, die hun nagedachtenis in eere houden. En zou zelfs de piëteit, welke den schrijver de pen deed opratten, niet het vermoeden kunnen opwekken dat hij met zijn schetsen

eenige eer voor zich zelv', zou wenschen te behalen? Immers, de levensherdenker van anderen is vaak gedwongen over zich zelv' te spreken. Zou de indruk aldus, gelijk hij zich zoo gaarne voorstelde, een welkludige zijn? Schrijver mag niet beslissen in hoeverre zijn persoon, die tot alle gestorvenen, met welken hij nog eenmaal een groet wenschte te wisselen, in meer of minder nauwe betrekking stond, daardoor zou kunnen worden benadeeld. Dit is hem ook ten eenemale onverschillig. Geheel een ander antwoord zou hij geven, zoo men hem de tweede vraag ter beantwoording voorlegde. De charakters, welke hij teekende, mogen slechts naar waarheid worden voorgesteld. Evenwel kan in deze slechts van relatieve waarheid sprake zijn. De immortellenkransen, die hij op de graven zijner "oudere tijdgenooten" wenscht neêr te leggen, zijn gevlochten door de hand eens ongeoeffenden hoveniers. Maar die charakters waren edele persoonlijkheden, dragers en vertegenwoordigers van welke men slechts bij uitzondering ontmoet. Nog wel meerderen van het gehalte als de thans besprokenen, mogt schrijver op zijn' levensweg ontmoeten. Waar zou het heen zoo hij ze hier allen bij name wilde vermelden? Weest nog eenmaal gegroet, oudere vrienden! uw jeugdigere medgezel al te vroeg ontruikt. Met weêrmoed gedenkt hij hier aan zijn ouders, aan zijn leermeester in het fransch, DE JEANNERET, aan den geachten predikant bij de Remonstrantsche Gemeente te Amsterdam D^s. A. A. STUART, aan den humanen, streng-soliden F. TH. EVERARD, aan den kundigen medicus D^s. F. W. RIVE, aan den hartelijken, gastvrijen K. M. FRIES DE VRIES, aan zijn' trouwen vriend, H. M. SCHULTZ, te Harzburg, aan den nog in 1883 overleden Baron J. H. VON SCHRÖDER, te Hamburg, aan den bekwamen, welwillenden P. G. TRESLING. En hoe gemak-

kelijk ware dit aantal niet te vermeederen? Zou nu het herdenken van dergelijke dooden voor de levenden niet van nut kunnen zijn? Zoudt gij zelv', afkeerig als schrijver, van al wat zweemt naar vleierij, eerder geneigd om de geesselroede der kritiek te hanteeren dan om de trilling van de snaren der vereering te doen klinken, het uw vriend ten kwade kunnen duiden, zoo hij U, na uw dood nog eens, in den kring der uwen herdacht? En al waren dan ook de grafbloemen, die hij vergaârde, niet van de edelste soort, zoudt gij, of iemand anders, het kunnen afkeuren, dat hij, in steê van de dauwdruppelen des Hemels, zijn nederige gaven met de tranen zijns harten besproeide en ze dus louterde en wijdde ter blijvende herinnering? En hiermede lezeressen en lezers Gode aanbevolen.

HARZBURG, Mei 1884.

J. W. S.

INHOUD.

EERSTE REEKS.

	Bldz.
C. A. SPIN.....	1
E. J. POTGIETER.....	16
(<i>Het Noorden.</i>).....	60
Jhr. MR. JERONIMO DE BOSCH KEMPER.....	110

C. A. SPIN,

Geb. te FRIEDRICHSTADT, 24 Februari 1792.

Gest. te AMSTERDAM, 30 October 1865.

Aan mijn beide zonen.

Het kwam mij voor, dat het U in latere jaren ten zegen kon zijn, indien ik U een blik deed werpen op het leven en streven van uw overgrootvader CHRISTIAN ANDERSEN SPIN. 't Was een man bij zijn tijdgenooten in aanzien en bij den nazaat nog niet vergeten. De dooden echter verdwijnen spoedig, vooral die van onzen tijd. Evenwel — en dit strekke ten troost — altijd blijft iets over van de uitkomst hunner omwandeling. 't Is een beeld — zij 't ook een flauw beeld — van de onsterfelijkheid. Blijft, als U het voorregt mag te beurt vallen tot mannen op te groeien, steeds de nagedachtenis in eere houden van hem, wiens beminnelijke persoonlijkheid uw' vader tot het schrijven van een herinneringswoord noopte. Volgt hem na!

't Is vrij zeker dat over uw' overgrootvader weinig geschreven is. Behalve eenige waardeerende regelen in het *Volksblad* van nu wijlen den edelen DE BOSCH KEMPER, een paar artikeltjes in eenige dagbladen, b. v. in het *Algemeen Handelsblad*, waaraan ook na zijn' dood zijn naam verbonden bleef, weet ik slechts en eerst zeer

onlangs, door de goede zorgen van den tegenwoordigen Predikant bij de Remonstrantsche Gemeente te *Friedrichstadt*, Ds. W. J. J. FRIES DE VRIES, op een stukje van eenigszins uitgebreider omvang te wijzen. 't Is van de hand van een' vriend van nu wijlen uw' overgrootvader, van den welbekenden D^s. J. A. M. MENSINGA, die hem in het *Eiderstedter und Stapelholmer Wochenblatt* den 15^{den} November 1865, N°. 46, op hartelijke wijze, herdacht.

Tegenover zoo schaarsche berichten staat, dat nog, vele jaren na uws overgrootvaders dood, vaak zijn persoon in hoogst gunstigen zin ter sprake komt, vooral bij monde van hen, die zijn nakomelingen voor 't eerst ontmoeten. Dergelijke indrukken zijn van zeer weldadigen aard, en het ware te wenschen, dat uitingen als deze, die toch voor een goed deel aan waardeering en piëteit haar ontstaan te danken hebben, menigvuldiger voorkwamen.

“Een goede naam is beter dan goede olie” leert ons reeds een schrijver uit het Oude Verbond, en hoe menigmaal mogt ik, ten aanzien uws overgrootvaders, de juistheid dezer vergelijking opmerken.

Vóór alles wensch ik zijner als Volksman te gedenken. Hij schaamde zich nooit te erkennen dat hij een kind des volks geweest was. Daaraan dankte hij zeker voor een deel de liefde welke de arbeidende klasse hem steeds toedroeg — daaraan ook de waardeering zijner gezellen, aan wier hand hij ter laatste rustplaats werd gebragt.

Nog staat mij den dag zijner ter aardebestelling levendig voor den geest. De lieve zon, die hij zoo gaarne aanschouwde, bescheen, zooals zijn vriend, nu ook reeds lang

ontslapen, Dⁿ. J. P. HEIJJE, het zoo aandoenlijk deed opmerken, zijn somber graf in de Nieuwe Kerk te *Amsterdam*. 't Was alsof zij zijn stoffelijk overblijfsel op aarde nog een laatst vaarwel wilde toeroepen.

Maar thans is niet de doode — neen de levende te bespreken. Een oud man verhaalt gaarne uit het grijs verleden. Zoo riep uw overgrootvader ook 't liefst zijne jongelingsjaren voor zijn' geest op, wel de meest bewogene uit zijn leven. Geboren uit het huwlijk van den zeekapitein, wiens naam hij droeg, met ELIZABETH NOOTBAAR, had wel niemand, die hem in de eerste jaren zijner ontwikkeling mogt gadeslaan, kunnen vermoeden, niet alleen dat in zijn zwak lichaam een zoo krachtige geest huisde, maar ook dat hij een' betrekkelijk zoo hoogen ouderdom zou bereiken.

In 1810 — steeds sprak hij met zekeren afkeer over zijn' stiefvader, en daardoor moet wel zijn vertrek naar *Ham-burg* verklaard worden — bevond hij zich in de schoone Elbestad, ten einde zich in de boekdrukkunst te bekwamen. De belegering dezer stad door de Franschen deed hem naar een goed heenkomen zoeken. Na zich nog een korte wijle in zijn vaderstad, ten huize van den vriend zijner jeugd te hebben opgehouden, reisde hij over *Denemarken* naar *Holland*. Op zijn' togt over den digtgevroren' *Sond* had hij het ongeluk te midden van een hevige sneeuw-jagt zijn papieren te verliezen en mogt zich nog gelukkig rekenen er het leven te hebben afgebragt. Te *Amsterdam* aangekomen, had hij het voornemen zich naar *Noord-Amerika* te begeven. De volvoering daarvan werd hem afgeraden door den waardigen leeraar MARTINUS STUART, voor welken raad hij dezen levenslang dankbaar bleef. Hij plagt steeds, over zijn eerste bezoek bij STUART sprekende, gewag te

maken van een kleinigheid, die evenwel duidelijk aan-
toont van hoe groote kieschheid hij was. Hij moest nl.,
nadat hij aangediend was, een oogenblik op den heer des
huizen wachten en besteedde die korte tusschenpoos aan
de beschouwing van een schilderij. Hij werd hierin weldra
door STUART verrast, en menigmaal was ik, ruim vijftig
jaren na deze nietigheid getuige, dat het hem speet, op
deze wijze door STUART als te zijn betrapt.

Die kieschheid bleef hem levenslang, zoo in zijn spreken,
als in zijn handelen, bij.

Weldra ondervond hij dat het in den vreemde ook vaak
veel te wenschen kan overlaten.

Gedurende den laatsten tijd der Fransche overheersching,
meen ik, (zijn verdienstelijke, reeds genoemde levens-
beschrijver neemt ten onrechte het jaar 1829 aan), werd
bij hem een geschrift uitgegeven, dat, niet voorzien van
des schrijvers naam, hem aan een strafvervolgning,
ja zelfs aan een gevangenisstraf blootstelde. Hoe vaak
heeft de waardige man later niet verhaald dat daar-
door de zuilen van zijn geluk werden gegrondvest ¹. Na
zijn vrijlating — in triumf werd hij naar zijn nederige
woning gebragt — bleek het hoezeer men het in hem wist
te waardeeren, dat hij den naam des schrijvers niet had
willen noemen. Der rigting, die hij eenmaal gekozen
en voor welke hij zich toen als martelaar had opgeofferd,
bleef hij levenslang getrouw. In het *Handelsblad*, opgericht
door de Heeren GEBR. DIEDERICHs, met welke hij het
voorrecht had zoo vele jaren in denzelfden geest samen te

¹ Das Volk aber that, was in solchen Umständen jedes Volk zu thun
moralisch verpflichtet ist, und ohne welches es nicht verdient, dasz
der Einzelne sich für dasselbe einer Gefahr aussetze — es erkannte in
ihm einen Märtyrer für sein Recht.

Past. MENSINGA.

werken, was altijd plaatsruimte voor een onpartijdige, vrijmoedige kritiek. 't Was veelal het orgaan der onafhankelijke oppositie. Maar telkenmale blonk ook zijn liefde voor het volk uit. Een behoeftig vaderlander kon steeds bij SPIN op onderstand rekenen, en al werd daarvan ook vaak te onbescheiden gebruik gemaakt — een behoorlijken reispenning gaf hij altijd ten beste. Bij elke gelegenheid deed hij onbekrompen wel en bevond zich steeds in de voorste reien waar het er op aankwam, de een of andere industrieële onderneming op krachtdadige wijze te ondersteunen¹. Daar waar het gold de belangen van het hem zoo dierbaar geworden *Amsterdam* te bevorderen, kon men zeker zijn bij uw' overgrootvader niet aan eens dooven mans deur aan te kloppen. Het geld bleef bij hem middel en werd nooit tot doel verlaagd. Voor ouden van jaren, die aan den bloei zijner fabriek hun beste krachten hadden gewijd, bleef hij tot hun levenseinde de noodige zorg dragen.

Tal van vrienden wist hij zich te verwerven, en de ridderlijkheid zijner geaardheid, gepaard aan de voortreffelijkheid van zijn hoofd, deed hem in 1848 met een aanzienlijk grooter aantal stemmen dan zijn tegen-candidaat, den vertegenwoordiger der aristocratie, op zich verleenigen mogt, als Lid in het kiescollegie treden. Toen kwam de wet van 1850, die hem, wilde hij zijn mandaat behouden, gedwongen zou hebben naturalisatie aan te vragen. Op dat punt toonde hij zich onverzettelijk. Liever zijne plaats in het kiescollegie opgeofferd, dan naturalisatie

¹ Toen Dr. SAMUEL SARPHATI in 1852 de Vereeniging voor Volksvlijt oprigtte, was een der weinigen die aandeel in de kosten wilden dragen uw overgrootvader C. A. SPIN.

te aanvaarden van een land, hem tot tweede Vaderland geworden.¹

Hij kon er zich niet in vinden het burgerschapsregt te verlangen van een land waarin hij zich zoo goed te huis gevoelde, waar zijne voorouders geleefd hadden, waaruit zij verdreven waren wel is waar, maar dat hij toch als zijn land beschouwde. 't Was in later jaren vaak verwonderlijk den waardigen man heftig tegen deze wet te hooren uitvaren, en het behoorde tot zijn eigenaardigheden dat hij zich op zijn eenmaal gekozen standpunt tot aan zijn dood heeft gehandhaafd. Andere eereambten heeft hij nooit bekleed, zoo ver ik weet, maar zeker ook niet begeerd. Zelfs niet de betrekking van opziener bij de gemeente, onder wier oudste en meest geachte leden hij kon worden beschouwd. Want ofschoon hij de mannen, die destijds het leeraarsambt uitoefenden, ook ná den dood van DES AMORIE VAN DER HOEVEN, steeds met de oude hartelijkheid bejegende, hoe zou hij, die aan een vrijzinnige, verdraagzame rigting boven alles behoefte gevoelde, kunnen instemmen met den toon, die voor zijn "Remonstrantsche" gevoelens wel wat ongewoon klonk? Neen, hij een volger der bekende, uit kritiek geboren rigting,

¹ Het *Volksblad* schrijft daaromtrent: "Wij kunnen hier van den heer SPIN niet gewagen, zonder tevens te doen opmerken, hoe de familie SPIN steeds een toonbeeld geweest is van de illiberaliteit van de regeering in vroeger' en later' tijd. Om godsdiensttwisten onder de Protestanten hadden zijn voorouders het vaderland verlaten (1618/1619) en toen onder mildere beginselen, de achternakomeling wederom den vaderlandschen bodem betrad en aldaar de zoo echt nationale, typographische kunst tot haar tegenwoordige ontwikkeling in toepassing bracht, dwong hem de illiberale wet van '50 naturalisatie aan te vragen, hoewel zijn medeburgers den verdienstelijken stadgenoot reeds te voren met een blijk van hun vertrouwen hadden vereerd."

een vereerder van STRAUZ' geschriften, kwam allengs in de godsdienstige samenkomsten minder trouw op dan ooit te voren, en in de laatste jaren zijns levens zag men hem ook daar niet meer. In die latere jaren begon hij ook zijn kring al kleiner en kleiner te maken, en hoewel levendiger en opgewekter dan ooit, was zijn huis slechts zeer zelden meer de verzamelplaats zijner vrienden. Ik geloof dat tot deze verandering de invloed zijner stille, huiselijke echtgenoot den doorslag gegeven heeft, want hij zelf was voor de gezelligheid en vriendschap als geboren. Toch bleef hij ook toen zijn leven als een rijk gezegend leven roemen, en slechts enkele gebeurtenissen van minder aanbelang, o. a. de onteigening van zijn bescheiden buitenverblijf in de *Plantaadje*, ten behoeve van "*Artis*," wierpen een ligte schaduw op zijn overigens tevreden stemming. Gedachtig aan de vele uren zoo genoegelijk en in aangename wisseling van gedachten met zijn vrienden daar doorleefd, kon hij de treurwilgen onder wier beschuttend loover hij zoo vaak gezeten had, nooit zonder aandoening terugzien, gelijk hij ook niet te bewegen was lid te worden van "*Artis*", waaraan hij zijn "*Oudenhoeck*" had moeten ten offer brengen.

Ook voor andersdenkenden toonde hij zich steeds welwillend gezind. Alleen met de kracht der zoogenaamde "opwekking" was hij niet zeer ingenomen. Overigens was het hem in zekere mate onverschillig welke rigting vertegenwoordigd werd door hen met wie hij in aanraking kwam. Zoo ontving hij even gaarne professor DES AMORIE VAN DER HOEVEN als den hoogleeraar SAMUEL MULLER, zoo den predikant der Engelsche gemeente, D^s. JAMIESON, voor wien hij een innige vereering had opgevat als vertegenwoordigers der langzamerhand maar toch zeker

veldwinnende moderne rigting. JAMIESON had ook hem lief, gelijk bleek uit die hoogst aandoenlijke, korte rede, waarmee hij in zijn eigenaardig Engelsch accent de nabestaanden troost trachtte in te spreken als in tal van woorden, aan uw overgrootvaders beminnelijke persoonlijkheid, na diens dood, nog op zijn ziekbed uitgesproken. Ook was het hem steeds welkom mannen als professor DE BOSCH KEMPER, POTGIETER (wiens min duidelijk handschrift hem vaak deed verklaren dat hij slechts één gezet op zijn drukkerij had, die het vlot kon ontcijferen), D^r. HEIJE, D^r. A. A. STUART, D^r. S. SARPHATI, M^r. P. M. G. VAN HEES, ten zijnent te mogen zien, en ik meen, al weet menig jongere van jaren het zelf niet, dat van den man, die zoo gaarne voor anderen een offer bracht, wel een groote invloed ten zegen moet zijn uitgegaan.

Zijn goedhartigheid — ach neen, ik ken het juiste Hollandsche woord niet — zijn *bonhomie*, waren dan ook zoo bekend dat men jaren lang na zijn dood daaraan volle regt wedervaren laat. Nog niet lang geleden getuigde een vakgenoot van hem, dat hij niet alleen er nooit toe zou overgegaan zijn om zijn concurrenten afbreuk te doen iets wat *hem* zeer gemakkelijk zou zijn gevallen, maar dat wanneer de een of ander zijner werkgevers zich naar een concurrent begeven had, hij dezen laatste opgaaf verstrekte der prijzen, die hij gewoon was te berekenen.

Slechts twee kinderen mogt hij zien geboren worden, en den oudsten, mijn vader tot man zien opgroeien, om dien zoon in de kracht zijns levens — hij telde eerst 36 jaren — aan het graf te moeten afstaan. Toen deze zware slag hem in 1857 trof, en hij den trouwen helper, die hem steeds in zijn veelomvattende taak ter zijde had gestaan, had verloren, heeft hij donkere uren doorleefd. Maar toch

wist hij, die gewoon was veelal aan kleinere beproevingen lucht te geven, in dat smartelijkste moment van zijn leven moed en kracht tegen den levensstrijd te vergaaren. 't Is waar wat BEETS zoo schoon in zijn "Ter Gedachtenis" zegt:

"Een kleiner leed is luid, — de groote smarten zwijgen",

en ik vermoed dat hij zijn kruis wel zonder morren, maar toch loodzwaar, tot zijn graf heeft gedragen. Men kan van den erkentelijken kleinzoon niet anders dan waardeering verwachten voor de wijze waarop uw overgrootvader, de taak mijns overleden' vaders toen in handen nam. Steeds wees hij op het voorbeeld van groote mannen, op de lectuur van deugdelijke werken, op sprekende feiten van adel des geestes. En hoe ging hij ons in zijn werkzaam leven niet voor!

Des zondags waren wij steeds ten zijnent, en het was dan zijn grootste vreugde met ons te wandelen, uit rijden te gaan en daaraan zijn hoogst gezellig en leerrijk onderhoud te paren. Hoe menigmalen waren wij er dan niet getuigen van, dat hij overal, waar hij kwam, met open armen werd ontvangen, niet zelden dat men elkander het voorregt om hem te zien schier betwistte, nog vaker dat men hem met aandrang op straat staande hield om eenige oogenblikken in zijn gezelschap te kunnen doorbrengen. Het zou een dankbaar werk zijn in deze rigting verder te gaan. Maar ook, ter wille van de verhouding waarin gij en ik tot hem staan, wensch ik daartoe liever niet over — maar veeleer eenige schreden terug te gaan, en thans te spreken over hem als boekdrukker, het daarbij betreurende dat mijn onervaren hand zich aan de verwerking dezer stof niet ten eenenmale onttrekken kan.

II.

Ik geloof mij niet aan overdrijving schuldig te maken wanneer ik beweer dat het vaderland van KOSTER wel eenige verplichting aan den uit *Duitschland* gekomen drukker heeft. In 't klein aangevangen, had hij, ook al, als gevolg van de ondervonden bejegening waarvan ik bij den aanvang dezer bladzijden gewaagde, na het herstel van *Neêrlands* onafhankelijkheid, zich in niet geringe mate populair gemaakt. Daarbij diende hem de omstandigheid dat te *Amsterdam* slechts een betrekkelijk klein aantal boekdrukkerijen bestond. Maar wat den krachtigsten stoot tot de ontwikkeling zijner fabriek zal gegeven hebben, mag wel zijn onvermoeide werkzaamheid, zijn voortvarende ijver, zijn scherpe practische blik, zijn heldere theoretische kennis, de getrouwe behartiging der hem aanvertrouwde belangen van anderen geweest zijn. Krachtdadig daarbij ter zijde gestaan door gezellen, waardig om onder zulk een leidsman te arbeiden, verzuimde hij niets, zelfs niet wat in het oog van velen oogenschijnlijk gering was, ter verkrijging van een schoon geheel. Daarbij wist hij voor een zorgvuldige correctie zorg te dragen, en het was hem nooit te veel om zelfs zijn nachtrust en die zijner kinderen, zooals hij vaak zijn gezellen noemde, ten offer te brengen waar spoed gevorderd werd. Groote, belangrijke werken werden hem aanvertrouwd. En hoe talrijk ook het personeel langzamerhand werd, van geheimhouding kon men zich steeds overtuigd houden. Daarbij, hoe gestreng en kieschkeurig hij ook te allen tijde voor zich zelv' was, ten aanzien van het werk van vakgenooten betoonde hij zich steeds verschoonend, niet zelden met groote waardeering. Dat hij onder der-

gelijke gegevens weldra een niet gering aantal kunstenaars had gevormd, behoeft wel niet te worden vermeld. De reeds ontslapen T. W. WILLEMS en diens opvolger K. DE JONG, om slechts deze beiden te noemen, zijn de bewijzen van de bezielende kracht welke van hunnen voorganger uitging. Bijzondere zorg spreidde hij ten toon waar het titels van boeken en vignetten betrof. Voegt daarbij dat zijn lettervoorraad eenig kon worden genoemd, ter uitbreiding van welken hij gaarne kapitalen uitgaf, zonder er ooit naar te vragen of deze ook renteloos zouden blijken te zijn. Maar laat ons voor een oogenblik de getuigenis van een bevoegd' tijdgenoot vermelden. Ten betooge van den omvang dien uws overgrootvaders zaak reeds in 1845 had, voert deze aan "dat hij destijds in het bezit van 1400 lettersoorten en ornamenten was." In het jaar 1850 trof deze bij hem 14 handpersen en één snelpers aan. In het jaar 1853 had het aantal bij hem aanwezig zijnde lettersoorten en ornamenten reeds 2100 bereikt en heeft zich, na dien tijd, aanmerkelijk vermeerderd. Ofschoon vreemde talen bij hem niet de hoofdzaak vormden, had hij toch reeds destijds elf nummers *Grieksche* lettersoorten en van de meer zeldzaam voorkomenden o. a. die van het *Aethiopisch*, *Koptisch* en *Javaansch*. Hij was, wat de letters zelf betrof, afkeerig van praal en ophef, maar des te meer een vriend van het eenvoudig schoone, en van alles wat door de kenmerken van het goede gestempeld was. Hier dient nog in 't bijzonder te worden gewaagd van een wonderfraaie diamantletter, welker scherpte en nauwkeurige snijding men eerst onder het gebruik maken van 't vergrootglas gewaar wordt, en van een' notendruk, welke nauwlijks bij tin- en koperstempel ten achter staat. Ieder, die in het vak behagen schept, doorbladert deze

afdruksels van lettertypen met een waar genot, want die reine, scherpe vormen in allerlei gestalten en karakters afgebeeld, die nauwkeurige afsnijdingen vol smaak, vaak versierd met allerlei vignetten, zijn ware meesterstukken der zetkunst. Al wat zich in zijn vak als nieuw voordeed boezemde hem een warme belangstelling in, en hij trok er partij van, zoodra zich de gelegenheid daartoe opdeed. Hij was nog een boekdrukker van den ouden, echten stempel, in wien de geest en werkkraft der PLANTINEN en ELZEVIERs voortleefde en wien het boekdrukkerswapen nader aan het harte lag dan alle eereteekenen der wereld. Hij heeft het nog mogen beleven dat het *Handelsblad* het 10,000^{ste} nummer zijner uitgaaf verschijnen zag, en na vaak zoo van redactie als van formaat te zijn veranderd (de rigting was onveranderlijk liberaal), door middel van een pers door stoom gedreven ter wereld verscheen. Geächt zoo door zijn meerderen als door zijne minderen op de handen gedragen, gunde hij zich noode rust tot eten, en op niets was hij gieriger, gedachtig aan het *Hora ruit*, dan op het gebruik maken van tijd. *Time is money* was de levensspreuk, die hij het liefst in toepassing bragt. Dat onder al deze gegevens zijn drukkerij, die, meen ik, slechts éénmaal van standplaats veranderde, zich krachtadig ontwikkelde, behoeft niet te worden betoogd. "Seine Officin" zoo getuigt MENSINGA, "wurde die beste und renommirteste in *Holland*." 't Staat niet aan mij te beslissen in hoeverre dit oordeel in allen deele juist is. Wel vermoed ik dat uw overgrootvader bij het gebrekkige dat hij wel wist dat ook aan zijn fabriek verbonden was, gepaard aan het voortreffelijke dat hij bij zijn vakgenooten steeds wist te waardeeren, zoo hem bij zijn leven deze lofspraak ter oore gekomen was, dit compliment

zeker met een minzamen glimlach zou hebben van de hand gewezen.

III.

Ten besluite, lieve zonen, wensch ik nog even bij een gebeurtenis uit zijn leven stil te staan, door hem zelf' steeds als een der aangenaamste episoden aangemerkt en als zoodanig meermalen met groote waardeering en erkentelijkheid herdacht. Zooals ik u reeds deed opmerken, was hij uit den vreemde in *Nederland* gekomen. Toch bleef hij aan zijn vaderland gehecht. De Sleeswijk-Holsteinsche oorlog, door *Pruissen* tegen *Denemarken* gevoerd, boezemde hem de warmste belangstelling in, en met leede oogen aanschouwde hij later den overgang van zijn vaderland tot het *Noord-Duitsche Rijk*. De sporen van zijn' weldadigen zin zijn zichtbaar ook in zijn vaderstad. Ook daar ter plaatse zijn, bij de tijding van zijn overlijden, heete tranen geschreid, als blijken van waardeering van zijn edele persoonlijkheid, als offeranden voor ontvangen weldaden. Slechts éénmaal mocht hij het dierbare vaderland wederzien. 't Was in het jaar 1842. Toen leefden nog vele ouderen van jaren, vrienden zijner jeugd, die hem allen hoogschatten, en de togt naar *Schwabstadt*, hem toen bereid, was voor hem een zegetogt. Thans leven er nog slechts enkelen, die zich, behalve het genoegen dat die geheele reis kenmerkte, ook nog de aandoenlijke plegtigheid daaraan verbonden, herinneren. Na een paar dagen te voren zijn verwanten (zijn stiefvader was alreeds gestorven, maar zijn hoog bejaarde moeder ¹ vond hij nog in leven) met woorden

¹ Haar bleef later nog de beproeving van de belegering van *Friedrichstadt* weggelegd.

van vergeving en liefde te zijn te gemoet getreden — waardoor de achting voor zijn persoon zoo mogelijk nog gestegen was, bezocht hij den beukeboom, waarin hij in 1812 met den vriend zijner jeugd (en men stelle zich zoo mogelijk het enthousiasme van die tijden voor, waarvan het levende geslacht zich schier geen begrip maken kan) beider namen, omringd door een' krans, gesneden had. De houtvesters van dat revier verklaarden dat deze beuk, niet vóór hij stierf, mogt gehouwen worden.

Te midden zijner onvermoeide werkzaamheid klaagde hij zekeren avond over hoofdpijn. Een beroerte, die hem den volgenden dag overviel, maakte een snel en zacht einde aan zijn eervol leven. Na al de zegeningen, die hij van God ontvangen, en waarvoor hij zich te allen tijde dankbaar betoond had, was deze de laatste welke hem te wenschen was overgebleven.

CHRISTIAAN en JOAN WILLEM, denkt vaak aan uw overgrootvader en laat de gedachte aan den edelen stam waaruit gij gesproten zijt u opwekken, zoo mogelijk gelijk te worden aan

CHRISTIAN ANDERSEN SPIN.

Aan mijn' geachten Leermeester,
den heer D^r. W. DOORENBOS.

Aanvaard de opdragt van nevensgaande schets, aan de nagedachtenis van den dichter van *Florence*, den uitgever van *de Nalatenschap van den Landjonker* toegewijd, met mijn beste wenschen voor Uw verder leven. Mijn gevoelens van sympathie en vereering te Uwaarts zijn noch door omstandigheden, noch door afstanden, ook niet door den loop der jaren, gewijzigd of veranderd.

Tenzij *vermeerderd* door steeds grootere hoogachting voor Uw loffelijk streven en Uw goede diensten aan onze letterkunde bewezen. Is de ontslapene ook in Uw schatting een man van Beteekenis geweest, hoe aangenaam zou het mij zijn indien dit herinneringswoord niet al te zeer bleef beneden zijne persoonlijkheid, niet in te geringe mate beantwoordde aan de eischen, die gij zoudt kunnen stellen aan hem die het voorrecht eenmaal hoogelijk waardeerde Uw leerling te zijn.

Ontbreken mij onder zoo vele gegevens ook Uwe beschouwingen in den *Spectator*, het gemis daarvan wekken velen op die nogmaals te lezen.

E. J. POTGIETER,

Geb. te ZWOLLE, den 27sten Juni 1808.

Gest. te AMSTERDAM, den 3^{den} Februari 1875.

1. E. J. POTGIETER, *Poëzy*, 1827-1874. IIe Deel. Haarlem, KRUSEMAN & TJEENK WILLINK, 1875.

2. *Studiën en Schetsen over Vaderlandsche Geschiedenis en Letteren*, door R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, IIe Deel. Verzameld en uitgegeven door E. J. POTGIETER, 's Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF, 1875.

3. *Het Noorden, in Omtrekken en Tafereelen*, door E. J. POTGIETER, J. P. HASEBROEK, *Een vriendenwoord ter inleiding van de vernieuwde uitgave van Potgieter's Noorden*, Amsterdam, JAN LEENDERTZ, 1875.

4. *Mannen van Beteekenis in onze dagen*, bijeengebracht door N. C. BALSEM, E. J. POTGIETER, door D^a. F. NIPPOLD, 1875.

5. *Eigen Haard*, E. J. POTGIETER, door JOH. C. ZIMMERMAN, Haarlem, KRUSEMAN & TJEENK WILLINK, 1875.

Gids, E. J. POTGIETER, door JOH. C. ZIMMERMAN, 1875. P. N. VAN KAMPEN & ZOON.

6. E. J. POTGIETER's *Verspreide en nagelaten Werken*. Uitgegeven onder toezigt van JOH. C. ZIMMERMAN. Narede. Haarlem, KRUSEMAN & TJEENK WILLINK, 1876.

7. *Portretten van Joost van den Vondel, aan de nagedachtenis van* E. J. POTGIETER door JOS. ALB. ALBERDINGK THYM. Amsterdam, C. L. VAN LANGENHUYSEN, 1876.

8. *Studien over POTGIETER*, door J. WINKLER PRINS.
9. E. J. POTGIETER: *II, Nederlandsche Belletrïe*, 1857-1876, door C^p. BUSKEN HUET. Amsterdam, G. L. FUNKE, 1876.
10. POTGIETER 1860-1875. *Persoonlijke herinneringen*, door C^p. BUSKEN HUET. Amsterdam, G. L. FUNKE, 1877.
11. *Eene studie over POTGIETER*, maandschrift *Tijdspiegel*, door D^a. F. NIPPOLD, 1882.

Deze zijn wel niet alle, maar vormen toch zeker het meerendeel der werken, die POTGIETER's naam als schrijver, zijn roem als dichter, zijn waarde als mensch en vriend in het leven en in eere zullen houden, zoo dit noodig ware. Immers, een nog veel talrijker rei geschriften van zijn eigen hand, zullen als zoovele eere teekenen gelden ten aanzien van den hoogen rang, dien hij in onze Letterkunde steeds zal blijven bekleeden. Hem is daardoor de onsterfelijkheid verzekerd. "Herinneringen van erkentelijke vrienden, voorgelicht door eene zuster, wier leven met het zijne was zamengegroeid, zullen hem eene gedenkzuil stichten." En ware dit niet reeds geschied, altijd breeder en grooter zal de schare zijner vereerders worden, al naarmate lust voor degelijke lectuur een der gevolgen van de steeds vermeerderende beschaving zal uitmaken.

Ruim elf jaren later dan THORBECKE zag POTGIETER, eveneens in de hoofdstad van *Overijssel*, het eerste levenslicht. Toch schijnen beiden aan elkander, immers wat persoonlijk verkeer betreft, vreemd gebleven te zijn. Beider wegen liepen dan ook te zeer uit elkander. De staatsman had een' anderen kring dan de koopman — de laatste een loopbaan van gansch andere richting dan de eerste. Slechts een enkele maal, en dan nog maar in 't voorbijgaan, laat POTGIETER aan THORBECKE's talenten regt weder-

varen.¹ Was THORBECKE geen vriend, of laat ons liever zeggen geen bewonderaar van *Amsterdam*,² POTGIETER, hoewel ongeneigd om steeds als lofredenaar op te treden,³ en de heer THIJM zijn als kinderen van *Amsterdam* aan te merken.⁴ *Amsterdam* was voor POTGIETER "de stad bij uitnemendheid". Daar woonde hij op de Leliegracht stille zijde. Daar werd op zijn graf, door een schaar vereerders, een gedenkteeken opgerigt, terwijl het door hem bewoonde huis, onlangs schooner herbouwd en fraaier ingerigt, door een steen in den gevel herinnert aan den begaafden Zwollenaar.⁵ En wederom was *Amsterdam* edelmoedig genoeg, om, toen de residentie als een lastpost scheen aan te merken wat zij in de eerste en laatste plaats als een voorregt had dienen te beschouwen, aan THORBECKE's standbeeld een plaats op het thans naar hem genoemde plein af te staan. Dus herinneringen aan beide Zwollenaars worden in de hoofdstad des Rijks voor stadgenoot en vreemdeling levendig bewaard. Evenwel kan het niet in mijn bedoeling liggen punten van overeenkomst of wel van verschil te ontwikkelen, welke tusschen deze beide zonen van hun' tijd zoo ruimschoots zouden worden aangetroffen. 't Is ons thans om POTGIETER, niet om THORBECKE, te doen.

Van zijne jeugd zijn ons niet vele bijzonderheden bekend. ZIMMERMAN⁶ neemt aan, dat de school des levens voor hem

¹ O. a. zie men: *Aan Twenthe, Op Twikkel: Poëzy* 1^e deel p. 121. Haarlem, A. C. KRUSEMAN, 1868.

² "s Lands hartader klopt flauw."

³ "Een wonder is de nieuwe Beurs!" Poëzij 1832—1868 1^e deel p. 68 vv.

⁴ *Nederlandsche Bellettrie*, 1857—1876. C^d. BUSKEN HUET. 1^e Bundel. Amsterdam, G. L. FUNKE, 1876.

⁵ Thans wordt dit huis door den heer GAUTZSCH bewoond.

⁶ *Narede, Poëzy*, II p. 424.

geen gemakkelijke geweest is, waardoor hij de karaktervorming welke zich alras openbaarde, de volharding, de ijzeren wilskracht tracht te verklaren. Hoe het zij, moge dan al een min gelukkige jeugd POTGIETER ten deel zijn gevallen, en hij daaraan die groote mate van werkkracht en zoovele andere voortreffelijke eigenschappen te danken hebben — zeker was POTGIETER, in de beste beteekenis van het woord, te allen tijde, een buitengewoon man. Zeer jeugdig van leeftijd werd hij in zijn vaderstad ter Fransche schole van den heer QUANJER, spoedig daarop daarenboven des avonds op de nieuw-opgerigte school van de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, waaraan de heer SPIJKERMAN hoofdonderwijzer was, geplaatst. In 1819 werd het onderrigt, op die beide scholen gezamenlijk genoten, vervangen door dat, hetwelk de school van den Heer VAN SCHOUWENBURG, die zich even te voren te *Zwolle* gevestigd had, aanbood. Het zal daar geweest zijn, dat de “arme, slanke, toringzieke jonkman”, de vroeg gestorven onderwijzer in het Duitsch, met hem de gedichten van E. C. VON KLEIST las, dat de dankbare herinnering aan den jong ontslapen dichter haar oorsprong ontleent.¹ Daar werd de eerste liefde ontvonkt voor de poëzy, die later POTGIETER onder haar eerste dienaren zou mogen tellen. “Getuigt het meer voor de piëteit dan voor de objectiviteit van POTGIETER”, gelijk zijn levensherdenker J. WINKLER PRINS ons verzekert, dat hij den Duitscher *zegt* en de “schim van den Engelsch onderwijzenden zelfrijmenden Hollander noode den wansmaak ten goede houdt, omdat deze hem kunsteloze liederen liet maken,” toch schijnt beider invloed, zij die des laatsten

¹ *Studiën en Schetsen* enz. IIe Deel p. XLIX.

minder dan van den eerste, verre van onbeteekenend op hem te zijn geweest.

Weinig meer is van deze eerste jaren van POTGIETER's leven tot ons gekomen. Zelfs verklaart de heer BUSKEN HUET dat hij van diens vroegere lotgevallen niets meer weet dan POTGIETER zelf terloops aan het publiek heeft medegedeeld, hetwelk later door den heer ZIMMERMAN aangevuld werd. Alleen — en zoo onze gissing waarheid behelst, dan is het verblijf op die school van onberekenbaren zegen op POTGIETER's verdere loopbaan geweest — zou het nog het veiligst zijn aan te nemen dat daar ter plaatse de eerste vriendschapsbanden werden gelegd met den ons onbekenden THEODOOR, den speelmakker zijner jeugd, door wiens poëzy, om POTGIETER zelf te doen spreken: AERNOUT DROST zich voelde aangetrokken, naar wiens vroeg verscheiden diens eigen helaas! weldra zou zweemen. Het strekt ongetwijfeld POTGIETER tot eere, dat hij door de uitgave van THEODOOR's verzen regt deed wedervaren aan de toovermagt, door herinneringen van zijn eerste jeugd op hem uitgeoefend en dat hij deze aan de vergetelheid ontrukte. Het gedenken van den ochtend, toen de schemering reeds voor hem was ingevallen, verkeerde bij het toenemen der jaren, bij het afnemen der krachten voor hem in een weemoedig genot, dat tegelijkertijd de eerste, de zoetste indrukken van genegenheid voor hem verlevendigde.

Somberder allengs, maar te nadrukkelijker, klonk hem de klagt des jeugdigen dichters tegen:

“’t Is vergeefs, mijn einde nadert:
 Uit heeft lang mijn zwakke vlugt,
 Als in gindsch verdord gebladert
 ’t Zoete westewind gezucht;
 En geen vriendenhand vergadert,
 Bloesems nooit gerijpt tot vrucht!”

De heer BUSKEN HUET drukt het kernachtig uit, dat het geen verwondering kan baren dat de verplichting van den uitgever van de *Nalatenschap van den Landjonker* aan diens nagedachtenis den eerste als een schicht in het hart is blijven steken, terwijl hij den Landjonker zelf herdenkt ook in deze woorden: "Arme ouders, die geen getuigen mogt zijn van het opwassen van zulk een zoon. Arme zoon! die reeds zoo spoedig waar zoudt maken wat gij van uzelfen in *Vroeg Sterven* dichttet:

"Roemloos zal ik tot U dalen,
 Vaadren, die in 't oorlogsvier
 Palm en lauw'ren mogt behalen
 Voor Uw wuivende banier;
 Daar geen glans van zonnestralen
 Schittert om uws naneefs lier: —
 IJd'le hoop, zoo 't grafgesteente,
 In den stillen zomernacht,
 Menig knaaps verliefde klagt, —
 Zoo des zomers mijn gebeente
 Rozen die de schoonste bragt, —
 't Minnelied ten loon verwacht!"

Dezen jong gestorven vriend kennen wij niet bij name — des te meer is het ons een aangename vergoeding hem te leeren kennen uit de geschriften, door wier uitgave POTGIETER zelf den schoonsten immortellenkrans op zijn eigen graf heeft nedergelegd.¹

"Wij moeten er in berusten," zegt BUSKEN HUET ergens, "dat de sluier van dit bevallig geheim vermoedelijk nimmer zal worden opgeheven, — en waarom zouden wij niet?" Ja, waarom zouden wij niet? POTGIETER toch is exécuteur van de geschriften, door den Landjonker

¹ *Nederlandsche Belletrise* 1857—1876. Kritieken door C^p. BUSKEN HUET. IIIe Bundel, p. 162.

nagelaten. Maar terwijl exécuteurs gewoonlijk niet meer overgeven — ook wel eens minder welligt — dan de erflater voor zijn erfgenamen bestemde, heeft POTGIETER zich blijkbaar geen moeite getroost om de nalatenschap van zijn' vroeg verscheiden' vriend om te werken, te herscheppen en met de vruchten zijns geestes aanmerkelijk te verrijken — evenwel niet alzoo dat het beminnelijk en geniaal beeld van THEODOOR daardoor voor ons onzichtbaar zou worden. Aan de gedichten des Landjonkers zijn twee menschenlevens besteed: THEODOOR doet ons de bloesems beschouwen, POTGIETER ons het ooft bewonderen. Het boompje is door de zorgen van den trouwen tuinier een boom geworden, waarin de vogelen des hemels hun nesten kunnen bouwen. Menig jong schrijver zou, ter eere zijner nagedachtenis wel wenschen willen een' vriend op zijn' levensweg te ontmoeten, in staat zoo tot zijn' gedachtenkring door te dringen als POTGIETER dit ten aanzien van THEODOOR vermogt.

Bij den ongewonen aanleg, dien POTGIETER reeds in zijn jeugd moet hebben bezeten, rijst alligt bij menigeen onwillekeurig de verzuchting op, welke hoogte zijn middagzonne zou hebben bereikt indien hem een Academische opleiding te beurt gevallen ware, of zoo het hem, om zijn eigene uitdrukking te bezigen, gegund ware geweest “uit de oorspronkelijke flesch te drinken.” Men bedenke evenwel, met het voorbeeld van POTGIETER en ALBERDINGK THIJM voor oogen, dat de meening als zou alleen aan hoogescholeu hooger onderwijs te bekomen zijn, te dwaas is dan dat er iemand zou te vinden zijn geneigd om haar te onderschrijven. De heer THIJM, hoogleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten, toont genoegzaam dat hij alleszins waardig is de evenknie van de

beroemdste zijner ambtgenooten te zijn — terwijl aan POTGIETER, alhoewel nooit voor een' leerstoel in aanmerking gekomen — terwijl hem misschien geen gaven tot doceren waren toebedeeld — grooter hoeveelheid vormende kracht ten dienste stond, dan de meeste hoogleeraren — het zij gezegd zonder iemand te willen taxeeren — aan onze vier universiteiten beschikbaar hebben. ¹

Maar in elk geval zou het tamelijk onvruchtbaar zijn, langen tijd zoowel bij de verzuchting als bij de troostredenen naar aanleiding daarvan stil te staan. De leertijd zijner jeugd was zeer beperkt, zelfs nog korter dan de gewoonte dier dagen medebragt. De knaap, die nog een kind was, moest op een kantoorkruk plaats nemen en opgeleid worden in de bezigheden aan het pakhuisleven verbonden. Te *Amsterdam*, in 1821, met die bestemming voor oogen aangekomen, bleef hij aldaar tot 1826, terwijl hij zijn inwoning had bij Mejuffrouw E. VAN HENGEL en bij haar vriendin en associée, zijn tante Mejuffrouw W. VAN ULSEN, die tot 1825 of 1826 aan het hoofd stonden van het kantoor, waarop hij werkzaam was. ² Volgens de getuigenis van zijn even aangehaalden, rijkbegaafden levensbeschrijver, stempelde hem niets, van hetgeen uit die dagen van hem nog over is, tot een vroeg-rijp genie. Maar wel bleek reeds toen zijn zucht naar kennis, ook door de vele lessen, die hij van de meest bekwame onderwijzers in het Engelsch en Duitsch genoot — zijne bekwaamheid in het Fransch was reeds vrij voldoende — ook door zijne liefde voor het teekenonderwijs van DAWAILLE, wiens naam ook thans nog een' goeden klank heeft.

¹ *Potgieter 1860—1875. Persoonlijke Herinneringen*, p. 6.

² *Potgieter, Poëzy II. Narede*, van JOH. C. ZIMMERMAN, p. 425.

Het jaar 1826 echter bragt in dat alles een groote verandering aan. Een tweede kantoor van het handelshuis, waarbij hij werkzaam was, werd te *Antwerpen* opgericht, en POTGIETER vertrok mede derwaarts. Vier jaren, hoogst-belangrijk ook voor zijn volgend leven, heeft hij aldaar doorleefd. Behalve de predikanten MOUNIER en MARCUS, met welken hij dagelijks verkeerde, leerde hij daar J. F. WILLEMS¹ kennen, zijn' hartelijk geliefden vriend, aan wien hij, na zijn vertrek uit *Antwerpen*, uit *Amsterdam* in 1830, de fraaie dichtregelen wijdt, die onder den titel van *Mijne Stemming* in de door den heer ZIMMERMAN uitgegeven *Poëzy*² zijn opgenomen. 't Zij hij alsdan "den gulden tijd" dien hij op 's jaarkrings eersten³ dag met WILLEMS' gezin mogt vieren, herdacht, dan wel zich weder in diens, hem zoo dierbaar huis waant,

"Waar 'k wie ik liefheb en gij mint
Om uwen disch hervind",

zooals het iets later luidt, in elke strofe, bij elke nieuwe

¹ Mr. G. W. VREEDE, *Jhr. Mr. Jeronimo de Bosch Kemper als staats-burger en geleerde herdacht*", getuigt van dezen edelen en moedigen handhaver der Nederlandsche taal in het Zuiden: "Als grijsaard, nog in 1874, heeft KEMPER de aangename herinneringen van den eerstbeginnenden Gymnasiast met al de levendigheid van zijn erkentelijk gemoed geschilderd. In 1821" (schrijft hij in *de Gids*, Aankondiging der *Brieven* en der *Levensschets* van J. F. WILLEMS, uitgave MAX ROOSES), "nadat de felle oppositiekreet van clericalen en franschgezinde Belgen tot in de binnenkamer van het ouderlijk huis was doorgedrongen, zag ik in alle Belgen vijanden van Koning en Vaderland en in alle Belgische katholieken menschen, die niet te vertrouwen waren. Het bezoek bij WILLEMS deed mij geheel van gedachten veranderen. Welk een gulheid heerschte in dat huisgezin! Hoe recht hartelijk was de ontvangst! Welk een oprechtheid sprak uit gelaat en manieren!"

² Eerste Deel p. 73—78.

³ Het gedicht voert tot dagteekening 30 December 1830.

gedachte straalt de erkentelijkheid, de waardeering van POTGIETER tegenover zijn' welwillenden gastheer ten duidelijkste door.

Maar een andere tijd dan die van gastmalen en vrolijke feesten was thans aangebroken. De staatkunde van den Eersten WILLEM, zooals POTGIETER toen bij voorkeur den Koning van *Nederland* noemde, had tot gevolg dat de opstand in *België* uitbrak. Krijgsgevaar en wachtverdriet deden zich gelden. Hoe gaarne POTGIETER mede uitgetrokken ware, 't was hem niet gegund. En altijd beter zóó dan dat een vijandelijke kogel hem reeds destijds had weggerukt. "Helaas!" zoo zingt hij:

"Helaas! mij zal de kroon ontgaan,
Die over tien of twintig jaar
Op 's jong'lings fiere kruin zal staan!
Maar 't schimpend woord: "Hij was niet daar!"
Vall' dan op vriend en magen neêr,
Wier wil ik nu vereêr!"

Wel ons, dat vrienden en magen hem destijds terug hielden. Moge 't zoet zijn voor het vaderland te sneven, veel zoeter en zaliger schijnt het ons toe voor het vaderland te mogen leven, werken en arbeiden. Een schoone tijd lag achter hem, een tijdperk van strijd daagde voor hem op.

POTGIETER was alzoo weder te *Amsterdam*, waar hij zijn' intrek nam ten huize van zijn grootmoeder, Mevrouw de Weduwe POTGIETER, die haar woning te *Zwolle* had verwisseld tegen eene op de *Bloemgracht*, te *Amsterdam*. Daar leerde hij JERONIMO DE VRIES, WITHUYS, H. H. KLIJN, YNTEMA en zoovele anderen kennen en was weldra, met name in het huis des eerstgenoemden, een welkome, wekelijksche gast. Daar nam hij deel aan die, gedurende den winter gehouden, bijeenkomsten in een achterkamer

dier woning in de *Papenbroeksteeg*, welke toen tegenover den zij-ingang van het *Poolsche Koffijhuis* was gelegen. Daar woonde hij DA COSTA's voorlezingen "tegen den geest der Eeuw" bij, waarvan hij o. a. zegt: "hij (DA COSTA) wist niet welk een bewonderaar der lierzangen van FEITH uit dien tijd, welk een patriottenkind de stralen zijner vurige oogen tartte." Van zijn eigen gedichten getuigt POTGIETER op een andere plaats "als de meeste eerstelingen waren zij, wat de manier betreft, navolging. FEITH had mij voor de vroegste tot model gestrekt." Genoegzame aanleidingen, overvloedige gelegenheid om zich te ontwikkelen. Ook kwam hij in aanraking met den jongen VAN LENNEP, destijds reeds "*T'enfant chéri* van het publiek." En zooals alles wat POTGIETER deed als van zelf geschiedde, zoo ook hier. Tot DE VRIES' woning, *Heerengracht over de Spiegelstraat*, had een aanbevelingsbrief van WILLEMS hem toegang verschaft. Met waardeering wordt door hem ook meermalen melding gemaakt van dien gunstig aangeschreven Amsterdamschen maecenaat. Het is bekend hoe deze nette en gekuischte prozaschrijver — KEMPER's vriend en zwager — M^r. WILLEM BILDERDIJK, van den tijd dat deze zich nog te *Brunswijk* ophield, en buiten DE VRIES weinig of geen letterkundige vrienden telde, steeds de hand boven het hoofd hield. DE VRIES waardeerde, ook in den jongere, "zelfstandigheid van oordeel" en hoewel hij hem waarschuwde om zijn liefde voor STARING en HUYGENS niet "te overdrijven", kon hij zijn' letterkundigen vriend, die te allen tijde zou blijken zelfstandig te zijn, tot een onvoorwaardelijke bewondering noch voor CATS, noch voor BILDERDIJK bekeeren. En om te weten uit welke personen het gezelschap samengesteld was, dat in de *Papenbroeksteeg* bijeen

kwam, daartoe behoeven wij de studie van POTGIETER over BAKHUIZEN VAN DEN BRINK slechts ter hand te nemen. Daar zoudt ge, vroeg gekomen, den stichter B. S. NAYLER en diens gade, "de begaafde, de beminnelijke déclamatrice, welke later, bij de uitbreiding des genootschaps, eene schare van toeluisteraressen naar het *Wapen van Embden* op den *Nieuwendijk* lokken zal", hebben kunnen ontmoeten. Zij was de eenige vrouw in het gezelschap. Vreemd oogenschijnlijk, zou men bijna durven zeggen, dat zij later alleen voor vrouwen is opgetreden. De galanterie had iets anders durven hopen. Daar zoudt gij den reeds door de jaren gebogen' Hoogleeraar N. G. VAN KAMPEN hebben kunnen aantreffen, die voor zijn geleerde verhandelingen, van 1809 tot 1829, niet minder dan acht maal met goud en tweemaal met zilver, door verschillende genootschappen, bekroond werd¹ en "die, in zich zelven gekeerd, misschien de bouwstoffen ordent voor zijn *Verhandelingen over den invloed der Engelsche Letterkunde op de Hollandsche*.² Daar verschenen nog meer vertegenwoordigers van den *Anglo-Saksischen* type, als de heer TAYLOR, correspondent voor het Engelsch in het Handelshuis der heeren HOPE & Cie., en zijn landgenoot PLAYTER, die zich aan het geven van onderwijs had gewijd. Daar kwam ook M^r. JACOB VAN LENNEP. Voordragten werden ten gehoor gebracht, afkomstig van BYRON, *the Reliques of Ancient Poetry*, van Bisschop PERCY, "niet altijd ten voordeele van BILDERDIJK, wanneer U menige vertaling van dezen heugt" — of wel werd nu eens een fragment van KEATS uit *St. Agnes' Eve* ten beste gegeven

¹ VAN VLOTEN, *Bloemlezing uit het Nederlandsch Proza der negentiende Eeuw: Nicolaas Godfried van Kampen*, p. 373.

² *Studiën en Schetsen enz.*, CLXIV.

dan weer een meesterstukje van SHELLEY in *the Fugitives* bewonderd. DA COSTA, door POTGIETER in 1860 zoo naar waarde gehuldigd, ¹ — onwillekeurig herdenkt men die aandoenlijke strophe, waarbij op den ondank gedoeld wordt, met welken de dichter, die “een grootscher vermaking dan VONDEL of BILDERDIJK liet aan de faam” vanwege zijn aangenomen vaderland bejegend werd — had mede zijn reeks voorlezingen begonnen.

“Tuig dichter! dien, ² zoo aan het hof van ORANJE
 De kunsten den luister verhoogden der kroon,
 Een lot als CARL AUGUST (herdenk hem *Germanje!*)
 Aan GÖTHE bereidde, ten dank waar geboën!
 Tuig, dichter! die, hadde U het zonlicht beschenen,
 Waar 't dubbele Huis van de wereld beschikt,
 Een streelender hulde dan 't goud der Mecenen,
 De schatting eens edelen volks had verkwikt, —
 Wat glans was uw sier in deez' gastvrije wallen?
 Waar lag wel uw lusthof, aan *Aemstel* of *IJ*?
 Ach! 't ridderlint moge U ten deel zijn gevallen,
 Alle ov'rige hulde, zij ging U voorbij!
 Een leerstoel voor U? U, den leidsman der dwaling!
 Onz' jeugd, met vernuften tot meesters, uw buit!
 Het hof om te rusten, benoemd bij herhaling,
 Voor wien niet al plaatse? slechts U sloot het uit!”

Men herleest die regels onwillekeurig ook om den persoon, die ze schreef. Immers, zij kunnen van toepassing worden verklaard op POTGIETER, niet den jongeling in 1830, maar den man toen hij het toppunt zijns roems bereikt had. Wel sloeg de Koning hem, onder veler toeujuiching, op 't laatst van zijn leven tot Ridder, maar daarbij is het gebleven. Geen Faculteit onzer Hooge-

¹ ISAAC DA COSTA (1798—1860) *Poëzy*, 1832—1868. Eerste Dl. p. 106.

² “PHILIPS WILLEMS gemoedsstrijd” in DA COSTA's dichtstuk: “*De slag bij Nieuwpoort*” bezongen.

scholen ¹ scheen het der moeite waardig te keuren, hem het Doctoraat in Letteren of Wijsbegeerte *honoris causa* aan te bieden, van bijzondere blijken van onderscheiding vanwege het Hof weet ik geen spoor te vinden, en de waardeering des volks voor den ernstigen volksvriend, zooals prof. NIPPOLD hem zoo naar waarheid noemde, bleef achterwege. Jongeren wanen voorts niet, dat zijn vermaard huis op de *Leliegracht* — ik vestigde daarop reeds de aandacht aan den aanvang dezer regelen — er zoo heeft uitgezien als het zich thans voordoet. Ouderen zullen het mij gaarne toestemmen dat POTGIETER, gedurende zijn leven zeker te weinig, veel te weinig is gewaardeerd. De karaktertrek der ouden, die standbeelden oprigten na den dood van hen, die ze bij hun leven niet naar waarde schatten, is nog maar al te algemeen. Een zeldzame uitzondering te dezen aanzien had den 13^{den} Augustus j.l., ter eere van CONSCIENCE plaats, eene uitzondering die weldra wordt herhaald ten aanzien van de dames BOSBOOM TOUSSAINT en COURTMANS BERCHMANS. Gelukkig het volk dat zijn groote mannen en vrouwen aldus waardeert!

Die voorlezingen van DA COSTA, over *Vaderlandsche Geschiedenis en Taal*, bijgewoond door mannen van zoo uiteenlopende rigting als D. J. VAN LENNEP en ABRAHAM DES AMORIE VAN DER HOEVEN, hebben zeker het Amsterdamsche publiek van die dagen in niet gewone mate geboeid en gekluisterd. "DA COSTA was onwillekeurig het middelpunt geworden van dat *réveil*, 't welk ons helaas! zoo min door M^r. H. J. KOENEN, in zijn *Levensbericht van M^r. Is. da Costa*, als door D^s. J. P. HASEBROEK in zijn *Overzicht van het leven en de werken des Dichters* aanschouwelijk werd

¹ De Universiteit te Amsterdam was in 1875 nog niet opgericht.

voorgesteld. KOENEN is reeds ter hoogere ruste ingegaan, van HASEBROEK, *otio cum dignitate* van de Amsterdamsche gemeente gescheiden, kan men welligt, bij het vele uitnemende door hem aan de pers toevertrouwd, nog veel verwachten. Moge de dichter van de laatste *Kerkklokstoone*n nog vele toonen van zich doen hooren!

Ook de eenige Improvisator WILLEM DE CLERCQ wordt door POTGIETER herdacht! Helaas! diens *Dagboek* schijnt weder ter zijde geschoven, en alleen de nagalm van de improvisatiën van GERRIT DE CLERCQ, die bij een studentenfeest te *Leiden*, — de maskerade van 1845 — uit *Amsterdam* daarvoor overgekomen, in de sociëteit *Minerva* een dier opgewonden toasten instelde, is o. a. door de goede zorgen van POTGIETER's vriend ¹ voor de vergetelheid bewaard.

Maar waartoe ons te vermeiden in herinneringen waarin het *Amsterdam* van 1830, toen op verre na niet de wereldstad van 1883, zulk een leeuwenandeel verkrijgt? In elk geval kon POTGIETER niet zoo langen tijd te *Amsterdam* vertoeven als hij welligt had gewenscht. Er deed zich voor hem een nieuwe werkring op: de Heer VAN DER MEULEN nl. vertrouwde hem de waarneming der belangen toe, van de afstammelingen der familiën TRIP en DE GEER in *Zweden*. WILLEMS — ten deele hadden wij zijn zienswijze reeds onderschreven — WILLEMS had in 1828, van zijn laatst bezoek in het *Noorden* naar *Antwerpen* terugkeerend, van het letterkundig leven der hoofdstad, van zijn Catholyk-Litterair standpunt, getuigd: "DA COSTA est la pièce curieuse de la *Hollande*; de jonge VAN LENNEP is de afgod van het publiek." In de lente van 1831 trok POTGIETER, die woorden bevestigend, teleurgesteld als

¹ Den Heer Cd. BUSKEN HUET.

VAN DEN BRINK, in den wensch om uit te trekken maar gelukkiger dan hij, tot dadelijke inspanning voor een nieuwe taak verplicht, naar *Zweden*. Daar vond hij een' werkkring, door hem steeds met genoeg herdacht.

POTGIETER heeft zeker niet met onverdeelde sympathie die reis naar het Noorden aanvaard. Daartoe was de gehechtheid aan zijn geboortegrond bij hem te groot, de verzoeking om aan den strijd dier dagen deel te nemen, te zwaar geweest. Wij hadden reeds gelegenheid dit laatste op te merken, ook in zijn zang aan WILLEMS gewijd — wij kunnen er ons ten overvloede van vergewissen op schier elke bladzijde waaruit *het Noorden* is samengesteld. Lees en herlees de mijmeringen, onder het opschrift *Warberg*, in dien “*brief aan een vriend*” opgenomen, en gij voelt hoe de tegenstelling van “het woelziek en oproerig *België*” naar die “eenzaam en vergeten stad in *Zweden*” verplaatst te zijn, hem terneêrdrukt. Billijk schijnt ons de klagt der verveling toe van den zwerver in deze Hallandsche provincie, welke hij teregt den naam van *Zweedsch Drenthe* geeft. Neen, dan liever in de *Citadel te Antwerpen*, waar de Hollandsche vlag wapperde en de haterlijke oproervaan zich niet deed zien. Liever het daverend *Wilhelmuslied*, het *vivat Chassé* aangeheven dan altijd met dat vervelende “*Ja so!*” dat telkens wederkeerende stopwoord der *Zweden* te worden afgescheept. Ja, wij kunnen ons eenigermate verplaatsen in de gewaarwordingen en gevoelens van den vaderlander, waar deze nog in 1875 schrijft: “Levendig herinner ik mij de drift waarmee mijn hand in de club te *Gothenburg* naar de Engelsche en Fransche dagbladen greep, die het heugelijk berigt bragten dat *Holland* de eer zijner wapenen, (de overwinning bij *Hasselt*, 8 Augustus 1831!) had gehandhaafd. O, versleten

Handelsblad! mij ten leste geworden en op reis telkens uit den roszak te voorschijn gehaald, en op de knie uitgevouwen en weder gelezen en weder genoten, nu eens in de schaduw van het geurend dennenwoud, en dan weder in den zonneschijn op het blaauwe meer; hoe beurdet ge mij op uit de sombere stemming waaraan ik toen ter prooi was en ter prooi mogt zijn! hoe lang waart gij, van de velerlei lectuur waaraan ik mij in den vreemde verlustigde, me de liefste." Vaderlandsliefde was een der sprekendste karaktertrekken bij POTGIETER, ja, zooals BUSKEN HUET het uitdrukt, de groote hartstogt van zijn leven. Hoewel bekend met bijna alle Europeesche talen en gaarne bij tijd en wijle, naarmate hem dit zijn bezigheden veroorloofden, in den vreemde verkeerende, hij was en bleef een *Nederlander* in den ideëelen zin van het woord. Zoo kon hij op zijn reis naar Italië, ter gelegenheid van het DANTE-feest te *Florence*, op zekeren avond, door een hoopje fanatieken omringd, in de buurt van het *Bargello* onder een gaslantaarn staan, hun hart veroverend door het voor de vuist reciteren van strofen uit de *Divina Commedia*. Maar ondanks zijn groote belezenheid in de buitenlandsche letterkunde, was hij beter dan verreweg de meesten volkomen goed op de hoogte van die zijns Lands. De herleving van VONDEL's tijd, de opstanding uit de dooden van een' geschiedschrijver als HOOFT, de wedergeboorte van HUYGENS' eeuw, waren tevens lievelingswensen in het geloof aan wier verwezenlijking hij tot den einde heeft volhard.

Hoe vinden wij in het Journaal zijner Noordsche reizen den POTGIETER der toekomst als met trek aan trek aangeduid: VONDEL meermalen in zijn eigen verzen, HOOFT door een aanhaling uit zijn 144sten brief aan JUSTUS BAAK,

HUYGENS in het motto op het titelblad herdacht. 't Is waar dat geen school den jeugdigen POTGIETER tot zijn leerlingen tellen kan, maar die de geschriften der heroën van de letterkunde der meeste volkeren zóó blijkt te verstaan als deze reiziger, kan het veilig — voorshands althans — op zijn eigen oordeel laten aankomen. POTGIETER heeft in zijn *Afscheid van Zweden* den cijns zijner groote waardeering voor al het genotene aldus uitgesproken. Het gedicht is, meen ik, niet overbekend — zelfs niet zoo bekend al het dit verdient.

Mijn boot ligt schom'lende op de ree,

Maar eer de zee

Van u mij scheide,

O Land!

Waarin des winters hand

Zijn glinsterende tente spant,

En toch de geest van 't Oost mij beidde;

Die, schoon hij in uw barre lucht

Noch palmwijn biedt noch dadelvrucht,

Aartsvaderlijk mijn schreên behoedde,

En door der vriendschap zoet genucht

't Gemis van 't lief tehuis vergoedde:

O *Svea*-land! o gastvrij oord!

Uw lof galme in mijn afscheid voort,

Eer nog uw gordel bruine rotsen

In 't deizend blaauw mijn blik ontschiet

Eer wufte golven om mij klotsen, —

Versmaad des vreemd'lings offer niet!

Vaartwel! vaartwel! mijn ziel vergeet

In lief noch leed

U, verre vrinden!

Mij heugt, —

Een blijde droom der jeugd —

Uw heusche zin, uw gulle vreugd,

Elk uur, dat ons bijeen mogt vinden,

Op grijs gebergt', in lomm'rig dal,

Aan feest'lijk maal, bij hoorngeschal,
 Natuur en weelde 'tzaam genoten!
 Of, liefste erinn'ring boven all',
 De harten voor elkaër ontsloten!
 't Zij spieg'lend meir of statig woud
 Getuige was van zoeter kout,
 Getuige was van zoeter fluistren,
 Als 't rijk gestarnte van uw trans
 Een teedrer bede mogt beluistren
 Dan loofgespeel of golfgedans!

Weest nog gekust, weest nog gegroet!

Laat uw gemoed

Mijn beeld bewaren!

Op zee

Ter vaderlandsche ree

Drage ik de hoop des weérziens meê,
 Onz' vriendschap trots' de vlugt der jaren!

Verrast mij! Rust op reis naar 't Zuid

Een wijle in onze vlakten uit,

Mijn welkom zal aan d'*Amstelboorden*

U streelen in het zoet geluid

Der zangerigste taal van 't Noorden! —

Koom' tot mij, wie als balling zwerv'

Uit *Svea's* lucht, van *Svea's* erf,

Ik zal hem vragen noch verwijten

Wat drift hij boet', welk kruis hij draag',

Maar van uw jongste beê mij kwijten,

Hem troosten als uw' vriend, uw maag.

Bij de bespreking van het *Noorden* zelf zal het een- en andermaal niet aan de gelegenheid ontbreken om als aan POTGIETER's hand een blik in diens edel, ligt-ontvlammend gemoed te werpen, waaruit wij zonder merkbare inspanning de stemming van onzen gids zullen kunnen gadeslaan. Zonder twijfel is zijn verblijf in het gastvrije, het onbedorven en veelal vroolijke en gezellige *Noorden* van grooten invloed op zijn vorming, zoo van schrijver als van mensch,

geweest. Of hij in de hem door den heer VAN DER MUELEN opgedragen taak, de waarneming van de belangen van de afstammelingen der familiën TRIP en DE GEER geheel, of zelfs ten deele, is geslaagd, weet ons zelfs de heer ZIMMERMAN niet meê te deelen. Dit kan ons ook vrij wel 't zelfde zijn, waar wij den begaafden reiziger zelv', verrijkt met levenswijsheid, eenigermate ook ontleend aan de bronnen van de voortbrengselen der *Zweedsche*, *Noordsche* en *Deensche* letterkunde, zien terugkeeren. Tegen het einde van 1832 vinden wij hem te *Amsterdam* terug, welke stad hij tot aan zijn dood voortdurend zou blijven bewonen. Want indien men eenige vliegreisjes, — lange afwezigheid gedoogden zijne zaken niet — van dien tijd aftrekt, dan zullen er weinig burgers in de wereldstad, worden aangetroffen, die zoo gaarne, ja zoo “con amore”, zouden we bijna zeggen, in die wereldstad verkeerd hebben als dit POTGIETER heeft gedaan. Daar vestigde hij zich als handelsagent en dreef zaken, ¹ die in omvang en uitbreiding toenamen, niet het minst door zijn innemende persoonlijkheid; daar leerde hij zooveel kennen, wier naam van goeden klank en aanzienlijken huize is. Daar werkte de dagelijksche omgang met mannen als AERNOUT DROST, BAKHUIZEN VAN DEN BRINK en HEYE beslissend op den bloei en oogsttijd van zijn volgend leven. Daar zette JOAN UNICO ² de reeds jaren bestaande kennismaking met JONATHAN voort. “De pastory van *Heilo* zou er van kunnen verhalen, welk een trouw bezoeker van die lieve herderswoning POTGIETER slechts bij uitzondering, het is

¹ *Narede* enz. p. 429.

² De *nom de plume* van den jongen vriend en bloedverwant, uitgever van de eerste proefbladen uit de *Nalatenschap van den Landjonker* in de *Muzen*, waaronder POTGIETER schuilt.

waar, in persoon, maar des te meer, des te trouwer in de gestalte van een' volijverig' correspondent, af en aanzwervende op de vleugelen van de toen nog in eere en gebruik zijnde ganzenschacht, was."¹ "Of die toenmalige correspondentie, nog het licht zal zien? Daar (te *Amsterdam* n.l.) werd het tijdschrift van een jaar "*de Muzen*" opgericht, tot welks redactie hij wel niet, maar tot welks ijverigste medewerkers hij zeker behoorde. Op de kamer van AERNOUT DROST, den teregt gevierden schrijver van *Hermingard van de Eikenterpen*, hadden de bijeenkomsten meestal plaats, welke voor onze littéraire geschiedenis van zulk een onberekenbaar nut zouden zijn. De *Muzen* waren volgens de getuigenis van zijn' meermalen aangehaalden vriend, de eerste openbaring van het jonge Holland, de *Muzen*, wier leven kortstondig was als dat eener roos, maar die bij haar sterven het "cement" achterlieten, waaruit *de Gids* werd opgetrokken. De *Muzen* eindelijk, die in 1834, in een tweetal afleveringen eenige versjes onder den titel van *de Nalatenschap van den Landjonker* opnamen, "welke toenmaals de opmerkzaamheid van slechts weinigen tot zich mogten trekken, welke thans geheel in vergetelheid zijn geraakt. Ook deze bijdrage kon blijkbaar niet volstaan om het publiek de voortzetting te doen wenschen van het maandwerk in een enkel jaar afgebloeid."

Reeds in 1837 verscheen bij G. J. A. BEYERINCK de *Gids*, *Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen*, met zijn "grappig pedant vignet" — de wegwijzende *Gids* — op het titelblad. Aan dat tijdschrift heeft POTGIETER tot 1865 al zijn liefde gewijd — al zijn hoop toevertrouwd, al zijn geloof ten beste gegeven. Met waardeering is dit door

¹ J. P. HASEBROEK, *Inleidend woord*, pag. V.

den uitgever zijner werken, kortlings nog mede-redacteur van *de Gids*, herdacht, met groote zaakkennis, zoodat zij, die de algemeene werkzaamheid van POTGIETER gedurende die période wenschen te leeren kennen, veilig zullen doen dezen schrijver te raadplegen. Of hij als criticus altijd even billijk was? Wie zal dit beweren? GEEL wordt bijna verafgoed en met professor LULOFS lag *de Gids* al dadelijk overhoop. Overtreft de eerste zijn Groningschen ambtgenoot een dozijnmalen in talenten, NICOLAAS BEETS wordt als een reus tegenover TEN KATE gesteld. Onvoorwaardelijke bewondering voor den een — onvoorwaardelijke afkeuring voor den ander. Ja zelfs gaan de heeren zoo ver om waar een kritiek over GEEL, of wel over BEETS voor de deur staat, zich zelf daartoe bij voorbaat een brevet van onvermogen uit te reiken. Opmerkelijk is het, dat GEEL, wien de overdreven *Beetsaanbidding* een nagel aan zijn doodkist mag geweest zijn, HILDEBRAND weldra geducht onder handen nam, en nog opmerkelijker, dat BEETS, naar aanleiding van wiens stukje over den *vooruitgang* GEEL de pen had opgenomen, nooit weder over denzelfden steen gestruikeld is, en zijn populariteit in later jaren te danken heeft aan het vermijden van dezelfde onnatuur, waaruit die eersteling zijnen oorsprong nam.¹ Eindelijk moest HILDEBRAND het weldra bitter ontgelden in de beoordeeling van zijn *Camera Obscura* door POTGIETER.² Maar al is de gissing niet gewaagd dat de POTGIETER van 1870 b. v. anders zou oordeelen dan die van 1840 omstreeks, men verliese niet uit het oog, dat het veel talent vorderde

¹ *Landjuweel*, derde Bundel, JACOB GEEL, herlezen door C^d. BUSKEN HUET, p. 155,

² *Studiën over Potgieter*, door J. WINKLER PRINS, IIIe gedeelte.

om nog niet dertig jaar oud, op te treden als Redacteur van een maandwerk als *de Gids*, dat er zelfstandigheid in hooge mate wordt vereischt, om zich als *anti-Bilderdijks* te doen gelden, zooals POTGIETER dit deed, en dat een en ander niet de geringste afbreuk doet aan de groote diensten, door hem tot den laatsten ademtogt zijns levens met zeldzame volharding, gepaard aan schier groote miskennenng van de zijde des publieks, bewezen aan de letterkunde van ons volk.

Voor hen die meer in bijzonderheden zouden wenschen na te gaan welk aandeel door POTGIETER in den littéraires strijd dier dagen is genomen, mag het lezen van de verschillende *Gids*-opstellen van zijn hand met een noodzakelijkheid worden gelijk gesteld. Een der grootste, beste gevolgen van zijn en zijner vrienden mannelijk optreden was wel het verschijnen van ettelijke tegenschriften. Reeds in 1838 HECKER's *Hippocréenontzwaveling*, die o. a. aan BILDERDIJK's verdiensten regt wedervaren deed en den dichter TEN KATE prees en aanmoedigde. Meer bekend is *de Braga*, dat "Tijdschrift heel in rijm", waarin o. a. BAKHUIZEN VAN DER BRINK deerlijk werd teregt gezet. Allen, die daartoe in de gelegenheid mogten zijn, zij een lezing van de *Studiën* van den heer J. WINKLER PRINS ten zeerste aanbevelen. De stelling der twee partijen wordt ons aldaar door de hand van een' geoefend tacticus blootgelegd, terwijl daarenboven menige wetenswaardige bijzonderheid er toe dienen kan om de beteekenis van verschillende voorpost-gevechten beter te begrijpen. Of de gissing van den heer WINKLER PRINS, dat BAKHUIZEN, er allerwaarschijnlijkst moedeloos onder geworden, zich nu aan de verdere leiding onttrok, juist is, wie zal het ontkennen? Zeker is het dat deze in 1843, hetzelfde jaar dat hij een'

zoo scherp aanval te verduren had gehad, voor verscheidene jaren het Vaderland verliet. In plaats, dat dit verlies op POTGIETER's geest en ijver van verslappende werking zou zijn, scheen integendeel zijn moed daardoor verhoogd en zijn werkkraft aangevuurd. Toch laat ons hier den heer ZIMMERMAN doen spreken. "Nadat de eerste medewerkers hem ontvielen, of zich terugtrokken, werd POTGIETER's taak ernstiger en meer-omvattend. Had hij het proza den weg gewezen, hij zou 't alras ook der poëzie moeten doen, en niet lang duurde het, of ook de staf der kritiek werd schier uitsluitend aan zijne ijverige hand toevertrouwd. Hij gold in de redactie een geheel leger, en hij heeft er dagen en maanden in doorleefd van rusteloze inspanning, van overspanning zelfs, waar hij alleen stond voor eene taak, die de krachten van velen behoefde en daarop aanspraak maken mocht." Welke eischen heeft POTGIETER zich zelven destijds niet gesteld! Te meer te waardeeren naarmate hij een goed deel van zijn' tijd aan handelsbezigheden wijden moest. Zoo ooit, dan wordt het ons thans duidelijk, dat hij zoo bitter te velde trekken kon tegen lauwheid en flauwheid, tegen dien lamlendigen JAN SALIE, die nog maar al te vaak en met een te goed gevolg in ons midden vertoeft. Dan begrijpen we het, waarom hij zich zoo aangetrokken gevoelde tot al wat edel is en goed, dat hij zoo vaak kon pruttelen over het besluiteloze en karakterloze onzer dagen, dat hij zich met zijn groote voorliefde voor de grootsche dagen van het heerlijk verleden, bij name dat in de 17^e eeuw, zoo bijzonder aangetrokken gevoelde tot den ouden JAN, den JAN CORDAAT der Republiek.

Te bepalen welk een invloed, die gaandeweg steeds grooter en van meer beteekenis werd, door POTGIETER in *de Gids* op

het jonge Nederland werd uitgeoefend, zou vrij wat studie en eene ontzettend groote mate van belesenheid en kennis vereischen. Dankbaar herdenkt niet minder dan een Professor JOS. ALB. ALBERDINGK THIJM, dat hij aan POTGIETER, den trouwhartigen vriend, de dierste verplichtingen heeft.¹ Eigenaardig, dat te zelfder plaatse een blijk wordt medegedeeld van den letterkundigen ziensblik, dien POTGIETER den zijnen mogt noemen. Steeds eer geneigd om te laken dan te prijzen, waaraan *de Gids* gedurende vele jaren van zijn bestaan, dien fraaien bijnaam te danken had, ontwaarde POTGIETER in den heer THIJM, den man van talent, en meer bepaaldelijk de roeping waarvan deze zich met groot succes later zoo voorbeeldeloos zou kwijten. POTGIETER² schreef ten aanzien van den heer THIJM o. a. het volgende: "Wij stellen er prijs op, hem te zien houden, wat zijn eerste optreden belooft;... wij wenschen onzer letterkunde geluk, in hem de ontwikkeling eener nieuwe zijde, het "Hollandsch-catholyke" te zullen winnen. "Die aansporing" zoo verklaart de heer THIJM, na dertig jaren tijdsverloop, "klonk mij als een bevel." En met welke piëteit wordt niet door professor NIPPOLD den invloed herdacht, dien POTGIETER op hem als Geschiedschrijver en als Theoloog heeft doen gelden. *An seiner Hand habe ich den Beruf des Historikers gefunden*; zoo heet het in zijn gedachteniswoord in *Mannen van Beteekenis* opgenomen. In zijn *Studie* vangt de slotpériode aan met de vraag: "Mag ik besluiten met de verklaring, wat POTGIETER voor mij, ten aanzien van de Evangelieverkondiging, beteekent?" Ook DE GENESTET, zoo ver-

¹ *Portretten van Joost van den Vondel.*

² *Gids*, 1846 1 bl. 79.

haalt ons prof. TIELE, "betuigde mij dikwijls voor zijn litterarische ontwikkeling aan dezen *Gids-veteraan* niet weinig verplicht te zijn." Zoo huldigde hem de oud-Hoogleeraar QUACK, toen deze hem de keurige levensherinneringen aan MARTINUS VAN DER HOEVEN ontleend, opdroeg. Zoo hebben als om strijd C^p. BUSKEN HUET en JOH. C. ZIMMERMAN verklaard, dat zij voor hun vorming aan POTGIETER de grootste erkentelijkheid toedragen. En waar zou het heen, indien we, ware het slechts ten aanzien van de genoemden, tot bijzonderheden gingen afdalen? Alleen kan men veilig aannemen — en met POTGIETER's beminnelijk beeld voor oogen, behoeft ons dit geenszins te verwonderen — dat het voor allen een lust moet zijn geweest nader te treden tot zijn magtige, innemende persoonlijkheid, aan wier weldadigen invloed niemand zich op den duur kon onttrekken. Een ongewoon gevoel van regtschapenheid dreef hem er toe zijn vrienden nooit te verlaten. Aandoenlijk verhaalt ons ALBERDINGK THIJM, dat POTGIETER weinig dagen voor den 1sten April 1872, (en men weet hoezeer de houding van eerstgenoemde destijds werd gelaakt, zoodat zelfs zijn huis niet veilig werd geacht) hem nog kwam bezoeken, de hand drukken en bij eventueele moeilijkheden zijn' dienst aanbieden. "Wen er einmal in 's Herz geschlossen, dem blieb er trotz aller Angriffe Anderer treu. BUSKEN HUET und VAN VLOTEN sind dafür redende Zeugen," zoo verzekert Professor D^r. NIPPOLD.

De ridderlijkheid, waarmee POTGIETER voor BUSKEN HUET in de bres sprong, is van te edele natuur dan dat wij daarvan niet met een paar woorden zouden gewagen, ook al omdat daardoor POTGIETER als mensch des te beter zal worden gekend. 't Mag zoo zijn, dat hij in 1848 deel nam aan de THORBECKE-vergoding, zeker werd hij

even sterk ontgoocheld als anderen betooverd bleven, en toen de evengemelde geniale kroniek- en kritiekschrijver in *de Gids* eenige aardigheden aan het adres van den gevierden staatsman liet drukken, die den mede-Redacteuren als te bar, hemzelve uit den kring, waarin hij tot dusverre met zooveel eere een plaats had ingenomen, deden treden, brak een hoogst gewigtig en pijnlijk levensmoment voor POTGIETER zelve aan. 't Valt moeilijk te beoordeelen, of POTGIETER door vrijwillig afstand te doen van zijn Redacteurschap wijs gehandeld heeft. Velen zouden zeker een' andere opvatting gehuldigd hebben dan hij, de meesten liever JAN SALIE-achtig zich bij de meerderheid hebben aangesloten. Toch, hoewel aan deze beschouwing ook gewigt wordt gehecht door den heer WINKLER PRINS, hoewel deze o. a. ook schrijft "zich te handhaven op een plaats waar men niet door kruipen en geweld, maar door ijver en talent kwam, is plicht, te meer wanneer men er nuttiger kan zijn dan menig ander", erkent deze te gelijktijd: "Zoo ooit belangeloos en ridderlijk werd gehandeld, hier geschiedde het." Waartoe ons verder te mengen in een onvruchtbaar wikken en wegen omtrent het wenschelijke, of zelfs noodzakelijke van die daad? Dat POTGIETER er zeer noode toe overging, waarborgt ons zijn bezadigdheid en allermeeest zijn liefde voor *de Gids* zelve. Want *de Gids* was zijn eigendom door geboorte en veroveringsrecht; hij was er meê samengegroeid, en hij behoorde met zijn tijdschrift te leven en te sterven.¹ Het aanbod der achtergeblevenen, dat zij zich zouden terugtrekken, terwijl hij *de Gids* dan als zijn regtmatig eigendom kon blijven behouden, beschouwde hij als een bittere ironie. Met NIPPOLD nemen

¹ ZIMMERMAN, *Narede* p. 435.

wij aan, dat het niets anders dan een offer aan de zich zelf' vergetende vriendschap geweest is, dat hij zich in het grootste ongeluk zijns levens, het zich onttrekken aan *de Gids*, heeft weten te schikken. Uit den boezem der teruggebleven Redactie werd hem, gelijk wij nader zullen zien, meer dan gewone hulde gebragt, toen het *In Memoriam* aan zijn nagedachtenis gewijd de bespreking van zijn uittreden noodzakelijk maakte. Toch bleven de droeve sporen van de scheiding niet achter, die, als hadde hij een voorgevoel van hetgeen geschieden zou — door hem even vóór zijn uittreden zelf gekenschetst werd in deze regelen:

“Harte! mijn harte! dat wegkrimpt van rouwe,
Schreijende valt het mij arme, zoo zwaar,
Straks als naar d'anderen oever ik schouwe,
’t Stipje te volgen in ’t woelen dier schaar.

Verder: al verder — maar zien is nog groeten! —
Tot het mijn blikken in tranen ontgleé!
Om het alleen in mijn hart weêr te ontmoeten
Waar ik verlaten den levensweg treê.

VII.

Toch wijkt de twijfel, die vlijmend mij griefde,
Toch is ’t me blijde in mijn binnenst te moê!
Lief had hij mij en wijdt nog me zijn liefde,
Inniger, beter dan ik het hem doe!

’t Zoete bewustzijn verzekert zich zelven,
Ruischt de rivier ook zoo gram aan mijn zij’:
— “Over uw breedte en uw diepte, hoe welven
Steeds zijn gedachten zich bogen tot mij!”¹

Ja, van jaar tot jaar scheen het alsof de gevolgen van

¹ *Poëzy IIe Deel*, uitgave ZIMMERMAN; *Gescheiden* uit de *Poems by Jean Ingelow: de Gids*, Januari 1865.

die scheiding, waaruit een smartelijk isolement ontstond, zich te gevoeliger openbaarden.

Nu en dan kwamen sombere uren. Het kon niet alle dagen hoogtijd wezen. Er kwamen en gingen winteravonden, dat de eerste der nieuwe maand wel het nieuwe nummer van het oude tijdschrift, maar niet het bezoek der oude mede-redakteuren bragt, en dit bezoek, indien het zich had aangemeld, niet welkom zou zijn geweest.... Vandaar dat hij somtijds aan zijne zuster en aan zijne bloemen uit het Zuiden vroeg: "Waar blijft de lente?" ¹ Moge de heer BUSKEN HUET juist oordeelen en alzoo regt hebben om de gissing alsof POTGIETER in het laatste vers, dat hij voor *de Gids* schreef, voorgevoelens doet doorschemeren, als vernuftig aan te nemen, maar toch als onjuist te verwerpen, hij bepaalt zich in deze niet tot de rol van een afbreker alleen, maar geeft voor de eenegissing een andere in de plaats. Ook aan deze mag waarde worden gehecht. Onder den titel *Vriendschap* kan men in het 2^e deel der *Verspreide en nagelaten werken* een vers vinden, zeer in de nabijheid van het daareven aangeduide *Gescheiden*, vertaald naar een fragment uit het Hoogduitsch treurspel: *Francesco da Pazzi*, vervaardigd door den heer EDUARD MOHR. Op regels als de volgende moet de aandacht vallen.

FRANCESCO.

"Wat me overblijft is maar de heugenis
Eens rijkdoms, dien zoo blijde ik heb bezeten;
Och, waar' 't mij, als al 't oov'rige, vergeten!
Maar gist'ren nog woog ik ten laatsten maal
Mijn schat, en 't zwaarst viel Vriendschap in de schaal!
Wat toch op aard dat haalt bij haar?

¹ CP. BUSKEN HUET, *Persoonlijke herinneringen* p. 31-32.

.
 Aan allen kleefde iets stoff'lijks: hier belang,
 Daar hartstogt, beurt'lings slaaf van drift of dwang.
 Toen bleek de Godheid met ons lot bewogen,
 En vriendschap werd! Zij, door geen zin bedrogen,
 Zij, vreemd aan band, daalde af, — zij, vrije keus —
 In de eindigheid oneindigheid haar leus, —
 Een bovenaardsche weelde reeds op aarde,
 Des hemels weerschijn! — Waar haar 't oog ontwaarde,
 Daar zag 't een heiligdom. Rampzalig hij
 Die zich aan haar vergrijpt!

GIULIANO.

Francesco!

FRANCESCO.

Gij,

Gij deedt het! Bij mijn ziel durf ik 't bezweren
 Gevoelde God als menschen, 't zou Hem deren.

Met het zinrijk motto, aan MONTAIGNE ontleend, voor oogen: "*L'amitié est jouie à mesure qu'elle est désirée; ne s'élève, se nourrit, ni ne prend accroissance qu'en la jouissance, comme étant spirituelle, et l'âme s'affinant par l'usage,*" komt het ons voor, dat aan de gissing des Heeren HUET minstens evenveel gezag mag worden toegekend als aan die van den heer ZIMMERMAN. *Gescheiden* toch bevat niet het verhaal eener veete tusschen vrienden, weldra zoo niet in vijanden, dan toch in tegenstanders herschappen, maar vermeldt het lijden eener *vrouw*, welke, na slagtoffer van mannelijke eerzucht te zijn geweest, zich aan den maalstroom der wereldsche genietingen overgeeft en alzoo haar levensgeluk verspeelt.

Men moet wel ten eenenmale onbekend met zijn leven en een vreemdeling in zijn geschriften zijn als men niet weet dat POTGIETER de vriendschap zeer hoog stelt. 't Is waar dat zijn vrienden hem evenmin verraden als verkocht had-

den, maar wel hadden zij niet aan zijne verwachtingen beantwoord. En gewaagd is de gissing niet, dat hij zich geroepen voelde aan de gewaarwordingen hem door die handelingen overkomen in deze verzen lucht te geven.

Met zijn uittreden uit *de Gids* is een nieuw tijdperk voor POTGIETER aangevangen. De tijd der illusies, althans van velen daarvan, was voorbij. 't Moet, en door niemand die deze catastrophie in POTGIETER's leven tot een onderwerp van behandeling maakte, wordt dit ook ontkend, 't moet in zijn in vele opzigten teeder gemoed een onuitwischbaren indruk hebben achtergelaten. Des te hechter evenwel werden de banden die hem vereenigden met hem, ter wiens wille de scheiding had plaats gevonden, en aan het herdenken van dien vriendschappelijken omgang danken we eenige der keurigste bladzijden, waarvan de heer BUSKEN HUET het leven gaf.

II.

Het is minder eigenaardig van den heer POTGIETER te gewagen zonder tevens twee begaafde vrouwen te herdenken, aan wier zijde hij zulk een gelukkig leven leiden mogt. De eerste, mejuffrouw WILLEMINA VAN ULSEN heeft, zoowel op zijn vorming als op zijn ontwikkeling grooten invloed uitgeoefend. Zijn beminnelijke tante, zooals ZIMMERMAN haar niet zonder vereering beschrijft, heeft de plaats eener moeder voor hem vervuld. Wederkeerig had POTGIETER haar als een zoon lief. Haar komt eene eereplaats onder degenen, aan wie de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde van 1834—1863 zeer groote verplichtingen heeft, onbetwistbaar toe. Van 1821 tot laatstgenoemd jaar, waarin zij den 23sten Maart overleed, had hij — mits men den tijd aan zijn

Noordsche reizen ten koste gelegd buiten rekening houde — met haar samengewoond. Door haar streng-geloovigen zin, door haar innige vroomheid als haar behoudende godsdienstige begrippen aan de eene zijde gehecht aan het *Oude*, sloeg zij toch met zeer groote belangstelling den letterkundigen arbeid van haar' neef, den uitstekenden kampioen voor de regten van het *Jonge Holland*, gade en deelde in diens triomfen, in diens strijd, in diens hoop voor de toekomst niet het minst, waardoor zij ter anderer zijde haar ingenomenheid met de ontwikkeling openbaarde. Gastvrij op een wijze dat zij, jaren na haar verscheiden, nog een dankbaren uitroep aan een' vreemdeling ontlokt, wist zij aan de bescheiden omgeving van onzen POTGIETER een waas van gezelligheid en goede vormen mede te deelen, waaraan het mij toeschijnt dat ten onzent nog al behoefte bestaat. Men zou verkeerd handelen zoo men zich zijn tante voorstelde als een vrouw van buitengewone geleerdheid. Zelfs schijnt zij niet geletterd te zijn geweest. Evenwel was zij een supérieure vrouw en als zoodanig een vrouw van beteekenis. Ja, van hooge beteekenis zoo op POTGIETER's gemoed als karakter. Zoo zelfverheffing geen enkele zijner talrijk nagelaten geschriften ontsiert, hij mag het misschien ook danken aan de vrouw die door nederigheid en goedheid des harten uitblonk. Zoo men met volle regt van hem getuigen kan, dat hij steeds volhield en niet terugschreed, waar menig andere den moed zou hebben laten zinken en uitgeput nederzigen — hij heeft in haar standvastigheid en onkreukbaarheid van beginselen een voorbeeld voor oogen gehad van ongeloofelijk weldadigen invloed. Ook haar blijmoedig kinderlijk geloof had hem reeds van zijn jeugd af die zegenende kracht meêgedeeld, waardoor hij zich

verzoende met veel wat hem anders onvoldaan zou hebben gelaten. Rondheid, gulheid, goedheid mogen de grondtrekken van haar karakter geweest zijn, maar geen dezer zouden haar weêrhouden hebben haar meening over personen of zaken ter wille van iemands goedkeuring te wijzigen of te veranderen. Integendeel, een harer lijfspreuken: "zachte chirurgijns maken stinkende wonden" kan zoowel als een der uitingen van haar gemoedsleven als een der openbaringen van haar zienswijze beschouwd worden, zoodat zij waar het er op aankwam hard wezen kon en de haar aangeboren goedheid ook op deze wijze deed kennen. Voornamelijk zal haar gezond verstand reeds vroeg voor den begaafden knaap een rigtsnoer tot zijn handelingen geweest zijn. Met de jaren scheen het alsof POTGIETER aan de groote verplichtingen, die hij naarmate hij ouder werd ook beter waardeerde, door oplettendheden en zorgen van allerlei aard wilde te gemoet komen. Het huisselijk verkeer, reisjes van geringe afstanden in gezelschap van zijn tante ondernomen, bewezen met hoeveel onderscheiding hij dezer edelaardige bloedverwante toegedaan was, met welke groote hoffelijkheid zijne erkentelijkheid te haren opzigte hem vervuld had. Ook haar geloof, waarmede zij nu eens bij wijze van zelfverdediging optrad, dat zij dan weder tot staf en steun op den moeilijken levensweg aan zich dienstbaar maakte, ook haar geloof, waaraan zij haar blijmoedigheid en zoovele andere gaven te danken had, is mede aan POTGIETER ten goede gekomen. Zonder haar ietwat steile, of wilt ge liever, ouderwetsche begrippen, te huldigen, was het stille gebed vóór den maaltijd hem even onontbeerlijk als het "God zij met u" wanneer hij een' vriend het vaarwel toeriep. En de man, die met zijn godsdienst niet te koop liep -- en

wanneer gaat het hier beneden er slechter om, wanneer de God der liefde wat minder met den mond, maar wat meer met het hart, door ons in daden wordt vereerd? — heeft op het sterfbed dier tante voor 't minst zijn geloof aan een gemeenschappelijk weêrzien met overtuiging uitgesproken. Of wij alsnu met professor ALBERDINGK THIJM moeten aannemen dat het geloof althans in de laatste jaren zijner omwandeling hier beneden, niet in die mate meer het zijne was, zou een opvatting zijn waaruit zich al wederom de groote invloed dezer geloovige vrouw doet erkennen. Aan Mejuffrouw VAN ULSEN, ter aarde besteld op het *Nieuwe Westerkerkhof* en naar die laatste rustplaats begeleid o. a. door VETH en SCHNEEVOOGT, SCHIMMEL en P. N. MULLER, QUACK en ZIMMERMAN, mannen alzoo die van zoo groote beteekenis voor *de Gids* geweest zijn, bleef POTGIETER's afval van *de Gids* bespaard. In haar daalde een vrouw ter aarde, die door haar groote gaven op POTGIETER en ook op anderen, en door dezen op de nieuwere letterkunde, den stempel heeft gezet van den adel haars geestes, de voortreffelijkheid van haar hoofd, waarmee die van haar hart zoo gunstig harmonieerde.

't Zou ongepast zijn, indien we te dezer plaatse niet tevens regt deden wedervaren aan een andere dame, die vooral na tante's dood, voor POTGIETER als onmisbaar was. De invloed, door een jarenlangen omgang in 't leven geroepen, welken zijn trouwe huisgenooten, zijn zuster, Mejuffrouw S. J. POTGIETER, op hem had, is van zoodanigen aard, dat een woord van dankbare waardeering hier niet ontbreken mag. Met haar opgegroeid, maakte zijn dichtelijke geest haar tot de vertrouwde der gewrochten van zijn scheppingsvermogen. Aan haar gehecht door

banden des bloeds niet minder dan door overeenstemming des geestes, zou de steun, dien hij vaak bij haar mogt vinden, een leerrijke stof kunnen opleveren ter waardeering van beider met elkaâr overeenstemmend gemoedsleven. Ook in de droevigste période zijns levens heeft zij hem zonder twijfel ter zijde gestaan met die echt zusterlijke trouw en die regt vrouwelijke deelneming, waaraan hij, evenals de meesten van ons geslacht, altijd behoefte had. De herinneringen, door C^d. BUSKEN HUET aan zijn nagedachtenis gewijd, zijn zoovele immortellenkransen neêrgelegd op zijn graf. Maar ook treft men onder deze herinneringen vele en zeer fraaie bloemen aan ter eere van POTGIETER's edele zuster gewijd, wier leven, om met een' zijner trouwste vrienden te spreken, met het zijne als samengegroeid was. Ongetwijfeld is niemand door zijn afsterven meer getroffen dan zij, die, na Tante's verscheiden, zijn eenige huisgenoot was. Bij haar wordt het aandenken van den heerlijken tijd, gedurende welken zij met hem op aarde mogt rondwandelen, hoogelijk gewaardeerd, en zijn nagedachtenis als die eens heiligen schier in eere gehouden.

En waarom niet? De man, die haar gedurende zijn leven omringde met al de vindingrijkheid van zijn edel en trouw harte, die door haar als op de handen gedragen werd, heeft ook na zijn dood de plaats in haar harte behouden, waarop hij de geldigste aanspraken had. Hoe gaarne men ook verwijlen zou bij deze schoone verhouding, welke nog over dood en graf haar regten blijft behouden, de kans, dat we alzoo voortgaande de grenzen der betamelijkheid overschrijden mogten, noopt ons tot het inacht nemen van de meest mogelijke beknoptheid.

III.

POTGIETER's breken met *de Gids* heeft aan de Nederlandsche letterkunde zelf' geen schade toegebracht. En opmerkelijk mag het heeten, dat die période, de laatste van zijn leven, misschien de rijpste vruchten heeft opgeleverd. Terwijl we bij de meesten, na een tijdperk van bloei, een tijdperk van verval kunnen zien optreden, is POTGIETER, steeds onverzwakt van kracht met het voortbrengen zijner scheppingen voorwaarts gegaan. En onze beste *Gids* ter verkrijging van de kennis omtrent POTGIETER's leven en werken is, wat althans die jaren betreft, zeer zeker de trouwe vriend, ter wille van wien hij zich aan zijn deelgenootschap aan *de Gids* onttrokken heeft.

Zonder twijfel zijn die laatste jaren met de vruchtbaarste van zijn geheele leven minstens gelijk te stellen. Het door hem te *Florence* bijgewoonde Dantefeest wijdde hij door de uitgaaf van dat wonderschoone dichtwerk *Florence*, dat alleen reeds voldoende mag geacht worden hem onder de onsterfelijken een' rang van beteekenis te verzekeren. Door de uitgave van de *Nalatenschap van den Landjonker* vereeuwigde hij zoowel de nagedachtenis van dien vriend zijner jeugd als dat hij zelf zich onvergankelijke lauweren op het gebied der kunst wist te verwerven. Door zijn helaas onvoltooid gebleven *Leven van Bakhuizen van den Brink* kweet hij zich op even lofwaardige wijze van den pligt der piëteit tegenover dien HERCULES van de Nederlandsche letterkunde der 19^e eeuw, als dat hij daardoor tevens gelegenheid vond, veel wetenswaardigs omtrent zich zelf' als omtrent oudere schrijvers mede te deelen, waardoor wederom POTGIETER's testament, zooals men de laatste bladzijden dier levensbeschrijving zou kunnen noemen, een

doorwrochte inleiding mag heeten tot de *Oude Romans* van BUSKEN HUET. Gedurende dien tijd vond hij gelegenheid de keur zijner verzen en novellen in twee deelen *Proza* en in twee deelen *Poëzy* te rangschikken en te versamelen, zijn *Herinneringen* en *Mijmeringen*, die de fraaiste bladzijden uit de laatste jaren zijns levens bevatten en die in een Indisch dagblad verschenen, het licht te doen zien. Zoo er aan deze versameling nog wat ontbreekt — behoeft dit ons in zooverre niet tot verwijt te worden aangerekend, naarmate het reeds medegedeelde een schat van zeer groote waarde voor onze letterkunde bevat. Het kan van belang worden geacht ook te dezer plaatse te doen opmerken, dat de verspreide en nagelaten werken op den titel van volledigheid geen aanspraak kunnen maken. De eerlijkheid vordert evenwel al aanstonds te erkennen, dat de heer JOH. C. ZIMMERMAN als bevreesd hieromtrent tot de orde te kunnen worden geroepen, reeds bij voorbaat op de leemten, welke dezen arbeid aankleven, de aandacht heeft doen vallen. De redenen, welke door hem in de *Narede* ter verklaring van dit gemis aan volledigheid worden aangegeven, wenschen we aan een onderzoek niet te onderwerpen, al maken we zeer gaarne de verzuchting, “dat zich later eene gelegenheid moge aanbieden om deze lacunen aan te vullen,” tot de onze. Echter is het altijd te bejammeren, dat meesterstukken als de werken van POTGIETER zoo moeilijk onder het bereik vallen, daar waar men met broddelwerk van allerlei aard zoo overvloediglijk wordt overstelpt. 't Pleit zeker niet voor onzen goeden smaak als voor onze ontwikkeling beide, dat de aandrang ter kennismaking met dergelijke kunstproducten zich nog veel te weinig aan ons gelden doet. Waaraan moet dit worden toegeschreven? Aan de genia-

liteit van den schrijver, of aan de minder groote mate van bevattelijkheid van den lezer? En zoo deze tweeledige vraag in allen deele juist mogt blijken te zijn gesteld, zijn zeker de lezers zelven het meest te beklagen. Zoolang de begeerte naar ontwikkeling niet bestaat, behoeft dan ook geen enkel uitgever gewetensknagingen te onder vinden, dat hij iets terughield, waarnaar blijkbaar geen groot verlangen aanwezig was. Maar het blijft niettemin zeer te bejammeren, dat aldus paarden des geestes als in het verborgen blijven schuilen, niet het minst omdat dit als een treurige getuigenis van de beschaving kan worden aangemerkt.

POTGIETER zelf schijnt er zich al bitter weinig aan gestoord te hebben, dat hij niet behoorde onder de popu lairen dezer eeuw. Zelfs de kritiek heeft zich, behoudens een paar uitzonderingen, niet verwaardigd veel notitie van hem te nemen. De bezwaren, tegen zijn stijl ingebracht, hebben niet kunnen verhinderen, dat hij ook te dezen aanzien aan het *Semper idem* getrouw bleef; HASEBROEK schrijft daarvan met gulden woorden: "POTGIETER, zonder erg Bilderdijkiaan te zijn, had met hem de leus van het *Semper idem* gemeen. Veertig jaren omloops in den zoo vaak afslijtenden cirkelgang van het leven hebben van het beeld op dit gouden muntstuk geen eenigzins tot de gelijkenis afdoenden omtrek weggedreven of uitgewischt! Het relief bleef altijd even duidelijk, als de klank helder en klaar!" Middelmaticheid vond in zijn oogen geen genade — zonder er ooit boos bij te worden — kwam hij gaarne met de waarheid voor den dag. Vele jongeren, in wie hij neiging voor het edele en schoone ontwaarde, heeft hij aangemoedigd en voortgeholpen. Van matheid zijn in geen zijner geschriften sporen voorhanden. Zijn

buitengewone belesenheid, en vooral het goed verstaan van die schrijvers, bij welke hij ter schole was gegaan, deden hem over vrij wat hulpmiddelen beschikken, die aan verreweg de meesten vreemd blijven. Vanwaar hem zooveel tijd ter beschikking stond is een raadsel als men de zeldzame productiviteit van zijnen geest niet in aanmerking neemt. Wie heeft betere diensten aan onze letterkunde bewezen dan hij?

Al behooren zijne gedichten onder de schoonste welke onze taal heeft aan te wijzen en is zijn *Proza* van zoo goeden huize dat elk vreemdeling het regt heeft ons zulk een' schrijver te benijden, toch is ons volk te veel verwend door een gemakkelijke digestie, verschuldigd aan ligte lectuur, dan dat het vermoeden gewaagd kan worden geheeten dat hij voor het eigenlijke volk vreemd bleef. Evenwel is dit een gevolg zoo van zijn schrijftant als van de gehalte van het lezend publiek, waarover men zich niet verwonderen kan, al staat men het ook met diepen weêmoed gade. De qualiteit van hen, die in POTGIETER hun meester vereeren, weegt evenwel op tegen de quantiteit van de massa. Dit verschijnsel staat echter niet op zich zelf'. Hoe vaak doet het zich niet gelden in leeskringen ten opzichte van boeken, wier uiterlijk in maagdelijken toestand verkeert en die toch oneindig grooter waarde bezitten dan die werken, wier versleten uitwendige al aanstonds den indruk verschaft dat ze door veler handen zijn gegaan en onder veler oogen gekomen. Op 't gebied der muziek is het klassieke element stellig het minst populaire. OFFENBACH telt meer aanhangers dan BACH. Op dat der welsprekendheid zien we dagelijks dat die redenaars 't meest populair zijn, die niet de krachtigste spijzen voorzetten: zij evenwel worden *na* — anderen daarentegen

welke zich boven de sferen van de gedachten des algemeens weten te verheffen, *voorbij* gelooopen. De massa is van nature te zeer geneigd om zich te ontspannen, dan dat ze te zelfder tijde er niet afkeerig van zou zijn om zich in te spannen. De instemming der fijne kenners is echter de hoogste onderscheiding welke een schrijver begeeren kan, en deze viel POTGIETER tijdens zijn leven ongetwijfeld ten deel. Echter is het niet minder opmerkelijk dat tijdens zijn leven de kritiek zich zoo weinig aan hem liet gelegen zijn. Daaromtrent moge men zich voor den geest stellen wat de schrijver der *Persoonlijke herinneringen* mededeelt. "Leest men hetgeen bellettristen onder zijne vrienden en tijdgenooten vroeger en later van hem gezegd hebben, dan stuit men op vleijerijen *à bout portant*. Men waant hovelingen hunne opwachting te zien maken. De anderen, geleerden van professie, vleijen of buigen niet, maar doen er het zwijgen toe. Meesterwerken, als de *Nalatenschap van den Landjonker*, als VAN DEN BRINK's *Leven*, als *Florence*, hebben met tusschenpoozen het licht kunnen zien, zonder dat hunnerzijds iemand er notitie van genomen, laat staan er eene grondige beoordeeling van gegeven heeft." Zoo bewijst men aan het publiek een ondiens. Immers, men laat het onkundig van POTGIETER's groote gaven en brengt hem andermaal ten grave. Maar wij hopen, en niet zonder grond, dat er steeds meerderen en meerderen gevonden zullen worden die POTGIETER's opstanding uit de dooden bevorderlijk zijn. Want de uitstekende diensten, door hem aan ons volk bewezen, hebben nadrukkelijk aanspraak op eene grooter waardeering dan hem tot dusverre ten deel viel. Dat voor 't minst de geniaalste onzer kunstregters, wien niemand te groote tevredenheid met de producten zijner eeuw zal ten laste

leggen, dat C^p. BUSKEN HUET hem steeds naar waarde heeft gehuldigd, dat een zoo fijn kenner en hoogst kundig beoordeelaar als nu wijlen Prof GEEL aan POTGIETER's werk den cijns zijner goedkeuring niet onthouden kon, zijn — om van andere, nog altijd te schaarsche woordvoerders niet te gewagen — onbedriegelijke teekenen, zekere waarborgen, dat POTGIETER naast den hoogen rang, dien hij zich in het *Pantheon* onzer letterkunde heeft weten te verwerven, langzaam maar zeker steeds meer en meer een plaats in het hart zal weten te veroveren van een elk wien de bloei onzer letterkunde waarlijk ter harte gaat.

IV.

Dikwijls mogt ik POTGIETER spreken, altijd evenwel vlugtig. Jaren lang was hij een getrouw en geliefd bezoeker van de Amsterdamsche beurs. Daar ontmoette ik hem voor 't eerst aan de standplaats van den heer CHARLES BUSKEN HUET, te wiens kantore ik eenigen tijd werkzaam mogt zijn. Beider vriendschap was wederkeerig. De sympathie voor deze twee edele mannen is een der aangenamste souvenirs uit mijn kantoortijd. POTGIETER wipte gewoonlijk even aan den hoed als hij groette. Later heb ik het zeer gewaardeerd, dat hij op de hem eigen welwillende wijze ter beurze mij steeds hartelijk de hand drukte. Dat bewijs van genegenheid stel ik nog op prijs. Op straat hield hij mij menigmaal staande. Aan die korte samenspraken dank ik menig genoegelijk en zegenrijk oogenblik.¹ Waar dergelijke snelle ontmoetingen zulke aangename herinneringen teweeg brengen, kan men schier met zekere afgunst zien naar hen, wien het voor-

¹ Mr. S. MULLER FZN. wees nog onlangs in een Zondagsnummer van het *Alg. Hand.* er op, hoe groot gewigt de vroeg gestorven Mr. A. D. DE VRIES AZN. aan dergelijke vlugtige ontmoeting had gehecht.

regt verleend was met hem in uitgebreider verkeer te staan. Want hoewel spaarzaam op zijn' tijd, waardoor welligt ook zijn isolement verklaring vinden kan, voor zijn vrienden was hij alles. Een schoon getuigenis, dat wij gaarne ter nederschrijven naarmate het meer nog den stempel van opregtheid dan den cijns der waardeering draagt, wordt, als een liefelijke grafbloem, door ZIMMERMAN op de laatste woonstede van POTGIETER nedergelegd.¹

"t Zou kwalijk passen bij de nauwgedekte groeve van den vriend de opwelling te toetsen, die hem tot de scheiding dreef, maar — al verschilden wij in de opvatting en waardeering — ook in dat gewichtige en smartelijke moment zijns levens lag onmiskenbaar ridderlijkheid ten grondslag aan zijne daad. Bitter was de scheiding, maar Goddank! de verwijdering, die er door ontstond, slechts van korten duur. 't Scheen of het gemis ons nog tot hooger vereering, tot nog inniger aanhankelijkheid had gestemd, en de oude vrienden bleven de laatste, tot aan de ure des doods."

"Geneuchten, saam genoten; rouwe saam gedragen; smarte saam geleden; gedachten en wenschen gewisseld over de teederste en heiligste aandoeningen des gemoeds, is er een band, die sterker den man bindt aan den man?"

Hoogepriester in den tempel der kunst, als een vader gestemd jegens jongeren, was hij aristocraat door kunstzin, evenals democraat door aanleg. Slechts ten aanzien van middelmatigheid welke voor uitnemendheid wenschte gehouden te worden, was hij onverbiddelijk streng. Waar het er echter op aankwam aspiratiën voor het hoogere te ontvonken, daar toonde POTGIETER zijn meesterschap en het opwekken van vaak verborgen krachten of miskende gaven. En steeds was zijn eerlijk, Oud-Hollandsch gezigt

¹ *Gids* 1875, Eerste Deel p. 462.

dat goedheid zonder zwakheid, rondheid met opregtheid aanduidde, versierd met dien gullen lach waaraan men op den duur geen weerstand bieden kan. Met hem in aanraking gekomen, gevoelde men zich als bij tooverslag onder den invloed van zijn onweerstaanbare persoonlijkheid. Zijn schrift was in veel opzigten met zijn stijl in overeenstemming. Hoe fraaie letter ook zijn pen ontgleed — door duidelijkheid muntte zijn schrift niet uit. Men moest zich daaraan, evenals aan zijn schrijfwijze, eerst langzamerhand gewennen.

Als mensch had hij een karaktertrek, welke zelden voorkomt, maar die ons toch onontbeerlijk voor een ieder schijnt te zijn, welke op dien eere naam wenscht aanspraak te maken: liefde tot den naaste. Reeds hadden wij gelegenheid te doen opmerken dat hij, hoezeer spaarzaam in de keus zijner vrienden, onwankelbaar trouw aan hen bleef gehecht. Als handelsagent had hij een' goeden naam. Teregt getuigt ZIMMERMAN daaromtrent, en niets schijnt ons beter toe dan diens woorden tot de onze te maken: "De eenvoudigste en nuchterste kooplieden waren onder den *charme* zijner eigenaardigheid en hadden hem lief, al zagen ze met zekeren eerbied op tegen den geleerden en dichterlijken agent, die altijd zulke bijzondere oorspronkelijke denkbeelden en uitingen had, maar die nooit deftig of pedant was, of zijne meerderheid deed gevoelen. Eerlijk en trouw als goud, ijverig en nauwgezet in de behartiging der hem toevertrouwde belangen, mogen er aan de beurs van *Amsterdam* agenten hebben gestaan slimmer en handiger, meer tuk op geldbejag dan hij, maar beter en braver zeker niet."

Op zijn ziekbed, dat met zijn' dood zou eindigen, ontving hij den tweeden bundel van zijn *Poëzy*, voorzien van zijn portret. De beschouwing daarvan ontlokte hem

den ironischen uitroep: "t Is toch maar een burgerman!" Toch, wij die ons POTGIETER steeds naar het leven voorstellen, hebben tegen die uitdrukking een ernstig bezwaar. POTGIETER wordt niet door den plaatsnijder tot burgerman gemaakt, maar deze zelf, "die nijverheid voor kunst gaf", schijnt niet in staat te zijn geweest, een hoofd, zoo fraai als dat van POTGIETER, nauwkeuriger terug te geven.

Den 6^{den} Februari 1875 waren vele vertegenwoordigers van de Universiteiten van schier alle landen op weg om aan het 300jarig Jubilaecum van *Leiden's* hoogeschool deel te nemen. Helaas! onder veler namen, wier dragers het doctoraat "honoris causa" was waardig gekeurd, behoorde die van POTGIETER niet. Toch op dienzelfden dag bewoog zich in *Amsterdam* een uitgelezen begrafenisstoet, POTGIETER's stoffelijk overschot ter laatste rustplaats begeleidend. Ook was het Jonge Holland vertegenwoordigd o. a. door *Amsterdamsche* studenten, die meer dan eenige Faculteit, misschien ook wel naar aanleiding van een bezielende toespraak van een hunner meest welsprekende hoogleeraren, gevoelden welke hooge waarde POTGIETER's leven voor de letterkunde had gehad, van welke droeve beteekenis zijn afsterven moest genoemd worden.

Nederland toch had in den vroegen morgen van den 3^{den} Februari 1875 een groot man verloren, uitblinkende zoo door edele gaven des geestes als goede eigenschappen van karakter — een man, die een aanmerkelijk deel van zijn leven ten offer gebracht had aan de voorbereiding eener herschepping, aan de opwekking uit den doodslaap onzer litteratuur. Een eenvoudige gedenkteen door vrienden en vereerders opgericht, dekt den grafsteen van hem, die ons zoovele gedenkteenen van zijn geest heeft achtergelaten.

HET NOORDEN.

I.

Bovenstaand werk, waarvan het eerste deel in 1836 ¹ verscheen, onder den titel van *het Noorden, in omtrekken en tafereelen*, was volgens getuigenis van een' bevoegd' tijdgenoot, ² een ware verrassing voor het letterkundig Nederlandsch publiek dier dagen. Evenwel, hoeveel jaren moesten er niet verloopenen men — en dan nog wel na POTGIETER's dood — tot een tweede uitgaaf overging. Is dan het meesterstuk, of althans het best gekende werk van Prof. BEETS, zoo veel uitnemender dan POTGIETER's eersteling? Zonder iets te willen afdingen op der *Camera Obscura* hooge waarde, zou ik, indien mij de keus tusschen beide werken gelaten werd, bezwaarlijk tot een oplossing kunnen geraken. De lezer, die zoo welwillend mogt zijn, mijn beschouwingen te volgen, oordeele of ik te ver ga. Geen andere, geen mindere dan JACOB GEEL, *was de kamprechtter, die POTGIETER al terstond, na de eerste door hem behaalde zege, den groenen krans op den gepluimden helm drukte*. En deze was zijn lievelings-auteur bij uitnemendheid. Hoe welkom moet aan den jeugdigen POTGIETER dit eerebetoon uit de handen van zoodanigen scherp criticus niet geweest zijn? Toch juist was het, ten aanzien der oordeelvellingen omtrent de waardeering, die zich aan de uitgave paren zou, in allen deele niet. Wanneer

¹ Bij G. J. A. BEIJERINCK.

² Den Emeritus Predikant J. P. HASEBROEK, *Een Vriendenwoord* enz.

GEEL¹ schrijft, dat het werk spoedig zal zijn in handen "van al wie smaak heeft en nuttige lectuur zoekt", dan vragen wij met volle regt hoevelen hebben dien smaak gehad en naar nuttige lectuur gezocht? En als hij verder zegt: "Wij voorspellen aan het boek eenen veel langeren duur dan den cirkelloop der leesgezelschappen", dan is men maar te zeer geneigd met D^r. F. NIPPOLD² te vragen, hoevelen er onder de thans levenden gevonden worden, die het kennen? Maar, werpt men mij tegen, het was toch eigenlijk geen duidelijke stijl, die vreemde syntaktische wendingen, tegen alle geijkte regelen in. Dat genre hoe ongewoon soms en hoe vreemd. Men kon zich daaraan nu eenmaal niet gewennen." Zij die zoo spreken, toonen maar al te duidelijk aan, dat zij op het gebied van lectuur geen hoge eischen stellen. Neen, mooi is *het Noorden* dan ook niet, maar schoon, schier onnavolgbaar schoon, karaktervol, aantrekkelijk, ook door de beminnelijkheid van den schrijver, die hoogst belangwekkend zich steeds aan het oog zijner lezers vertoont. Een zoo groot meester als de schepper van "Onderzoek en Phantasie" getuigt naar waarheid: "den stijl van het prozaïsche gedeelte durven wij als uitmuntend roemen; er is warmte en bevalligheid in, juistheid en verscheidenheid van uitdrukking. *Het Noorden* is hoogst welkom in de rei der verschijnselen eener aanmerkelijke vordering." En dat wordt beleden door GEEL van een' jong mensch, die nog maar zeer enkel als schrijver is opgetreden, van een' teekenaar, die ons in dezen eersteling van eenigen omvang, toch eigenlijk bovenal het journaal van zijn Noordsche reize aanbiedt. Aan wiens smaak nu wordt

¹ *Gids* 1840, Boekbeoordeelingen p. 533 vv.

² *Mannen van Betekenis in onze dagen*, 1875.

hoogere waarde toegekend, aan dien van het publiek — of aan dien van JACOB GEEL? Er ligt in den stijl van hem, die meermalen zuchten slaakte naar de komst van hem, die wederom snaren op de luit van HOOFT ¹ zoude tokkelen, een antieke oud-Nederlandsche kleur, van de zuiverste tinten, in de poëzie een welluidendheid en een kernachtigen stempel, welke ten allen tijde de bewondering van kenners zullen tot zich trekken. In de prophetie van GEEL in 1840 uitgesproken, is veel meer waarheid vervat dan velen in onzen tijd zouden willen toestemmen. Slechts vatte men deze niet letterlijk op, maar naar het wezen, en dan is zij van steeds blijvende waarde.

Mij is niet bekend, dat in den lateren tijd (enkele gedeelten van opstellen, en bovenal het *Vriendenwoord* van HASEBROEK, dat slechts aan het gebrek der kortheid lijdt, uitgezonderd), een schrijver van beteekenis zich met de bespreking van *het Noorden* bezig hield. Degen, die nog het best die taak zou kunnen vervullen en ons, uit den vreemde helaas, slag op slag met de voortbrengselen zijner welversneden pen verrast — die meer dan eenig ander geroepen schijnt, aan de groote verplichtingen welke de Nederlandsche letterkunde reeds aan hem verschuldigd is, nog een kritiek over den compleeten POTGIETER toe te voegen — de heer COENRAAD BUSKEN HUET vergeve mij de vermetelheid, dat ik mij aan een kritiek over *het Noorden* ga wagen. Zij, die liever gezien hadden, dat ik een ander, 't liefst alligt, dat ik *de andere* werken van POTGIETER tot voorwerp mijner beschouwingen hadde gekozen, rangschik ik onder die breede schaar landgenooten, die zoowel onbekend zijn met de landen die in *het Noorden* worden bespro-

¹ O. a. zie men *De luit van P. C. Hooft*, Poëzy 1 Deel, uitgave JOH. C. ZIMMERMAN, p. 309.

ken, als met POTGIETER's *Noorden* zelf, terwijl mij zelf eenvoudig niet die bekwaamheid ten dienste staat, om zelfs in de verste verte te voldoen aan het verlangen, ten opzichte van den rijkstbegaafden criticus van onze Nederlandsche letterkunde, zooeven geuit.

Aan hem, die, even als ik, het voorregt had met *het Noorden* van POTGIETER in de hand, Denemarken, Zweden en Noorwegen, 't zij één-, 't zij meermaal te doorreizen, bewees een BAEDEKER of welk ander reisboek dan ook, practischer diensten. Evenwel moge men uit POTGIETER's kunstgewrocht evenmin op de hoogte gesteld worden van de meest gebruikelijke reiswegen, van de aanbevelenswaardigste hôtels, van de wijze van reizen, (spoorwegen behoorden toen nog tot de onopgeloste vraagstukken) enz. enz., in POTGIETER's *Noorden* heeft men een gezelschap gevonden, boven menig reisgenoot te verkiezen. Wat dunkt U, zoo 't boek indedaad een dorre opsomming ware geweest van afstanden, merkwaardigheden des lands, groepering van zeden en gebruiken, of indien het statistische gegevens van bevolking, of de bronnen van bestaan van deze hadde omvat — wat dunkt U, zou het dan nog in zoo hooge mate de aandacht van kenners tot zich trekken? Juist een der hoofdkenmerken van de tooverkracht van 't *Noorden* ligt in de uitgewerkte schilderingen der karakterschetsen, in de juiste nuanceringen der gezelschapskringen, waarin de poëtische reiziger ons binnenleidt — niet het minst in zijn fijne opmerkingsgave. Of het boek dan in allen deele een *objectief* boek is? Geenszins. Telkens en telkens weêr treedt de persoon des schrijvers op den voorgrond, en het is wezenlijk niet hem zelv' te wijten, indien niet reeds vrij spoedig de lezers het karakter van den reiziger hebben leeren

kennen. Of dit als een deugd mag worden aangemerkt? In *abstracto* niet. Maar de kennismaking met dezen schrijver kan niemand tot schade verstrekken. Integendeel. Het zich telkens voordoen aan het oog des lezers, het gemak waarmee POTGIETER dezen overal doet rondwaren, zoodat men meestal door zijn bril ziet — en die was verwonderlijk scherp — doen indrukken en gewaarwordingen ontstaan, die velen niet ten koste van veel zouden prijs willen geven, nadat ze zich deze als regtmatig eigendom hadden verworven.

De schrijver is jong — de geheele wereld ligt voor hem als open — met opbruisend bloed in de aderen, geniet hij bij volle teugen — bewonderaar van de schoone sekse en zich uitmuntend verstaande om als *Kurmacher* op te treden, is evenwel bij den rijkdom der gedachten, waarop menigeen zijn gansche leven zou kunnen teren, het werk door geen enkele onreine uiting bezoedeld of ontwijd. De schrijver doet zich kennen als hartstogtelijk voor al wat schoon is en goed — als een kampregter in de litteratuur van zijn' tijd — als een kampvechter voor het Vaderland, als een bewonderaar van Neêrlands kracht, in den Belgischen opstand tegen 's vreemden overmagt zoo duidelijk aan het licht getreden. Om dit alles en om nog zooveel meer, meen ik mij niet aan blinde ingenomenheid schuldig te maken, indien ik het een der beste zijden van POTGIETER's arbeid noem, dat *in concreto* de subjectiviteit niet tot groote schade van de lectuur zou kunnen worden prijs gegeven. "*Het Noorden* is hoekig, kantig, niet zelden scherp, terwijl de geesselroede des tuchtigers niet zonder gevolg hier en daar wordt aangewend, maar de CATO CENSORIUS van later dagen weet bloemen uit de zeeplanten en kruiden uit de wieren te verzamelen, waaruit

herhaaldelijk prachtige ruikers worden samengelezen." De ruwe zeelucht, die gij inademt, de golven, die U op- en neêrwaarts doen dalen, schaden niet aan den indruk van het geheel — integendeel gij ademt de landlucht daarna met te grooter graagte in en gevoelt U te behagelijker in de kringen van lieftallige vrouwen en beschaafde mannen, waarin gij aan POTGIETER's hand wordt rondgevoerd, van vrouwen, die in hooge mate de belangstelling ook van POTGIETER moesten opwekken. Is 't niet raadselachtig, dat de man, die een zoo teeder gemoed, een hart als dat eens vaders bezat, die geboren scheen om een vrouw gelukkig te maken, als coelibatair stierf? Of werd hij te dien aanzien gedésillusionneerd, en wel in die mate, dat zijn gevoel daardoor zoodanig miskend, neen — ik druk mij veel te zwak uit — ten eenenmale vermoord werd; dat hij toen met een: "Loop rondom, goed voor eens, maar dat nooit weder ¹!" liever dan zich ten tweeden male aan een miskenning bloot te stellen, zwijsend zijn' verderen levensweg vervolgde, schoon met een bloedend harte en een vernietigd ideaal. Toch van een en ander was, in de laatste jaren zijns levens ten minste, geen spoor te vinden, al vind ik reden om in zooveel fraaie oden aan onbekende schoonen de waarheid bevestigd te zien van de les in SHELLEY's woorden neêrgelegd, dat de zang der dichters een ontboezeming bevat die het lijden hun leerde ².

Mogt men willen weten wat in *het Noorden* wordt aangeboden, dan zou men eenigermate kunnen volstaan met het antwoord: Proza en Poëzy, of nog beter door

¹ Potgieter 1860—1875. *Persoonlijke herinneringen* door CD. BUSKEN HUET.

² They learn in suffering what they teach in song.

een verwijzing naar den inhoud. Maar een en ander is een zeer onvoldoende, — in 't minst niet een afdoend antwoord. Door de opnoeming van de verschillende geschriften waaruit de Bijbel is samengesteld, wane niemand den Bijbel zelf' te kennen. Evenwel slechts enkele grepen uit de verschillende opstellen zal ik doen volgen, omdat een bespreking van *het Noorden* in zijn geheel alligt op een lijvig boekdeel zou uitloopen.

II.

In de eerste plaats herlezen we, voor de hoeveelste maal? maar telkens met grooter genoegen, de *Herinneringen uit Kopenhagen*, RACHEL FANNY. De heldin dezer schets is aller belangstelling overwaard. "Er was iets zuidelijks in dat schoone gelaat; zoo zij eene *mantilla* droeg, zou men haar voor eene beminnelijke Spaansche gehouden hebben. Toen zij zich van haar handschoen had ontdaan, toonde zij eene allerliefste hand, die in blankheid niet voor marmer zwichtte. De zwarte sluijer, de glinsterende lokken vooral, wier kleur en glans inderdaad iets oostersch hadden, en langs het elpen voorhoofd in rijke pracht nedervielen, deden de leliën en rozen van het aanvallig gelaat heerlijk uitkomen. Zij was Israëliete *par droit de naissance*, Christinne evenwel *par droit de conquête*." Haar minnaar ABRAHAM was den godsdienst zijner vaderen getrouw gebleven. Haar apostasie was het graf zijner liefde. En nog altijd minde hij, de vurige zoon van het oosten, de afvallige. RACHEL was voor hem verloren. Voor hem was die toestand vreesselijk. Niet waar? Of is het niet hard op twee en twintigjarigen leeftijd al zijn idealen vervlogen, al zijn droomen vernietigd, al zijn luchtkasteelen ineengestort te zien? RACHEL was de speel-

noote zijner jeugd, de aangebedene zijner jongelingsjaren, de bruid zijner toekomst, zijn vrouw, de moeder zijner kinderen in hope. Toen een andere schoone, een allerliefste blondine, hem met ware jonkvrouwelijke deelneming naar de oorzaak zijner smart had gevraagd, bleef ABRAHAM haar het antwoord dien dag schuldig. Den volgenden echter, zond hij haar een exemplaar van *Frithiof's Saga*. Een zwart lint vestigde haar aandacht op de volgende regels, door POTGIETER dus vertaald:

En toch!

Eens was zij me alles! mijn hart mint haar nog!
 Wende ik mij om naar 't bekoorlijk verleden,
 'k Zie bij elk spel haar mijn zijde bekleeden!
 Waar ik ooit deelnam in strijd, in gevaar,
 Zij moest de prijs zijn; ik kampte voor haar!
 Vrij kiest de doffer in 't woud zich een' tortel;
 Wij wiessen beide, gelijk van één wortel
 Twee ranke stammen, te zaam, voor elkaar!
 Schijnt hun de hemel van onweder zwaar,
 Of zien ze in 't westen het avondrood spelen,
 Zij zullen zonlicht en bliksemflits deelen,
 Elkander trouw zijn; 't is al hun gemeen!
 Wij waren 't ook; maar thans ben ik alleen,
 Ben het voor immer!

Welk een aandoenlijke wanhoopskreet ligt in die laatste verzuchting niet opgesloten. Wat mag er toch wel in het teeder gemoed van den dichterlijken POTGIETER zijn omgegaan toen hij, op zoo meesterlijke wijze de ziele-smart van dien dweepachtigen zoon van het Noorden vertolkte? Want dat deze RACHEL, die te Kopenhagen vertoefde, om als christinne te worden gedoopt, verloren, voor immer verloren had, was maar al te duidelijk. Die zoo de liefde van anderen weet te schilderen, zich dermate in de smart, die het gevolg daarvan kan zijn, weet

te verplaatsen, heeft zonder twijfel een hart vatbaar voor edele indrukken.

RACHEL, die bij elk jaar schooner werd, zoodat zij den eeretitel van de Roos van Saron verdiende, was reeds langen tijd bestemd de bruid van ABRAHAM te worden. Haar vader, de rijke MOZES S***, weinig den naam waardig van ABRAM's grooten zoon, gaf, toen hij *Gothenburg* met der woon had verlaten, onverschillig op het stuk van godsdienst, trotsch op zijn vermogen, gestreeld door de schoonheid zijner dochter, wellicht in de hoop aan deze daardoor den toegang tot hogere kringen te ontsluiten, haar een jeugdig christen tot opvoeder. Hoewel die opvoeder zelf den christelijken godsdienst betwijfelde, strooide hij in het ontvankelijk harte van 't meisje de eerste zaden van dien godsdienst. De leerlinge had veel meer geloof dan haar onderwijzer. De goddelijke leer vond in haar een ijverige volgeling. Wat de vader misschien gewenscht, en de onderwijzer aanvankelijk althans gevreesd had, geschiedde; de christelijke geloofsleer bewees haar voortreffelijkheid boven de joodsche zedeleer. Haar verstandelijke ontwikkeling ging hand aan hand met die van haar hart gepaard. Eén factor evenwel, waarop niemand verdacht was geweest, trad daarbij in het spel, — RACHEL vatte een rampzaligen hartstogt, dien der eerste liefde, voor haar talentvollen onderwijzer op. Deze, reeds niet meer over zijn hart kunnende beschikken, werd dit gevoel met innige smart gewaar. In dusdanigen toestand trof ABRAHAM haar, na de gewone scheiding van een jaar, wederom aan. Is het te verwonderen, dat hij, hoewel in den aanvang onbewust van de oorzaak dier veranderde gemoedsstemming, het bestaan daarvan niet te min met een onpeilbaar leedwezen

gadesloeg? Te verwonderen, dat hij het mogelijke, het onmogelijke schier beproefde om haar alsnog van meening te doen veranderen? Maar daarop antwoordde RACHEL: "ABRAHAM, keer tot u zelven in! Geene christinne mag de moeder Uwer kinderen worden. Ik heb mij voor hunnen God nedergebogen!"

Welk een bittere ontgoocheling werd den armen jongeling door die woorden bereid. "Ten tweeden male dat woord!" zeide de ongelukkige langzaam, "herhaal het honderd malen; slechts de eerste maal deed het zeer. Verga de dag, waarop ik geboren ben! riep het mij toe; maar ik heb dien dag niet gevloekt; ik heb de beproeving moedig doorgestaan, ik kende U RACHEL! "Zij is een goed kind," getuigde mijn grijze vader van u, "schoon in eene slechte school onderwezen, mijn zoon! eenmaal zal zij tot U zeggen, zooals RUTH tot NAOMI zeide: "Uw volk is mijn volk, uw God is mijn God!" en zegenend zal ik mijne stramme handen over U uitbreiden!" Dan weende de grijsaard, RACHEL! en zijne ten hemel geslagene oogen schenen dien schoonen morgen af te bidden; weldra zal hij voor ons aanbreken!" — "Nimmer, ABRAHAM! nimmer!" stamelde het meisje, en trad naar de deur, om aan het akelige tooneel een einde te maken; maar met wilde harts-togtelijkheid trad hij haar tegen. "O gij verleidelijkste, die mij bitter bedroegt! wilt ge mij dwingen, den dag te verwenschen, waarop de eersteling mijns vaders het licht zag? Zijn ze dan voorbij, die schoone dagen, waarin gij altijd voor mij dezelfde waart, — waarop geen wolk aan mijnen hemel opging — geen vreemde indringer den drempel uwer woning overschreden had? Geloofst ge dan niet, dat ik er mijn leven voor geven zou, U nog alstoen aan mijn hart te mogen drukken? O RACHEL! in den

schoot der Christelijke kerk verbeidt het geluk U niet, tenzij het daar uit de ellende van mij en der mijnen ontkieme!" De jonge maagd schreide op hare beurt; was het uit deernis of wel uit liefde? Aan hen, die deze schets eenigszins nauwkeurig volgden, kan een antwoord op deze tweeledige vraag niet moeilijk vallen. Hierin ligt de zwakke plek der beschrijving. Moge al de overgang van de Jodin tot den Christelijken godsdienst haar neiging voor ABRAHAM niet vermeerderd hebben, zoo zij hem waarachtig had liefgehad, zou de liefde over haar geloofsverandering hebben gezegepraald, het schoone Apostolische¹ woord zou zich ook hier hebben bewaarheid. Evenwel haar liefde was een ander toegewijd, en had het haar vrij gestaan dit te openbaren, dan zou haar stellige verklaring, dat zij nimmer den man zou huwen, die om haar zijn geloof verzaakte, achterwege hebben kunnen blijven. Dat offer van zijn zijde kon niet in aanmerking komen. De waarheid zal wel deze geweest zijn, en zij drukt ook des schrijvers gevoelen uit, dat RACHEL haar vroegeren geloofsgenoot nooit had bemind. Mogt al HALLER's bekende regel:

"In einem schönen Leib wohnt eine schöne Seele"

op de bekoorlijke dochter van het Noorden van toepassing kunnen worden verklaard — zij was ongelukkig, niet omdat zij ABRAHAM niet beminde, in dit opzigt is de vrouw, helaas, niet minder zelfzuchtig dan de man, maar omdat haar liefde voor een ander door dezen niet beantwoord werd. Duidelijk treedt dit te voorschijn in de laatste ontmoeting tusschen RACHEL en haar bitter teleur-

¹ 1 *Korinthe* 13 v. 13.

gestelden minnaar. Onaangediend trad deze de zaal binnen van den Deenschen gastheer. RACHEL had een ieder door haar verrukkelijk pianospel — door haar be-
tooverenden zang meêgesleept — ABRAHAM door de voor-
dracht van een toepasselijke maar onbescheiden keuze van
een der *Hebrew Melodies* nogmaals lucht aan zijn zie-
lesmart gegeven, toen zijn gemoedsuitingen de grenzen
der gastvrijheid overschreden. “Gij hebt mij nimmer
bemind”, zoo klonk het met den gloed eens Oosterlings
van zijne lippen, “misschien bemint gij den Christen!”
“Nooit, ABRAHAM! *nooit!*” riep het sidderende kind op
een’ stoel neêrvallende. STERNFELS, de onderwijzer, stond
als versteend; alleen een zucht deed vermoeden, dat hij
wist wat haar dat woord kostte. Maar het geduld, zoo
van gastheer als gasten, was thans uitgeput. Men drong
er bij den ongelukkigen ABRAHAM op aan, dat hij zich
verwijderen zou. “Al waart gij ook mijn doodvijand,”
zoo riep hij hartstogtelijk uit, terwijl hij zich losrukte,
“ik zou U den afscheidskus toestaan; eerst na dien zult
gij mij uit mijn Paradijs wegdrijven!” Wild en woest
drukte hij RACHEL’s, langs een’ stoel neêrhangende, hand
aan zijne lippen. “Het ware beter, dat wij elkander
nimmer gezien hadden!” fluisterde hij, “en toch vloek ik
U niet. Goeden nacht, RACHEL! goeden nacht, tot in
eeuwigheid!”

Te midden van vele hoogst merkwaardige bijzonderheden
welke *Denemarkens* hoofdstad in zoo ruime mate oplevert,
is ’t zeer natuurlijk dat de belangstelling van den lezer
zich schier hoofdzakelijk bezighoudt met het lijden der
bekoerlijke maagd. Aandoenlijk, in hooge mate aandoenlijk,
is de slotperiode.

“Het einde was vrede. RACHEL werd gedoopt, RACHEL-

FANNY leed, maar geloofde; en toen mijn oog later, in den vreemde, de huwelijks-aankondiging van ABRAHAM met de dochter eens rijken bankiers las, toen rustte RACHEL-FANNY reeds onder de groene zoden; de Heer had den storm voor het geschoren lam verzacht!"

Bijna ware ik ter wille van het treffende slot geneigd, mijn meening, dat in de beschrijving een zwakke plek voorhanden is, terug te nemen, voor 't minst te verzachten. RACHEL toch daalde ongerept ten grave, terwijl reeds te voren ABRAHAM eene andere levensgezellin gevonden had. Of hij gelukkig was?

RACHEL had, jong weggeraapt welligt door de smart over een niet beantwoorden hartstogt, aan hem, voor wien zij dus haar jeugdig en rijk leven liet, slechts aangename, ja in vele opzigten gezegende herinneringen te danken, de onderwijzer kon, zelfs na de oplossing der treurige catastrophie, niet wenschen haar nooit te hebben ontmoet. ABRAHAM zelf vergat zijn eerste liefde of trachtte veelmeer in een andere te vinden, wat de eerste hem niet had opgeleverd. De andere personen wekken onze belangstelling in geringere mate op — maar des te meer is het talent te bewonderen van den schrijver, die de bevallige hoofdpersone tot een der belangrijkste figuren van zijn *Noorden* heeft verheven.

III.

Niet elk der in den regel zeer meesterlijk geteekende tafereelen kunnen wij aan ons onderzoek onderwerpen, hoe gaarne we ons ook zouden wenschen te verplaatsen in den zeeslag bij *Kopenhagen*, hoe lief het ons zou zijn de bekoorlijke CAROLINA MATHILDA, rondzwevende in STRUENSEE's armen, een weinig nader te beschouwen, hoe weldadig het

ons zou aandoen den dapperen Admiraal VAN WASSENAER in den zee­strijd op de *Sond* gade te slaan. Hoe kunstig maakt POTGIETER's penseel het lijden af der rampzalige middelmatigheid op 't gebied der kunst, waar het van die misdeelde kinderen der Muzen heet: "met een weinig meer talent waren zij beroemd, met een weinig minder gelukkig geweest." "Werken is beter dan rooven", klonk uit den mond van een' jongen, toen een weerlooze duive in den klauw eens haviks ineenkromp en, de bemin­lijkheid van POTGIETER treedt als altijd in het licht waar hij *Hallands Ås* aldus besluit:

"Al ware mijne laatste koperen munt in goud veranderd geweest, ik had die den jongen niet onthouden, de ge­legenheid dezulken wel te doen, is te zeldzaam!"

Hoe leerrijk zou het niet zijn aan POTGIETER's hand een bezoek in de *Kerk van Onsala* te brengen, waar de grafkelder van een' Zweedsch zeeheld, LARS GATHENHJELM de aandacht tot zich trekt. Luister slechts even: "Twee zeer groote, uit heerlijk wit marmer gehouwene, lijkkisten stonden voor ons, op ieder harer boeide ons een Christus­beeld, dat de hand eens meesters verried; de beide rust­plaatsen zouden elken koninklijken grafkelder versierd hebben.

"Hierin liggen GATHENHJELM en zijn GADE."

"De gouden opschriften op de zijden der kisten, in Zweedsche en Latijnsche taal, bevestigden het. Reeds in zijn negen-en-twintigste jaar had de jeugdige commandeur ter zee de grens zijner aardsche loopbaan bereikt; er was iets aandoenlijks in zijn uitgesproken verlangen in de kleine kerk zijner geboorteplaats te worden begraven.

"De laatste wensch van den woesten zeeman en stouten

held, dezelfde als die des rustigen landmans, welke vóór zijn verscheiden zijne kinderen en kindskinderen zegenen mag — welk een raadsel is het menschelijk hart!

“De kisten waren voor de koninklijke familie van *Denemarken* bestemd, verhaalde de Priester: “GATHENHJELM vond die in een der door hem op zee genomen schepen, hij verzocht KAREL XII, de eene voor zich, de andere voor zijne gade te mogen behouden.”

“Hij hebbe zich zijne tombe veroverd,” sprak de ridderlijke Monarch, die hem adelde.

“Niet verre van hier ligt de pachthoeve *Gathan*, waarop hij geboren werd; — boven in het koor hangt zijn wapenschild.”

“Wij bezigtigden ook dit, de jonge Edelman vond zich gestreeld, door mijn oplettendheid. “Waarom” zoo vraagt POTGIETER, vaderlandslievend als immer, zeer van pas “waarom zou ik onbeleefd genoeg geweest zijn hem te zeggen, dat velen onzer zeehelden prachtiger graftomben ten deel vielen? In het jaar van GATHENHJELM’s dood (1718) zoude het arme *Zweden*, ook aan meer uitstekende verdiensten dan de zijne, geen hulde van dien aard hebben kunnen toebrengen, het *IJzeren Hoofd* had zijnen Europeeschen naam, ten koste van zijn vaderland, gekocht.”

IV.

Tusschen schetsen van meer uitgebreiden omvang maakt de *Dorpssmid* (geen verdichtsel), aanspraak op eenige oogenblikken aandacht. Tot opschrift voerend: “De schoonste zijn de teérste bloemen”, wordt ons daarin een episode uit het leven van een ouden, afgedankten soldaat, die met zijn beide dochters een eenzaam leven leidde, medegedeeld. De oudste had van haar vroegste kindsheid af,

reeds langer dan twintig jaren, lam te bed gelegen. Alles wat den armen lieden ten dienste stond was door hen aangewend, om het lijden der ongelukkige dochter en zuster te verzachten.

Zoo had de oude TAPER — aldus was de naam des vaders, — zich een voetreis naar *Oster-Göthland* getroost, om er een' kundigen grijsaart te raadplegen, wiens roep van bekwaamheid ook in het afgelegen dorp in *Wester-Göthland* was doorgedrongen; maar helaas! hij was, zoo al niet zonder hoop, evenwel zonder hulp teruggekomen. Zoo had de Proost van het kerspel beproefd de arme zieke ANNA in een gasthuis te doen opnemen, maar ook dit was niet gelukt, en MAJA, de jongere zuster, verklaarde buitendien dat, wanneer ANNA van hen zoude worden weggenomen, zij noch hier, noch hiernamaals meer eenigen zegen hadden te verwachten.

In vele jaren nu had geen zoo groote hongersnood in *Wester-Göthland* geheerscht, als in den zomer van 1827. Menschen en Engelen zouden geweend hebben bij het aanschouwen van zulke namelooze ellende. Toen de nood het hoogste toppunt bereikt had, besloot de oude TAPER naar *Vanäs* te gaan, om daar werk te zoeken. Welk een treurig afscheid had nu plaats, een afscheid waarop geen weêrzien meer zou volgen. Hoe teeder en zorgvuldig neemt nu de jongere zuster alle zorg voor de oudere op zich, daarin bijgestaan door een' jong' soldaat BRAND geheeten; tegelijkertijd dorpssmid. De schoone bruinoogige MAJA had zijn liefde evenwel niet met wedermin beantwoord; integendeel het lieve meisje scheen haar leven alleen en geheel aan ANNA te willen wijden en slechts met schrik aan een huwelijk te denken. Nieuwe en andere betrekkingen zouden haar als dan nieuwe pligten

opleggen en tot geen prijs ter wereld wenschte zij zich aan de vervulling van haar heiligsten pligt te onttrekken. Met stillen schroom had de bescheiden BRAND de opvatting welke MAJA aan haar levensdoel verbond, geëerbiedigd, en de gelegenheid had zich bovendien ook nooit aangeboden om haar op St. Jansavond, of bij eenige andere feestelijke samenkomst, een psalmboek of een paar handschoenen (de gewone bruidegomsgeschenken) 't zij dan op de kermis van *Lidköping*, of wel op die van *Skara*, aan te bieden. Toch, — en stemt U dit niet met ware sympathie voor MAJA? — toch voerde deze een strijd tusschen neiging en pligt.

Op zekeren zomerochtend dat de zon haar koesterende stralen over het bed der zieke verspreidde, kwam BRAND de hut binnen. ANNA alleen beantwoordde zijn beschroomd: “Gods vrede” met een vriendelijk “God zegene U”. Eerst nadat MAJA het verzoek tot hem had gericht: “zet U neder, OLA!” trad BRAND nader. Immers de regelen der welvoegelijkheid worden in de lage hutten van *Wester-Göthland* even stipt in acht genomen als de *étiquette* in de salons van *Stockholm*.

BRAND's boodschap, schijnbaar eenvoudig, maakte toch op beide zusters een diepen indruk. Hij verhaalde dan dat hij van een gezworene, uit een naburig kerspel vernomen had, dat haar broeder, de jonge matroos ANDERS TAPER, zich eenigen tijd in *Göteborg* dacht op te houden en in goede omstandigheden scheen te verkeerren. ANNA wendde zich naar den muur en weende, terwijl MAJA, schijnbaar niet de geringste aandacht aan het medegedeelde verleende. Middelerwijl had BRAND een zak, die een half schepel meel bevatte, in de kamer op een rustbank gezet. MAJA's spinnewiel, dat zooeven

onophoudelijk snorde, stond nu eensklaps stil: zij zag hem ontroerd aan.

MAJA vatte het voornemen op naar haar broeder te gaan. De voorbereidselen tot haar afreis zijn schielijk gemaakt. Met zeldzame kieschheid neemt de trouwhartige minnaar de zorg op zich voor haar, die thans moet achterblijven. Met nog zeldzamer trouw begeleidt hij MAJA op den aanvang van haar togt. Hij biedt haar zijn spaarpenningen aan onder het uitspreken dezer hartelijke woorden: "Ik heb hier eene kleine som gelds, die gij in *Göteborg* wel zult kunnen behoeven, want het is niet gezegd, dat gij uwen broeder dadelijk aantreft. Och neem het toch aan, niemand kan het u meer van goeder harte geven dan ik! En nu, God zij met u!"

Het feest op den St. Jansavond heeft plaats. Ook thans wederom treft ons het talent van POTGIETER als hij dit volksfeest schildert. Te midden der feestviering meldt een brief uit *Vanäs* dat de oude TAPER overleden is. De steeds meer en meer pijnlijke onzekerheid, gepaard aan de meer dan droeve omstandigheden waaronder het feest plaats had, waarbij zich nog de doodstijding voegde, maakte op BRAND een overweldigenden indruk. Hij neemt voor eenigen tijd afscheid van ANNA. Zij en de Proost vermoedden, dat hij zich naar *Göteborg* had begeven, om MAJA op te zoeken.

Wederom verliep een wijle tijds. Niet minder dan veertien dagen bragt ANNA schier in volslagen eenzaamheid door. Op zekeren avond trad BRAND met donkeren blik en zoo bleek als een lijk het stulpjen binnen. Zijn uiterlijk ontlokte aan ANNA een' luiden gil. Weldra droeg hij de zieke, gansch uitgeputte MAJA binnen. Overstelt op zoo van ellende, vermoeienis als smarte zijgt de trouwe

zuster ter zijde van de beklagenswaardige ANNA neder. Reeds den volgenden morgen verklaart BRAND zijn liefde aan de door hem aangebeden maagd. "Hij herinnerde haar, hoe lang en innig hij gewenscht had haar tot vrouwe te hebben, maar voegde er bij: "dat, zoo zij afkeer van hem gevoelde, zij zich daarom niet boos moest toonen, maar het eerlijk en oprecht zeggen," hij zoude er dan nimmer weder over spreken en in zijn geheele leven aan geene bruiloft meer denken. Op eens door het levendigst gevoel overmeesterd, sloeg zij de armen om zijn' hals, drukte luidweenend zijn hoofd aan haren jagenden boezem, en verborg eindelijk haar beschreid gelaat aan zijn borst." De zegen der zuster wijdde dit schoone verbond der twee gelieven. Doch de zwakheid der zieke stelde de heerlijkste hoop teleur. Zij bezweek nog dienzelfden avond. BRAND, naar den Priester gaande, die alleen op zijne aanhoudende beden hem de kleederen van den bruiloftsbidder van het kerspel deed medenemen, mogt zijn bruid niet levend wederzien.

Is BRAND's gedrag eer onze deernis dan onze bewondering waardig — toch geeft het ons de liefde gepaard aan de hoogste trouw te kennen. Komt ons in het sterven van den ouden TAPER, in het niet terugvinden van den zoon, in de smadelijke behandeling van MAJA in die ellendige kroeg te *Göteborg* nu en dan iets voor dat wij vreemd vinden, POTGIETER deelt ons *geen verdichtsel* mede. Hoe vaak daarenboven ondervinden we zelf niet het verrassende van samentreffende gebeurtenissen, waarbij deze, het niet aantreffen des broeders, verbonden aan de ongevallen welke de zuster dientengevolge wedervoeren, nauwlijks in aanmerking kunnen komen. Klinkt ons na MAJA's sterven, BRAND's wensch om de ongelukkige ANNA te

huwen zonderling in de ooren, wie zou daarentegen de broederlijke liefde, waarmede hij haar later omringde, die ooit zijn zuster mogt worden, niet gaarne hulde doen wedervaren?

IV.

De "Schetsen uit *Gothenburg*" roepen onwillekeurig die zoo fraai gelegen zeestad, voor onzen geest op. We zien ze weêr die straten, wier regelmaat met die onzer steden kan wedijveren, wier bouwtrant den naijver der architecten opwekt, wier zindelijkheid de, bij ons volk in eere gehoudene, evenaart. *Göteborg* komt ons Hollanders, wegens de vele punten van treffende overeenkomst, haast voor een Hollandsche stad te zijn. Voorheen werd onze volksnaam door een straat in herinnering gehouden. Geen wonder dan ook, wanneer wij nagaan in hoeverre Hollanders in *Göteborg* de sporen hunner nationaliteit hebben achtergelaten. De naam van ABRAHAM CABELJAUW, wiens landaard zich aanstonds verraaft, trekt al spoedig de aandacht. Bestuurder der Munt, Burgemeester der Stad, Generaal-Directeur der Visscherij, doet hij ons denken aan die invloedrijke magistratspersonen die, ná FREDRIK HENDRIK's tijd in het Gemeenebest der Vrije Nederlanden zulk een eerste rol speelden. De vrijheid schijnt echter, in het begin der 17^e eeuw, in Zweden van grooter beteekenis geweest te zijn dan in ons Vaderland. De Hollanders, die zich toen vestigden ter plaatse waar later *Göteborg* verrijzen zou, stichtten er een gemeente aan welke KAREL IX vrijheid van godsdienstoefening toestond. GUSTAAF ADOLF gelastte het bestuur van *Göteborg* in den jare 1625, om "al zijn besluiten en afkondigingen, zoowel in het

Hollandsch als in het Zweedsch te stellen, en voor beide een secretaris te houden". 't Moge een vleierende getuigenis afleggen voor ons volk, door GUSTAAF ADOLF blijkbaar in eere gehouden — toch zouden we niet zoo ver willen gaan als POTGIETER, om die openlijke erkenning der voortreffelijkheid onzer stedelijke inrigtingen louter aan 's Konings sympathie voor die inrigtingen te willen toeschrijven. Zou niet veeleer de reden dezer handeling verklaard kunnen worden uit de zucht, om aan de nog zwak bevolkte stad een grooten aanwas, een talrijk verkeer, een toenemende welvaart te verschaffen, door vreemdelingen bepaalde voorregten te verzekeren? En wie konden daarvoor in die dagen eerder in aanmerking komen dan de zeevarende Hollanders? Dat deze aan die roepstem gehoor gaven, kunnen we opmaken zoo uit het burgemeesterschap van CABELJAUW, dien deftigen Patriëciër, wiens min deftige dochter zich met de meer Plebeïsche rol van minnares des Konings vergenoegde, uit de stichting der vrije Gerformeerde gemeente, uit den naam van den eersten burggraaf van *Göteborg* ¹ uit twee, op evenveel huizen, in steen uitgehouwen spreuken, waarvan de eene bij ons zoo bekend ², en de andere wel geschikt is om tot nadenken te stemmen ³.

En 't moge waar zijn dat *Zweden's* tweede stad thans minder dan in die tijden sporen van het Hollandsche volkscharakter heeft aan te wijzen, dat de zeden harer inwoners niet in overeenstemming zijn met die onzer

¹ JACOB VAN DIJK, naast wien we in het stedelijk bestuur der stad wederom landgenooten zien zitting nemen in de personen van JACOB HOEFNAGEL en LODEWIJK DE GEER.

² Oost, West, T'huis best!

³ Eer wij wat weten, zijn wij versleten.

landgenooten, dat de naam van de Hollandsche straat reeds jaren lang plaats maken moest voor die van *Drottninggatan* (Koninginnestraat) — toch wordt ons vaderlandsch gemoed weldadig aangedaan door tal van bijzonderheden, aan de geschiedenis ontleend, welke den invloed der Hollanders duidelijk aantoonen. Het is ons voorts als staan we aan den voet van het standbeeld van GUSTAAF ADOLPH, als zien wij die mannelijke gestalte weder, waarvan de fiere blik onze bewondering tot zich trekt. De wijsvinger van zijn regterhand duidt de plek aan, welke hij, naar de overlevering wil, voor de ligging der stad uitkoos. We zien ze weder, die aanzienlijke huizen, statelijke paleizen schier, getuigen van welvaart en voorspoed, die echter van reeds vervlogen dagteekening zijn. De solide bouwtrant, die in elk gedeelte der stad is doorgedrongen, doet een vergelijking met dien van den nieuweren tijd, juist niet in het voordeel van dezen laatsten uitvallen. En bovenal wordt onze aandacht wederom geboeid door die hechte sluizen, die van de kunde der ingenieurs ons een hoogen dunk doen opvatten. Wij genieten den niet minder dan betooverenden aanblik van *Masthugget* en de heerlijke zeelucht schenkt ons een onbetaalbaar genot. Wij zouden ons naar het Hotel *Götha Källare* kunnen begeven, om van de vermoeienissen een weinig uit te rusten, maar laat ons liever aan de hand van POTGIETER deel nemen aan het diner bij een zeehandelaar. Al is de beschrijving wel wat kwistig voorzien van versjes in den stijl van HOOFT, gaarne stemmen wij toe, dat de trant op navolging aanspraak maakt. Al zouden wij minder belangstelling aan den dag hebben gelegd ten aanzien van de vraag, of de verschillende gasten al dan niet een gebed deden, eigenaardig is de opmerking “dat

God bij een schouwspel van overdaad niet het voegzaamst wordt aangeroepen". De beschrijving van den vóórmaaltijd, in tegenstelling van ons dessert, is naar de natuur wedergegeven, "bränvin" wordt gelukkig versmaad door de gasten van het schoonste gedeelte der schepping, het "Cholera-Süpen" aardig gepariodeerd, hoewel niet ten onrechte beantwoord met de opmerking der vaderlandslievende Zweedsche, welke aan POTGIETER's zijde zat, dat een dronk vóór den maaltijd toch niet zooveel aanstoot geeft als de onbeleefde gewoonte der Hollanders om in gezelschap van dames te rooken. De verschillende gasten ondergaan vervolgens de *revue*; de met ridderkruizen bezaaide borst van den overbuurman verblindde de oogen van de hem aanstarenden. "Zijn onbeduidend gelaat zonk weg in den stralenkrans, waarmede zijn borst omgord was!" Waar ridderkruisen al niet goed voor zijn, in verhouding tot het glinsterende van minder allooi, dat zich aan den nauwlettenden blik van den gast niet onttrekken kon! Zelfs de stille "Sehnsucht" van den jongen, bleeken Zwitser naar die hooge Alpen wordt aanschouwlijk voorgesteld. Noch de interessante-, zij het ook deftig-stijve omgeving, noch de weelderige maaltijd of zelfs de bruin-oogige maagd, evenmin als de vrolijke weduwe, *la veuve d'un an* met "*mille attraits*" konden bij dien vreemdeling een blijde stemming teweeg brengen. De kunst om te leven ontleent haar oorsprong niet aan fijne maaltijden, waar wel de maag, maar niet het hoofd voedsel vindt, niet aan uitgezochte wijnen, die het verhemelte streelen, maar den geest benevelen. Het hart neemt te weinig deel aan de samenkomsten, gewrongen op de leest van verfiynd genot. Eerst in de natuur, alzoo ook dacht de bleeke Zwitser, leert men het leven naar de regte waarde schatten.

En in dat opzigt vertolkt hij niet ongelukkig het gevoelen van den schrijver van het Noorden, door wien diners als vervelende beantwoordingen van recommandatiebrieven worden beschouwd. 't Is een waarheid, dat aan de meeste handelingen van solemneelen aard de kookkunst zich gelden doet. Zoo heeft men doop-, huwlijks- ja begrafenismaaltijden, om van de talrijke reeks der andere niet eens te gewagen.

Doch laat ons niet afdwalen, maar ons schoonheidsgevoel verlevendigen in de beschouwing van die jonkvrouw, die een glas champagne gracieuselijk aannam, het even aan haar lippen bragt, om het moussante deel van het vocht smaakvol te proeven. Met welgevallen begluren wij de beeldschoone EBBA, die met de regelmatigheid harer trekken "eene onschuldige coquetterie vereenigde". Hoe gaarne zouden wij de gesprekken beluisteren van "de witte THILDA en de blozende CHRISTINE, als lelie en roos niet kwalijk gepaard". Maar met gesprekken, niet zelden welstaanshalve aangevangen en uit verveling onderhouden, valt onze schrijver ons niet lastig. Daarentegen deelt hij ons gaarne zijn oordeel mede over personen, in wier gezelschap hij verkeert. Hij sluit het oog niet voor de onbekoorlijke hoedanigheden van Mevrouw K., wier opschik haar onbevalligheid des te meer aan het licht bragt. Een herinnering aan HOOFT's beschrijving van de Prinsesse EBOLI ontleend, zou u echter niet doen wenschen dat de persoon, die daartoe aanleiding verschaft, uit "een diner bij een zeehandelaar" verbannen werd. De toasten, waarmede men op onzen landgenoot aanviel, "het regende Skálar", worden achterwege gehouden, dat getuigt van menschenkennis, want hoe dikwijls worden van dergelijke toespraken niet verslagen geleverd, die even

goed in de pen hadden kunnen verblijven? Doch aan de andere zijde wordt het karakter van elken hier vertegenwoordigden volksstam duidelijk weêrgegeven. Was er een regen van toasten, het ontbrak evenmin aan titels van allerlei aard. In elk opzigt blijkt ook uit deze schets, dat verschillende standen zich minder gemakkelijk in één en denzelfden kring op hun plaats gevoelen. De bekrompenheid van den koopman om Excellenties, Graven en Baronnen aan zijn tafel te nooden, verdiende geen andere belooning dan de tegenwoordigheid hunner personen, wier onbeduidendheid misschien de zijne overtrof. Een en ander evenwel wordt in de schaduw gesteld door de geestige invallen des schrijvers, die het diner met smakelijke kruiden voorziet in den vorm van opmerkingen, welke de belangstelling en den weetlust voortreffelijk gaande weten te houden.

VI.

De vertellingen "in de Noordsche Drinkzaal" wekken niet alle in gelijke mate onze belangstelling op. Toch miskennen we niet de overeenstemming naar welke blijkbaar met goed gevolg gestreefd is, die er bestaat tusschen verhaal en verhaler. De majoor F. doet zich, door de voordragt van "het Vogelspel", als een liefhebber van het edele jagtvermaak, de Graaf S. door de voorlezing van "GUSTAAF WASA" bij ERIC BANER, als een krijgsman kennen. PHILIP kenschetst in "Berndt" de neiging tot smokkelarij, die voor den hoofdpersoon, naar wien het verhaal zijn naam draagt, zoo noodlottig worden zou. Deze, ofschoon eenvoudig burger, had de liefde gewonnen van de schoone HILDA, de nicht van den grijzen Baron, bevelhebber van een kleine vesting. De jongelieden

droomden van onvermengd geluk, maar beider gemis aan vermogen scheen voor de vervulling hunner wenschen een hinderpaal van onoverkomelijken aard. BERNDT, meer dan ooit op de uitverkorene zijns harten verliefd, wenscht door een stout bestaan het doel van hun verlangen te bereiken. Evenwel de toeleg werd ontdekt: de goederen ter sluiking bestemd, vielen in handen van de tolbeambten, de eer van den eigenaar der aangehouden goederen stond op het spel. Maar ook de kans op een huwelijk was voor BERNDT en HILDA vervlogen. De teedere schoone had te veel eergevoel, dan dat ze haar leven aan dat eens sluikers zou kunnen verbinden, al beminde zij dien ook. Armoede en verdriet, tegenspoed en kommer zou zij met den man haars harten kunnen doorstaan, maar zij verafschuwde een rijkdom en weelde, gegrondvest op verkrachting van de wetten des lands. Toch verlangt zij BERNDT, die in de gevangenis het vonnis des regters afwachtte, voor een smadelijke straf te vrijwaren. Toen de avondklok twaalf slagen had doen hooren, wenscht zij gevolg te geven aan haar voornemen om den dierbaren gevangene de vrijheid te hergeven. Het lot is haar gunstig. De schildwacht, die de groote buitenpoort bewaakte, is door den slaap bevangen. De commandant der vesting zelf, de Baron was, hoewel hij zijn ambt in de weegschaal stelde, welwillend genoeg geweest, haar in de uitvoering van het plan niet te dwarsboomen. Ja zelfs had hij haar den onontbeerlijken sleutel ter hand gesteld. Op den drempel van BERNDT's kerker verschenen, wekt zij hem op om te vlugten. Het afscheid tusschen beide gelieven is hartroerend. Beider leven onderging, zij waren er evenzeer van overtuigd, een keerpunt. Vleide BERNDT zich ook met een gelukkiger wederzien, HILDA's gedachten worden in deze woorden

wedergegeven: "God geve dat wij elkander hiernamaals wederzien; voor dit leven zag ik hem voor het laatst."

De voorstelling der toestanden en gewaarwordingen is niet in elk opzigt even gelukkig volgehouden. Zoo laat, om iets te noemen, het gesprek tusschen den eigenaar der goederen en "den onbeschaamden verdediger aller slechte zaken," onze nieuwsgierigheid onbevredigd. Zoo is het ons minder duidelijk op welken grond die eigenaar hopen kon, door aan BERNDT een aandeel in zijn zaken te beloven, mits zijn naam bij de redding van het goed niet zou lijden, zich aan de straf der wet te onttrekken, minder begrijpelijk welk heil er voor BERNDT in school om zelfs, tegenover zulk een aanbod, de medepligtigheid van zijn meester te loochenen, hetgeen hem toch bezwaarlijk zou gevallen zijn om vol te houden. Immers zou hij, zoo hem dit gelukt ware, zijn eigen straf aanmerkelijk verzwaaard en daardoor eerst veel later de vruchten hebben kunnen plukken van zijn nieuwe misdaad, waarvan de belooning geheel en al van de willekeur des omkoopers was afhankelijk gesteld. Zoo is de zwakheid van den Commandant, wiens pligt het was de gevangenen te bewaken, lakenswaardig, al roept hij ook vol deelneming uit "HILDA! mijne dochter! uw leed breekt mij het harte, ik ben niet voor cipier geboren, het is geene schennis van mijnen eed, volg de inspraak van uw gemoed!" Zoo behoort er meer zelfverloochening toe dan de meeste schoonen op zestienjarigen leeftijd zullen bezitten om van haar verloofden afscheid te nemen, gelaten schier in de overtuiging dat zij dezen nimmer zullen wederzien.

Doch men houde aan de eene zijde, de begrippen des volks, dat zich door een heir van ambtenaren uitgezogen waant, in het oog, en geve aan de andere toe — dat de

charakterschets des koopmans in veel opzigten meesterlijk is geschilderd. De angst, die hem op zijn huwelijksfeest, tengevolge van BERNDT's terugkomst overviel, doet ons den teekenaar van beroep kennen, en het slot, nadat ons nog eerst mededeeling van HILDA's vroegtijdigen dood is gedaan, laat ons omtrent de verdere lotgevallen van de andere hoofdpersonen voor 't minst niet in het onzekere. "Mijn vriend de Commandant stierf in mijne armen, — BERNDT is naar een ander werelddeel vertrokken, — de koopman heeft alleen zijn geweten te vreezen, straffe genoeg, voorwaar!"

VII.

Een der volgende schetsen, getiteld "PEHR HÖRBERG" doet ons met een schilder kennis maken, die zeven-entertig jaren werd, zonder iets van zich te laten hooren en evenwel zulke groote meesterstukken had voortgebracht dat hij waardig was onder de onsterfelijken te worden opgenomen. En toch twijfelde deze begaafde man aan zijn talent, waaraan tot dusverre nog niemand regt had doen wedervaren. 't Was voor den ruw opgevoeden landbouwer, opgegroeid in een eenzame, landelijke omgeving een hoogst pijnlijke toestand. Wist hij al dat er bij hem een ongewone liefde voor de kunst aanwezig was, tegelijkertijd was hij, ten gevolge van het volkomen gebrek aan omgang met iemand, in staat over zijn kunstwerken een oordeel te vellen, in het onzekere omtrent de waarde, welke daaraan kon worden toegekend. De borst reeds jaren lang vol eerezucht, het brein vervuld met grootsche plannen, welke ook ten uitvoer werden gebracht, faalde het hem aan een kunstkenner, waardoor hij in een hopeloozen tweestrijd verkeerde. Schier eindeloos lang scheen hem

de tijd toe, gedurende welken hij den droom zijner jeugd steeds met flauwer en matter tinten in het niet zag verdwijnen. De pligten van echtgenoot en vader, gevoegd aan den strijd om het dagelijksch bestaan, hadden hem reeds een twintigtal jaren doen boeten voor de hem ter elfder ure geschonken scheppingsgave. De middagshoogte van zijn leven naderde, en meer dan ooit bleef hij van het toppunt zijner wenschen verwijderd. Wanhopig bestaan! De handen, die hij tot het scheppen van kunstgewrochten bestemd waande, moesten dienstbaar worden gemaakt aan het bewerken van den akker. Zijn geestkracht ging ten onder omdat hij meer en meer de hoop verloor dat hem het hoogst verlangen zijns levens zou ten deel vallen. Eindelijk brengt hij een wanhopig besluit ten uitvoer. Hij scheurt zich los van gade en kroost en met zijn laatste spaarpenningen begeeft hij zich naar *Stockholm*. Van een aanbeveling van prof. TEMPELMAN voorzien, komt de landman, in arme, versleten kleeding gestoken, bij PILO, den Directeur der Schilder-Academie. Aan welken spot, aan welke beleedigingen moet hij zich bij dezen man niet onderwerpen? "*Stockholm* was er toen verre van een zetel der kunsten te zijn. O! dat hij, hoeveel zijn gezondheid er onder lijden mogt, den harden akker in het zweet zijns aanschijns had blijven beploegen, het akelig vooruitzicht van bedelstaf of hongerdood had hem niet aangegrind! Het was hem toen alsof hij de magere gestalte zijner vrouw, eenmaal de geliefde zijner jeugd, de bleeke aangezigten zijner kinderen, de onschuldige offers zijner eerezucht voor zich zag, — zijn stem beefde" toen hij antwoorden moest.

Men moet een menschenkenner zijn als POTGIETER, toebedeeld met een fijne opmerkingsgave om zich in den

vreeselijken toestand van HÖRBERG te kunnen verplaatsen. Te goeder ure verscheen voor hem in den persoon van SERGEL een beschermengel, die hem voor 't minst de gelegenheid aanbood proeven van zijn waarachtig genie te toonen.

“SERGEL bezorgde HÖRBERG later een gehoor bij GUSTAAF III, — de koning prees zijn arbeid en zond hem des avonds eene vrijkaart voor zijne Opera! Toen de beeldhouwer Zijner Majesteit den volgenden morgen een wenk gaf, den schilder in zijn gevolg naar *Italië* mede te nemen, antwoordde de Monarch: Hoe kan het in U opkomen, SERGEL! dat ik er een boer heen zoude voeren?”

HÖRBERG verwierf zich groote vermaardheid doch luttel vermogen; hij beklagde er zich niet over: “Sedert mijne reize naar *Stockholm*,” pleegde hij te zeggen, “heb ik nimmer gebrek geleden, en wat overigens mijn lot betreft, God verleende mij de gave te schilderen! ik wenschte niet meer!”

“Hij (zoo vervolgt POTGIETER) erkende tot zijnen dood de weldaden, hem door den beeldhouwer JOHAN TOBIAS SERGEL en door de Gravinne AURORA DE GEER bewezen, maar hem zweefde een ander doel voor den geest dan dat, hetwelk den koopman tot welberekende ondernemingen of den hoveling tot listige intriges aanspoort. Onsterfelijkheid was het zijne, hij liet hun goud en aanzien! Er is iets vleijends voor de menschelijke natuur in zulk een streven naar het onvergankelijke!”

Meesterlijk zal een ieder ook deze schets van den zooveel geprezen maar weinig gelezen schrijver noemen — vlekjes of gebreken van welken aard ook hebben we daarin niet kunnen ontdekken. En “deden” om met een *Zweedsch* schrijver te besluiten, “de menschen niets wat naam mogt

hebben voor den te laat gekenden kunstenaar," deze vond in de *Natuur en de Kunst* godinnen hem meer waard dan goud of andere aardsche schatten.

A. HET MEISJE UIT DE HERBERG TE PILKROG.

Gaat het u als mij, waarde lezeres of lezer, dan kunt gij in een toestand geraken dat gij tot het bespreken van kunstjuweelen op letterkundig gebied niet dan met grooten schroom overgaat. Gij hebt dan een gevoel alsof ge op weg zijt u zoo niet aan heiligs- dan toch aan majesteits-schennis schuldig te maken. En evenals men elk jong meisje met beleefdheid moet tegentreden, zoo dient men ook "het meisje uit de herberg" met onderscheiding te behandelen. Haar geschiedenis is aandoenlijk, eenvoudig, roerend. Een verwaten knaap, die allen aanleg had een "mauvais sujet" te worden, gelijk hij trouwens ook werd, had de bekoorlijke KARIN tot bruid.

Wie zij was? "Het meisje uit de herberg, dat voor POTGIETER een liedje opzeide".

De postillon vervolgde. "Ik had gedacht, dat ik haar al voor lang, de eerste polka op hare bruiloft zou hebben zien dansen; het getrouwe kind had een braaf man verdiend, het zou den kleinen Pastor wél aardig hebben gestaan haar op te leiden" — "Maar de arme KARIN heeft nu niet eens een vrijer meer.

"Wie was dan toch haar vrijer?"

"Wel, SVEN PEHRSON."

"En wie is dat?"

"Geen ronde, eerlijke Zweed."

Na te hebben medegedeeld, hoeveel vernederingen zij van haar verloofden had moeten doorstaan, na stil te hebben gestaan bij het verachtelijk gedrag haars eigenen vaders zoodat zij zelf de gewone verlovingsgeschenken niet meer dragen wilde, vertelde hij dat de deugniet naar *Stockholm* vertrok.

“Kwam SVEN sedert niet terug?”

“Voor eenige weken bezocht hij zijne ouders. Hij scheen mij toe zeer te zijn veranderd. Hij wilde den *Stockholmer fjäsk* (petit-maitre uithangen) het liederlijke had hij goed aangeleerd. Hij bezoch KARIN eens. Sints dien middag heeft alle betrekking tusschen hen opgehouden.”

“Zag KARIN dan van hem af?”

Zij deed er wel aan. Een harer vriendinnen, die toevallig binnen kwam toen zij beide alleen waren, hoorde haar zeggen: “SVEN van een jongen edelman zou ik dit hebben verdragen, denkende hij is van adel en ik ben dienstbaar. Van een officier of een reiziger, denkende hij ziet mij aan voor eene gewone herbergsmeid en meent het met geld goed te maken; maar van mijn verloofde verdraag ik het nooit. Het lieve kind was schreiend de kamer uitgestoven. De schoft had zich eenige van die vrijheden veroorloofd, welke hij in *Stockholm* op een *Källare* had geleerd.

Sedert was KARIN weder vrij en niet genegen zich weder te verloven. De postillon zelf had haar zijn hart aangeboden maar zij had geantwoord met een viertal regels nit een van de Zweedsche psalmen:

“Heeft de wereld mij bedrogen,
U behoort 'k in lief en leed,
Schreijend voor Uw kruis gebogen,
Zoo als 't MAGDALENA deed.”

“Ik hoop toch nog dat zij huwt, zei de vriendelijke postillon. Het kan niet anders of zoo braaf een meisje moet eene goede vrouw worden!”

“Ik wensch het met u, JÖNS!” hernam ik, terwijl wij het kleine stadje *Södertelje* naderden. Ik wensch het met U. Beloof mij, haar van mij te groeten.”

“En als zij U weder met de vier regelen uit den psalm antwoordt, zeg gij haar dan dat de Heer het gekrookte riet niet verbreekt. Zult gij JÖNS?”

De jonkman zag mij nadenkend aan, sloeg de heldere oogen vol vertrouwen naar den blauwen hemel en herhaalde: “neen, Hij zal het gekrookte riet niet verbreken.”

Wellicht is dit stukje, na de twee volgende, het best geslaagde uit den geheelen bundel. De onbeschaamdheid des minnaars, de onnatuurlijke behandeling des vaders, de ware deelneming des verstootenen postillons, de ridderslijkheid en rein zedelijke stemming van onzen POTGIETER, de echt jonkvrouwelijke houding van de lieve KARIN, zeg mij, welke dezer tafereelen boeit u het meest of zoudt gij het minst lief willen prijsgeven?

B. EENE ZAMENSpraak OP HET SLOT WESTERÅS.

1573.

Waer wert oprechter trou
Dan tusschen man en vrou
Ter werelt oit gevonden?

VONDEL.

Dit tafereel boeit door den zeer gelukkigen vorm van den dialoog, door de ongehoorde behandeling welke JOAN III, ERIK XIV, den armen gevangenen, zijn broe-

der deed ondergaan, door de ontembare wraakzucht welke de borst des laatsten verscheurde, door het hevig contrast tusschen grootheid en verval, niet het minst, wel het meest misschien, door de waardige houding van ERIK's gemalin CATHARINA, het arme notenmeisje.

“Langzaam en langzamer schreed de voormalige koningin voort, — wankelend bereikte zij eindelijk het bordes.

“Arme vrouw!” zeide de eene hellebaardier tot den andere, die met hun beiden den ingang des kerkers bewaakten, “zij bezwijmt.”

“De duivel hale koning JOHAN!” hernam zijn makker, “en u er bij, zoo ge mij verklapt.”

En de nieuwe krijgsknecht wilde der vrouw te hulp schieten, maar reeds had zij zich hersteld.

“Ik dank er u niet minder om,” sprak zij liefvallig en hield zich vast aan de tralies der kleine opening in de deur, door welke men de gevangene zijne bete en zijnen dronk toeschoof en aarzelde of zij fluks binnen zoude gaan of eerst eenen blik op het voorwerp harer deernis slaan.

Merkt op den aan schilderkunst evenarenden schrijfrant waarmeê POTGIETER de koninklijke gevangenis, die veel overeenkomst met een onderaardsche spelonk aantoonde beschrijft, nauwlijks veertig jaren, teekent ERIK XIV er zestig. ERIK XIV was door zijn broeder, JOHAN III, van den troon gestooten. GUSTAAF WASA had met veege lippen zijn jongeren zonen JOHAN, ERIK, (MAGNUS) en CARL, — vergeefs van zijne stervenssponde toegeroepen: “Weest gehoorzaam aan hem, die na mij de kroon dragen zal!” Indien zijn geest, dertien jaren na zijn verscheiden, in dezen kerker had rondgewaard, welligt zou hij de onzalige erfenis hebben betrouwd zijnen eerstgeborene in kroon en schepter vermaakt!

“De bewoner der gevangenis rees eensklaps uit zijne wezenlooze houding op; hij werd het kind gewaar, dat, bij gebrek aan speelgoed, zich vermaakte met naar de stofjes te zien, die tegen het gewelf in den zonneschijn dansten. Hij vatte het bij de kin, hij streek langs zijn voorhoofd, alsof hij zijn leed ter zijde schoof, hij herinnerde zich langvervlogen zaligheden, hij werd weêr jong.

“Hoe heet gij, lief kind?”

De jonge vrouw huiverde bij die woorden; ook haar heugde het, dat hij eenmaal op dien toon tot haar had gesproken.

“Ha!” borst de gekerkerde uit, “komen er nu ook (nog) zulke verschijningen!” en hij werd in zijnen waan bevestigd, toen het kind in den duisteren hoek verdween. “Ook zij is mij ontrouw!”

Daar gleed de jonge vrouw den kerker in.

“Mijn Koning en mijn Gemaal: riep zij, en zonk voor hem op de regter knie, “mijn ERIK!” snikte zij, toen hij haar ophief en aan zijne borst drukte.”

Ze zijn te tellen dergelijke beschrijvingen van zoodanige toestanden, vergelijkingen of het trekken van parallellen tusschen “eene zamenspraak op het slot *Westerås*” en andere episoden op letterkundig gebied zouden slechts zeer zelden in het voordeel dezer laatste uitvallen, vreeze ik.

“CATHARINA!” zeide ERIK, toen de jonge vrouw zijne kussen niet afweerde, “CATHARINA! het is goed dat gij *eindelijk* gekomen zijt.

“Ware mij eer toegang verleend” begon zij.

“De hoop op uwe komst was mijn eenige troost, het geloof aan uw trouw.

“Daaraan moet ge nooit twijfelen” en zij herhaalde “daaraan moest ge nooit twijfelen, ook al zaagt ge mij

niet weder. En zij legde op het onheilspellend woord een nadruk, die echter voor hem te loor ging.

"Als mij de hoop niet restte u weder te zien, dan wenschte ik dat de dood komen mogt om mij te verlossen. Maar hij is hard van ooren, CATHARINA, voor wie vurigst naar hem wenschen," vervolgde ERIK somber. "Er zijn andere wezens tusschen hemel en aarde," voer hij angstiger voort, "er zijn andere wezens, die *ongeropen* verschijnen. Zoo straks was ik vreeselijk te moede. Ik zag u voor mij, zooals gij voor jaren waart, zooals gij mij bekoordet toen ik u aantrof op de trappen van het paleis mijns vaders, "een parel in de schelp verborgen, zei de Duitsche minnedichter, schooner parel, had hij moeten zeggen, dan er ooit in de drie kroonen blonk!"

Welke namelooze weelde gaf de herinnering den armen *Koning* te genieten in den kerker dezer onpeilbare ellende!

Ondanks de loftuiting gleed de blanke hand van CATHARINA andermaal langs hare wimpers; de gekerkerde, door zijne herinneringen overmeesterd, bemerkte het niet eens.

"Maar nu ik u vergelijk met het spooksel, nu ik mij in gedachten voorstel, hoe het ginder stond, en hoe gij u hieldt, nu zie ik toch, dat *de Booze* een armzalig bedrieger is. Gij hadt straks geene mand met okkernooten aan den blanken arm hangen, gij zongt straks niet schalks:

"En kwam er ook een koningszoon,
En bood hij me ook een gouden kroon,
'k Had toch mijn liefste liever!"

"Gij zaagt er straks niet zoo bloeiend, niet zoo dartel uit, als toen ik u, der dertienjarigen deerne, mijn hart toedacht."

De jonge vrouw weêrhiel een zucht.

“En echter, CATHARINA” voer de gevallen Monarch voort, “echter vatte ik het spooksel onder de kin, en vroeg het, zooals ik u vroeg, heugt u nog wat?”

Ik geloof (zoo vervolgt de menschkundige POTGIETER) dat er weinig echtelingen zijn, voor wie de herinnering aan hunne eerste liefde niet met het besef eener teleurstelling gepaard gaat, maar slechts zelden, hoop ik, doet de heugenis dier gouden dagen zoo pijnlijk wee, als zij CATHARINA deed.

“Snel als bliksemstraal,” hernam ERIK, „vloog de gedachte door mijn hoofd: Prinses ELISABETH zal haar opvoeden.”

“Ik ben haar alles verschuldigd,” erkende de dankbare.

“En mij dan, CATHARINA?”

“Mijn Gemaal en mijn Koning!”

“Maar toen de verschijning mij antwoordde, CATHARINA” en ERIK fluisterde: “er dagen andere uit dezen grond op, die het nooit doen.” — en ERIK ging luider voort: “toen zij U nadeed in het noemen van uwen naam, toen bemerkte ik wél dat gij het niet waart, want zij was niet schuchter, en zij stamelde niet, en zij werd niet rood over de ooren, toen ik haar onder de kin streek....”

Er speelde een glimlachje om de lippen der jonge vrouw, bij die herinnering aan de poëzy haars levens.

Duidt die gevoelvolle opmerking niet den fijnen opmerker bij uitnemendheid aan en wat meer beteekent, den adel van het harte des vertellers?

Lees en herlees de hartstogtelijk gekleurde mededeelingen van den armen gevangenen, want waartoe langer te citeeren, daar waar gij het *Noorden* zelf ter hand nemende en met plagiaat u niet tevreden behoeft te stellen en het

fragmentarische aan den inhoud van het geheel immers schaadt?

O, hoe vaak hebben wij POTGIETER's schrijfrant bewonderd, ja benijd, als hij GUSTAF door den gemartelden vader als wreker doet oproepen.

"Vloek over JOHAN! laat mijn GUSTAF dit alles weten; vloek over mijnen broeder, hij zij driewerf vervloekt;" weërgalmde het ten langen leste door het donkere gewelf.

Iets vroeger had CATHARINA het moeten aanhooren: "Zie, zoo gij mij tien zonen gebaard hadt, de taak (om mij te wreken) zou voor allen nog zwaar, nog te zwaar zijn geweest! Schrei zoo niet, ik weet wel dat er twee vóór ons ter groeve zijn gedaald; maar GUSTAF leeft nog, zegt gij?"

"Ja", zeide CATHARINA, "en hij zal alles weten. Doch hebt gij maar één zegen, mijn Gemaal?" klonk het jammerend uit haren mond, nadat de gevangen Monarch slechts zijn zoon gezegend had. "Zegen toch ook haar" bad zij, "zoo gij haar eens *niet* wederzaagt," voegde zij er diep weemoedig bij.

En ERIK hernam: "kom tot mij CATHARINA". En de moeder deed haar naamgenoot in het duister de knietjes buigen aan de voeten van den vader. En de vader zeide:

"U geve de Almagtige, mijn kind! wat niet langer in de magt Uws vaders staat u te bedeele, eere, aanzien, heerschappij...."

"Geluk!" voegde de moeder er tusschen.

"Geluk, zoo zij het", besloot ERIK. "Er vloeit Koninklijk bloed door hare aderen, CATHARINA! En de arme, tevredener toen zij de minnares des konings was dan nu

zij de onttroonde koningin voorstelt, vervolgt op diep aandoenlijken toon:

„Helaas! wij zouden gelukkiger zijn geweest, ERIK! zoo U geen troon ten deel gevallen ware. Hadt gij mij niet lief, schoon ik in eene hut geboren was? Was ik niet de gelukkigste aller vrouwen, als gij mij des avonds steelsgewijze plaagt te verrassen, van geen dienaars voorafgegaan, van geen lastige getuigen verzeld, als ik U te gemoet sprong, en mij aan uwe borst vlijde, en ik van het avondschemeren tot het uchtenddagen „ERIK, mijn ERIK!” zeggen mogt?”

Zie daar de taal der reinste en rijkste liefde, waarbij het hartstogtelijke, elke Zweedsche vrouw eigen, den indruk van 't geheel niet schaaft.

De ure des afscheids was weldra geslagen. Een weêrzien, aan deze zijde des grafs althans, zou daarop niet volgen. En al vervloekte ook ERIK de barbaarschheid zijns broeders, al twijfelde hij ook aan de trouw zijner CATHARINA — vijf jaren gedurende welke hem een en ander ten langzaam, maar onfeilbaar doodend gif strekte, vijf jaren, een eeuwigheid in zulk een toestand, moesten er verloopenen eer ERIK den laatsten adem uitblies.

„Eens werd het weder uchtend; maar toen klonk er vloek noch klagt uit de vensterholte, men hoorde GUSTAF niet langer inroepen als den wreker eens getergden broeders, eens beleedigden echtgenoots: ERIK XIV was niet meer.”

Stond het in mijn magt dan zou ik met mijn lezers een overeenkomst willen sluiten. Dan zou ik willen voorstellen om mijn beschouwing, over het *Noorden* ongelezen te laten, maar onder voorwaarde dan ook dat zij het *Noorden* zelf aan een nauwgezet onderzoek onderwierpen. De goede smaak zou daardoor krachtig

bevorderd en het verlangen naar degelijken teêrkost zou ik mijn streelendste belooning achten nu ik het waagde „*het Noorden*” een beschouwing te doen ondergaan.

C. DE MIJN VAN FAHLU.

NAAR

E. T. A. HOFFMANN.

Men beweert en er is veel te zeggen voor die meening, dat copiën van schilderijen meestal verreweg beneden de oorspronkelijke stukken staan. Zoo gaat het met afdrucken ten aanzien van hun modellen — zoo met vertalingen ten opzichte van hun origineel. Zoo ook met navolgingen, wanneer men ze vergelijkt met haar voorbeelden. Evenwel zou ik er sterk aan twijfelen, indien dat zelfde bezwaar zich deed gelden met deze navolging. Want een meesterstukje is zij zeker.

ELIS FRÖBOM, een wakkere, slanke, knappe jongen had zich, pas van een reis naar *Oost-Indiën* teruggekeerd, van het luidruchtig gewoel zijner makkers verre gehouden. De matroos was nog niet lang in zekere kroeg ingekeerd, of een tenger, mooi meisje, zette zich aan zijn zij. Men kon het haar aanzien dat zij zich aan den wellust had overgegeven, maar niettemin “lokte de gevallen misschien meest aan, door de weêmoedige smart, die in hare donkere oogen kwijnde.”

ELIS, na haar met een paar woorden te hebben toegeproken, nam twee ducaten uit zijn zak en een doek van O. I. zijde uit zijn borst en gaf het eene en het andere aan de deerne. “Maar haar sprongen de tranen uit de oogen, zij rees op, zij legde de ducaten op de bank en zij sprak:

“Behoud je ducaten, die zouden mij schier bedroefd maken, maar dien mooien doek, dien wil ik tot je nagedachtenis dragen; want je zult GUSTAFVA hier toch wel niet meer vinden, als je voor een jaar of wat weer Hönshning ¹ viert in *Haga*.”

Helaas, ELIS bevond zich, ook al zonder deze ontmoeting, in een diep weemoedige stemming en voorwaar, wel had hij reden daartoe.

Tot niet lang geleden had hij zijn arme, goede moeder mogen ondersteunen van de gaadje hem na de behouden thuiskomst van elk zijner Oost-Indische reizen uitbetaald. Helaas! het hem zoo dierbare huisje waarin zijn moeder gewoond had vond hij thans voor hem gesloten. Vreemde gezigten hadden hem uit het bekende venster aangestaard, en de jonge vrouw, die hem eindelijk de deur geopend en die hij naar zijne moeder had gevraagd — ELIS FRÖBOM snikte onder het vertellen — had hem kortweg geantwoord: “Die is al voor drie maanden gestorven, — wat er overbleef kunt gij op het stadhuis gaan halen, het beste van den inboedel is vóór de begrafenis verkocht.”

, Dit en nog veel meer besprak onze zeeman met een raadselachtigen, geheimzinnigen vreemdeling, die zich als een ouden mijnwerker voordeed en hem overhaalde voortaan in de mijnen zijn geluk te beproeven. Ook na het vertrek des ouden fluisterde een onbekende stem hem onophoudelijk in het oor: “Waarom verwijlt gij nog hier? — voort! — voort! — in de mijn van *Fahlu* is uw tehuis, — voort, voort, naar *Fahlu*!” En rusteloos ging hij verder en verder. Altijd achtervolgd door dezelfde gedachten, altijd vooruitgegaan door dien ouden mijnwerker, den

¹ Feest dat het teruggekeerd scheepsvolk houdt.

ouden TORBERN, dien hij steeds naliep, zonder hem in te halen.

Iedereen weet ongeveer wat nu volgt. ELIS komt te *Fahlu* aan. Hij raakt in kennis met PEHRSON DAHLSJÖ, oudste en eigenaar van een *Bergfrälsehemman*, bij *Stora Kopparberg* gelegen. Niet lang vertoeft hij te diens huize of hij ontvonkt in liefde voor ULLA, een Dallkarlische schoone, de dochter zijns meesters. Die liefde doet wedermin ontstaan. En toch, hoezeer hij zich ook verheugde in de zaligheid van haar bezit, altijd en altijd weder dreef hem zijn ziekelijke fantasie, die aldra alle symptomen eener buitengewone overspanning aannam, naar de mijn om de donkerroode stralende almandin, zijn heerlijke bruid als geschenk aan te bieden.

“Vroeg in den ochtend van den bruiloftsdag — het was *St. Jan* — klopte ELIS aan de kamer zijner bruid. Zij opende de deur, maar deinsde verschrikt terug, toen zij ELIS gewaar werd, reeds in hoogtijdsdos getooid, die haar met een doodsbleek gelaat zeide, dat hij thans naar dien steen wilde zoeken. Hij vertrok om niet terug te keeren — een vreeselijke instorting had hem bedolven.

“Lang was de opzigter en oudste PEHRSON DAHLSJÖ verscheiden, lang was zijn dochter ULLA verdwenen, niemand in *Fahlu* wist meer iets van beiden, daar er sedert FRÖBOM's onzaligen bruiloftsdag bijna vijftig jaren waren verlopen. Toen geviel het dat de mijnwerkers, die een weg wilden maken tusschen twee gangen, in een groeve van drie honderd ellen diepte, in vitrioolwater het lijk eens jongen bergwerkers vonden, die toen zij hem aan het licht bragten, verteerd scheen.

“Hij zag er uit alsof hij sliep, zoo ongeschonden, zoo frisch waren zijn gelaatstrekken; er was geen zweem van vergaan of verrotten aan de kleederen die hij droeg, aan den bloemruiker, door het linker knoopsgat gestoken. Alle inwoners van *Fahlu*, al het volk uit den omtrek verzamelde zich om den jongeling, dien men boven had gebragt; maar niemand die de trekken van het lijk herkende, geen der mijnwerkers die zich herinnerde dat een zijner makkers door een instorting was bedolven. Men was gereed het lijk naar *Fahlu* te dragen, toen in het verschiet een overoud, gerimpeld grootje op krukken aan kwam strompelen: “Daar komt het *St. Jans*-moedertje!” riepen eenige der mijnwerkers. Dien naam hadden zij der best gegeven, dewijl zij sints jaren hadden opgemerkt, dat zij altijd op *St. Jansdag* plagt te komen, in de diepte neer te zien, de handen te wringen, klagend en jammerend langs den rand van de mijn om te dolen en dan weder te verdwijnen.

“Nauwelijks had het grootje den versteenden jongeling aangestaard, daar liet zij beide hare krukken vallen, daar hief zij de armen ten hemel op, daar riep zij op den hardbrekendsten toon des klagens uit:

“O, ELIS FRÖBOM! — O mijn lieve bruidegom!” En met die woorden zakte zij naast het lijk neder, en greep de versteende handen, en drukte die aan hare door ouderdom verstramde borst, in welke nog, als heilig naphtavuur onder de ijswá, een hart vol warme liefde sloeg. “Ach!” sprak zij toen, den kring rondziende, “niemand, niemand uwer kent de arme ULLA DAHLSJÖ, die voor vijftig jaren de gelukkige bruid van dezen jongeling was! — Toen ik weéklagend en rouwbedrijvend naar *Ornäs* vertrok, toen troostte mij de oude TORBERN en zeide, dat ik mijnen ELIS,

dien de rotsklomp op mijnen bruiloftsdag begroef, nog hier op aarde weêr zou zien, en daarom ben ik jaar in jaar uit herwaarts gekomen en heb, louter uit verlangen en liefde, in de diepte gestaard! — En heden is mij nu waarlijk zulk een zalig wederzien vergund! — O mijn ELIS — mijn lieve bruidegom!"

"Op nieuw sloeg zij hare dorre armen om den jongeling heen, als wilde zij hem nooit weer loslaten, en allen stonden diep bewogen om haar.

"Zachter en zachter werden de snikken, werden de zuchten der oude, tot zij dof wegstierven.

"De mijnwerkers traden digter tot de groep, zij wilden de arme ULLA oprigten, maar zij had haar adem uitgezucht op het lijk des verstijfden bruidegoms. Eerst nu werd men gewaar dat het lichaam van den ongelukkige, dien men versteend achtte, als stof ineen viel.

"In *Kopparbergs-Kyrka*, dáár, waarvoor vijftig jaren het paar zou zijn getrouwd, werd de asch des jongelings bijgezet en naast haar het lijk der tot in den bitteren dood getrouwe bruid."

Op het kerkhof *Genua*, den prachtigsten doodenakker dien ik ooit zag, trok het volgende grafschrift mijn aandacht. Twee echtelingen waren nauwlijks zes maanden door den huwlijksband vereenigd geweest, de vrouw zeer jeugdig, de man meer dan 60 jaren na haar verscheiden. Ik las daar o. a.: "Puissent-ils être éternellement réunis dans une autre vie, après avoir été si vite et si cruellement séparés dans celle-ci." Deze aandoenlijke woorden riepen het St. Jansmoedertje weêr voor mijn geest. Ik dacht toen aan POTGIETER's voortreffelijke schildering en in mijn hôtél teruggekeerd genoot ik wederom van die laatste schets in het *Noorden*. Ik meende mijnen lezers geen

ondienst te doen door vooral in deze laatste schets POTGIETER meermalen sprekende in te voeren. Mijn eigen onkruid tiert reeds welig genoeg op den overigens zoo goed bebouwden en bloeienden akker. Ik weet dat ik hier stil stond bij een zeer bekende geschiedenis of overlevering zoo gij wilt, maar nergens vond ik de voorstelling zoo aangrijpend weêrgegeven en zoo meesterlijk volgehouden. Ik wenschte zelf geen poging aan te wenden om met eigen woorden het door POTGIETER medegedeeld te omschrijven.

Mij nogmaals *Zweden* herinnerende, gelijk ik het tot tweemaal aanschouwen mogt als bruidegom en als echtgenoot, herhaal ik met weemoedige vreugde POTGIETER's eigen woorden :

Vaartwel! vaartwel! mijn ziel vergeet
 In lief noch leed
 U, verre Vrinden!
 Mij heugt, —
 Een blijde droom der jeugd!

.
 Kom' tot mij, wie als balling zwerv'
 Uit Svea's lucht, van Svea's erf,
 Ik zal hem vragen noch verwijten
 Wat drift hij boet', welk kruis hij draag',
 Maar van uw jongste beê mij kwijten,
 Hem troosten als uw vriend, uw maag!

NASCHRIFT.

Onbegrijpelijkwijze vergat ik ter geschikter plaatse o. a. stil te staan bij de BOSCH KEMPER's oordeel over POTGIETER. In KEMPER's schetsen wordt ook regt wederbaren aan POTGIETER¹ dien klassieken autodidact bij uitnemendheid.

KEMPER getuigde o. a. "POTGIETER is nooit populair geweest en zal dit wellicht nooit worden." Aldus schreef men dezer dagen bij een hulde, den letterkundigen toegebracht."

"Slechts voor een gedeelte kunnen wij die uitspraak beamen. Het woordje "wellicht" schijnt ons een twijfel uit te drukken omtrent de blijvende kenmerken van echte populariteit, terwijl men ook in die algemeene uitspraak niet genoegzaam onderscheidt.

"Voor een groot gedeelte kan men met vertrouwen verzekeren, dat de proza en poëzie van POTGIETER nooit populair zijn geweest en ook nimmer zullen worden. Maar voor een ander is dit niet het geval.

"Uittreksels uit de prozastukken en gedichten van POTGIETER in een kleinen goedkoop bundel verzameld, en dit zal stellig eenmaal geschieden, zullen, wij zijn er zeker van, ook POTGIETER's naam tot het nageslacht overbrengen². Door een gedeelte van zijn werken, zoo besluit KEMPER, verdient POTGIETER tot de meest populaire dichters van Nederland te behooren."

En waarmee zal ik besluiten? Ik meen een goede

¹ Kritische Schetsen van F. SMIT KLEINE, pag. 132 v.v.

² KEMPER's profecy werd vervuld door den ijverigen JOH. C. ZIMMERMAN, die tot dusverre meer dan eenig ander de Executeur van POTGIETER's letterkundige nalatenschap kan genoemd worden.

keus te doen als ik mijn toevlucht neem tot de onderstaande regelen van den dichtsterlijken HASEBROEK, wiens
 “'k Vergeet U niet!” ik van harte onderschrijf.

“Voor den Dichter van *Florence*,
 Voor den Proza-Kunstenaar,
 Waardig dat hem 't hoofd omkranse
 HOOFT's en HUYGENS kroon te gaâr;
 Voor den warmen Vaderlander
 Met het zuiverst Hollandsch bloed,
 Blakend voor d'Oranje stander
 En der vaadren vrijheidshoed,
 Voor den Mensch, zoo fier als edel,
 Maar 't gemoed vol menschenmin;
 Hoofd van staal de kloeke schedel,
 Hart van goud de reine zin;
 Voor den vriend sinds veertig jaren,
 Dien 'k nog stervend heb gegroet,
 Klinkt de trilling mijner snaren,
 Nu 'k zijn dood beweenen moet.
 Moog' hem 't Land zijn krone noemen,
 Krans' hem 't Volk om woord of lied.
 Ik, voor kronen, kransen, bloemen,
 Spreek slechts zacht: “'k Vergeet U niet.”

Aan den Heer P. H. WITKAMP.

Meermalen, hooggeachte vriend, wenschte ik U een blijk te geven van de gevoelens van sympathie, welke ik in zoo ruime mate U toedraag. Niet onwelkom, dunkt mij, kan U de opdracht zijn van een eenvoudige schets over den ook door U zoo hooggeschaten en diepbetreurden **DE BOSCH KEMPER**. Immers was de naam uws edelen broeders niet in vele opzigten aan dien des eenigen als verbonden? Getuigde niet **KEMPER** toen hij hem grafwaarts leidde, dat door diens dood een deel zijns eigenen levens was afgesloten? ¹

Behoef ik hier wel te verklaren op hoe hoogen prijs ik onze toevallige ontmoeting ten huize van dien Amsterdamschen Maecenaat stel, dien we het voorregt hebben ons beider vriend te noemen? Zal ik er op wijzen, hoe aangename en liefelijke herinneringen onze *Harz*-reizen te voorschijn roepen — er van gewagen, dat door mij en de mijnen schier aan geen gast hartelijker welkom wordt toegeroepen dan aan U? Maar dan zou ik vreezen, dat Uw bescheidenheid met dergelijke openbare hulde slechts zeer ten deele tevreden zou wezen.

Leef verder gelukkig met de Uwen — voor Uw wetenschap — en blijf de mijnen en mij liefhebben.

¹ *Volksblad*, 14 Febr. 1876.

Pertransivit benefaciendo (hij ging rond weldoende).
Justus ac propositus tenax (regtvaardig en standvastig).

Van het vele goede dat hij in stilte, in eenvoud des harten, bedektelijk, gedaan en gesticht heeft, is geen openbaar boek gehouden. Het leeft alleen voort in de herinnering van tallooze beweldadigden aan wie hij hulpe bood, waar hij maar door raad of voorspraak of ander dienstbewijs of gawe helpen kon; van jonge lieden die aan den ingang van het leven bij hem leiding en steun mogten vinden.... (Prof. VISSERING, *Eigen Haard*, N°. 45 p. 356).

1. M^r. S. VISSERING, *Eigen Haard* 1876.
2. M^r. H. P. G. QUACK, *Gids* 1876.
DE BOSCH KEMPER, pag. 354 v.v.
3. M^r. J. A. JOLLES, *Themis* 1876.
JERONIMO DE BOSCH KEMPER, pag 523. v.v.
4. M^r. G. W. VREEDE, Jhr. M^r. JERONIMO DE BOSCH
KEMPER, *als Staatsburger en Geleerde herdacht*, Utrecht,
J. L. BEYERS, 1877.
5. F. SMIT KLEINE, Prof. DE BOSCH KEMPER, *Kritische
Schetsen*, pag. 122 v.v.

Jhr. Mr. J. DE BOSCH KEMPER,

Geb. te AMSTERDAM, den 23sten Maart 1808.

Gest. te AMSTERDAM, den 20sten October 1876.

De 20ste Oktober 1876 zal nog langen tijd voor zeer velen een dag van droeve herinnering zijn. Op dien dag toch werd, hoogst onverwacht, Jhr. Mr. JERONIMO DE BOSCH KEMPER ter eeuwige ruste opgeroepen. De persoonlijkheid van den afgestorvene, die vele uitnemende gaven in zich vereenigde, had in menigen kring te grooten, te blijvenden invloed uitgeoefend dan dat zijn heengaan niet een zeer diepen indruk zou achterlaten. Wanneer men bedenkt welke werkkraft er van den reeds 68 jarige uitging, dan paart zich aan die gedachte de steeds ijdele vraag waarom de groote Maaier de sikkels nog niet een wijle had teruggehouden. Van KEMPER toch ging een bezieling uit, die tot ijver moest opwekken; bij hem was een liefde voor de wetenschap die aan verreweg de meesten tot beschamend voorbeeld verstrekke, terwijl hij voor zijn geloof aan de ontwikkeling ook ten aanzien van het hooger zedelijk leven een zoo groote aantrekkelijkheid wist in te boezemen, dat zelfs zijn tegenstanders het als een voorregt aanmerkten, indien zij tot hem nader traden. Schoon in jaren toenemende, altijd jong van harte, gezond en levenslustig, was zijn verscheiden op een tijd toen men nog zooveel van hem kon verwachten, een zware slag, en telkens kwamen mij de aandoenlijke

woorden van ANDRÉ CHENIER in gedachten: "Que n'est il avec nous?" Want hoe dankbaar ook het velerlei goede waardeerende dat hij in zoo ruime mate tot stand bragt, hoe erkentelijk men ook wezen moge voor alles dat zijn vaderland, zijn vaderstad ¹ niet het minst, aan hem verschuldigd is, welk een zegenrijk leven het zijne ook geweest zij, dit alles en nog zooveel meer kan slechts strekken om zijn heengaan des te dieper te betreuren; om op de ledige plaats door hem achtergelaten, die door geen ander kan worden vervuld met te grooter weemoed te blijven staren.

Zoon van den grooten JOAN MELCHIOR, die door het thans levend geslacht nog zeer hoog wordt vereerd en ook voor verdere nakomelingen geen standbeeld behoeft, omdat zijn nagedachtenis "aere perennius" in zijn eigen werken heerlijk zal blijven voortleven, had hij met dezen veel overeenkomst; en kende de vader volgens de getuigenis van V. D. PALM geen grooter roem dan de beste burger van zijn land te wezen ², ook in dit opzicht drukte hij diens voetstappen. Dat hij de nagedachtenis van den vader in hooge eere hield, is trouwens ligt verklaarbaar. Voor hen, die in het bezit zijn van het door den zoon ³ uitgegeven ontwerp van 1820, zou reeds de lezing van de voorrede bewijzen te over kunnen aanbieden. "KEMPER" ⁴ zoo lezen wij daar o. a. "had de

¹ KEMPER zelf zag te Amsterdam het eerste levenslicht en JOAN MELCHIOR werd den 26sten April 1776 ook te Amsterdam geboren. Zie voorts aantekeningen op de Lijkrede van V. D. PALM ter nagedachtenis van J. M. K. uitgesproken 17 Dec. 1824 (Amst., JOH. V. D. HEIJ & ZOON, 1825).

² Prof. QUACK, Novembernummer Gids p. 357.

³ Leiden 1864.

⁴ Voorrede pag. 1.

beginselen van staatseenheid, nationaliteit en degelijken vooruitgang in de regtsinstellingen te lief om een geheel lijdelijk toeschouwer der gebeurtenissen te worden." Het veelomvattende, in deze weinige woorden opgesloten, is onder voorbehoud van zeer veranderde omstandigheden op den zoon ten volle van toepassing. Staatseenheid was ook een zijner meest geliefkoosde begrippen en nationaliteit in de beste beteekenis van het woord in de banier geschreven, om wier standaard hij de zijnen zoo gaarne vereenigde. Hoe na ook hem de beoefening der regtsinstellingen aan het harte lag, zouden ouderen van dagen ¹ beter weten uiteen te zetten dan ik, die eerst in de laatste jaren van zijn leven met hem in kennis mogt geraken. Dat hij echter, ook toen hij het gewoon Hoogleeraarsambt had neergelegd de belangen der wetenschap krachtadig bevorderde; die van zijn geliefd Athenaeum en van de studenten, daaraan verbonden, ijverig voorstond, daarop hoop ik nader terug te komen. Reeds ligt de waardeering van een en ander in het feit ons door de Nieuwe Rotterdamsche Courant ² medegedeeld, zoo duidelijk mogelijk opgesloten. "KEMPER" — zóó ongeveer luidt het aldaar — "had twee uren vóór zijn dood, in schijnbaar volkomen welstand, te zijnen huize een onderhoud gehad met den Hoogleeraar THEOD. JORISSEN. Hij verklaarde daarbij de hem door de orde der Professoren van het Athenaeum Illustre voor dit jaar opgedragen functie van praeses dier orde aan te nemen. Ofschoon rustend professor, was hij lid dier orde gebleven en had deze hem als bekend strijder voor de Amsterdamsche Universiteit het Voorzit-

¹ KEMPER was van 1852 tot 1862 Hoogleeraar in de Regten aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam.

² Bijvoegsel Dinsdag 24 October 1876.

terschap aangeboden voor het jaar waarin deze naar alle waarschijnlijkheid in het leven zal treden." Dezelfde Courant brengt tevens in herinnering dat in 1824 de vader even plotseling uit het leven is weggerukt. KEMPER zelf schijnt ¹ op zulk een plotseling sterven min of meer voorbereid, voor 't minst met de gedachte vertrouwd geweest te zijn dat zijn uiteinde op handen was. ²

Aandoenlijk is het bij enkele uitdrukkingen aan de voorrede, waarnaar de laatste noot aan den voet der vorige bladzijde verwijst, ontleend, even stil te staan. In November 1875, — hoe weinig tijds is sinds verlopen! — deelt hij den lezers van het reeds genoemde werk mede dat daaraan *“waarschijnlijk nog twee deelen zullen worden toegevoegd: één deel bevattende een kort overzicht der geschiedenis van ons vaderland van 1849 tot den tegenwoordigen tijd en een laatste deel bijvoegsels en registers. Dit laatste deel zal echter niet worden uitgegeven dan na mijn dood.”* En aan het slot van dat zelfde voorberigt legt hij deze verklaring af *“Ik wil de gelegenheid om mijne geschiedenis aan te vullen zóólang openhouden totdat de tijd komt, waarop mij dat niet meer mogelijk zal zijn.”* 't Is waar, verzekeringen van dergelijken aard komen meermalen voor in den mond van hen, die, tot een zeker stadium gekomen, van het besef doordrongen zijn, dat het grootste gedeelte des levens

¹ Voorberigt Deel IV, pag. 7. Geschiedenis van Nederland na 1830, uitgegeven bij WITKAMP 1875.

² VREEDE, t. a. p. p. 21. Noot 2 schrijft: Hij behield daaruit (de militaire loopbaan nl.) voor altijd zinnebeeldige uitdrukkingen. Zijn 63^e jaar ingetreden schreef hij aan een Academie-vriend en krijgsmakker B. W. WITTEWAAL 1 April 1870, dat hij gezond en wel, maar toch ook indachtig was, dat hij *“veldra van zijn post zou worden afgelost.”* De dood van onzen vriend NIEUWENHUIS (DOMELA) heeft er ons aan herinnerd, hoe *spoedig* en *onverwachts* het kan geschieden.

achter hen ligt. Maar dan wordt zulk een verzekering afgelegd als de slotrede van een andere, waarin een klagt ligt opgesloten, dat hun verleden in menig opzigt hun zoo onvoldoende toeschijnt. 't Is alsof zij willen zeggen: helaas zoo weinig hebben wij *kunnen*, en levendig zijn we er van doordrongen, dat we nog maar zeer weinig *zullen* tot stand brengen. Daargelaten dat aan de waarde van een en ander doorgaans niet te veel moet worden gehecht, houde men ook nog wel in het oog dat zulk een ontboezeming, geuit onder den indruk van het oogenblik en daaraan geheel en al ontleend, meestal van gezochtheid niet is vrij te pleiten. Niet alzo KEMPER. Deze man was te rondborstig, te eerlijk om verklaringen uit te spreken, waaronder min ware, min waardig *arrière-pensées* verborgen lagen. En zijn persoonlijkheid, werkende van uur tot uur, den ganschen dag tot eens de nacht zou komen, waarin hem dat niet meer zou zijn vergund, mij voor den geest roepende, komt het mij niet zoo verwerpelijk voor, dat hem, bij het ter neder schrijven van het vermelde voorberigt, een spoedig naderend einde levendiger dan ooit voor den geest stond. Met meer groote mannen, om slechts POTGIETER te noemen, had hij het "*semper idem*" gemeen, hoevele en hoe groote punten van verschil overigens bestaan mogen hebben tusschen den uitgever van de Nalatenschap van den Landjonker welke ons diens "*opera posthuma*" — om met den Predikant HASEBROEK¹ te spreken van zijn eigen sterfbed toereikt — en den Vrijwilliger van 1830. Legde de eerste, toen reeds de schemering voor hem inviel, een heerlijken immortellen-

¹ Zie diens voortreffelijk vriendenwoord ter Inleiding van de vernieuwde Uitgave van het Noorden, pag. 9.

krans op het graf van THEODOOR, van zijn zijde in 's levens uchtend weggerukt, KEMPER bleef tot zijn laatste ademtocht trouw aan zijn "Nederlandsche Beginselen" met woord en daad, op een wijze zooals dat alleen door hem kon geschieden; trouw ook aan zijn geliefd vaderland, voor welks regt hij tijdens de Belgische omwenteling de wapenen had aange gord ¹. Aan den ingang des levens, zooals op het einde, in zijn jongelingsjaren strijdend voor dezelfde beginselen waarvoor hij pal stond tot aan zijn dood; steeds volijverig op den post waar pligtsvervulling hem riep, nuttig werkzaam daar waar men hem noodig had, bezielde voor alles wat edel is en goed; niet strevende naar volksgunst maar toch het oog steeds geopend houdende voor de behoeften des volks; aanzienlijk van geboorte en aristocraat in den besten zin des woords, was hij nederig van harte en van hoogst zeldzame bescheidenheid. Een specialiteit in den zin van vakgeleerde was KEMPER zeker niet; dat hij echter op elk gebied, hetwelk hij aan zijn onderzoek onderwierp, met bijzonder veel gaven werkzaam was, daaromtrent zijn allen het eens. In welke rigting hij ook arbeidde, hetzij die arbeid der nederige volksklasse ten goede kwam dan wel bestemd was in handen te komen van het meer ontwikkelde publiek; als Advocaat-Generaal en als Hoogleraar, als Lid van den Raad of van de Provinciale Staten en als Volksvertegenwoordiger; in het studeervertrek en daarbuiten, in den huiselijken en in den vriendenkring "*semper idem, facile princeps, semler KEMPER*". Deze gedachte nu kan ons bijna troosten over zijn gemis, dat verleden ons verzoenen met de treurige werkelijkheid, en waar de oudste

¹ Prof. QUACK, Novemhernummer Gids pag. 358.

zoon van den diep betreurde, Jhr. Mr. B. DE BOSCH KEMPER ¹ aan de groevé-zelf ² gesterkt werd door de gedachte zulk een vader te hebben gehad, moge het Nederlandsche volk het voorregt steeds op hoogen prijs stellen zulk een uitnemend man als JERONIMO DE BOSCH KEMPER onder zijn burgers te hebben mogen tellen. Onder onze groote dooden is aan KEMPER een blijvende plaats verzekerd, en zóó blijft hij voor ons leven ook na zijn dood.

Onder den overweldigenden indruk van zijn plotseling verscheiden kwam mij, die niet in het droeve voorregt had mogen deelen mede op te gaan, toen zijn stoffelijk overschot aan de aarde werd toevertrouwd, het denkbeeld voor den geest om in den Almanak van dat *corps*, welks belangen steeds in hem zulk een warm voorstander hadden gevonden, eenige regelen te wijden aan zijn hoogvereerde nagedachtenis. Die wensch, ras door meerderen gedeeld, was mij ook daarom lief, omdat ik daardoor het beeld van den uiterst humanen professor — zij het ook zeer gebrekkig — voor oogen zou kunnen stellen van hen, die, zonder tot zijn eigenlijke leerlingen te behooren, toch een voor hen in vele opzichten hooggeachten leermeester verloren, want ook na zijn aftreden bragt hij steeds ijverig in toepassing hetgeen hij tijdens zijn Hoogleeraarsambt aan het *Athenaeum Illustre* verklaard had de roeping van een Hoogleeraar ³ te zijn.

¹ Ook op plotselinge wijze overleden.

² *Amst. Courant* 25 Okt.

³ Deze moet de wetenschappelijke vriend en raadsman zijner studenten zijn. (Brief aan den Gemeenteraad van Amsterdam betreffende de Reorganisatie van de Doorluchtige School 1860, p. 10.)

Wie onzer toch mogt hem, den schrijver over zoovele uiteenlopende onderwerpen niet steeds met vrucht raadplegen? Wien onzer kan het wel onbekend zijn met welk een benijdenswaardigen tact hij keer op keer de Vergaderingen van den Studenten-Debatingclub leidde?

En wie tot hem kwam om voorlichting, kon verzekerd zijn in hem een helper te vinden zooals men slechts hoogst zelden zal aantreffen. Jongeren bij te staan in hun studiën, daar waar zij een beroep deden op den schat zijner ervaring; allen kortom die zich tot hem wendden aan te moedigen en te ondersteunen voor zooverre dat in zijn krachten stond — *dát* was zijn leven, *dát* zijn zaligheid. En zelfs in hoogst moeilijke levensomstandigheden verloochende hij dezen karaktertrek nooit. Want zeer pijnlijke slagen zijn ook KEMPER's deel geweest. Mogt ook het groote publiek daarvan onkundig zijn gebleven, aan KEMPER's gevoelig hart werden daardoor wonden toegebracht die bij de herinnering steeds werden opengereten. Zij het mij vergund hem zelf te dezer plaatse sprekende in te voeren. *“Het jaar 1844 was een gewichtig en moeilijk jaar voor mij¹. De redactie van de Tijdgenoot, bij het afsterven van enkele vrienden en het terugtrekken van anderen rustte bijna uitsluitend op mij. Daarbij ondervond ik in mijn huiselijk leven de bitterste smart, iets dat ook op mijn geschrift invloed heeft uitgeoefend.”* KEMPER doelt hier op den dood zijner eerste vrouw². *“In den winter van 1843 tot 1844 gingen wij des avonds niet meer uit. Het verhoogde ons huiselijk leven. Op een dier gezellige avonden, die ik afwisselend met schrijven en praten doorbragt, terwijl zij over mij gezeten*

¹ Geschiedenis van Nederland na 1830, 4^e Deel, letterk. aant. enz. pag. 217.

² MARIA HULSHOFF.

was, in Maart 1844, openbaarde zich de vreeselijke kwaal die zooveel in ons vaderland maanden lang doet uitleeren door eene bloedspuwing. Na dien tijd verliet ik haar niet dan om mijne ambtsbezigheden te verrichten. Mijne geliefde vrouw spoorde mij aan om de Tijdgenoot voort te zetten, omdat zij wist dat die mij afleiding schonk. In de laatste weken van haar leven en in de eerste na haren dood, den 2den Nov. 1844, viel mij de arbeid zeer zwaar." En toch ondanks dat grievend leed was hij reeds den 7den December in een briefwisseling met LUZAC gewikkeld omtrent het wenschelijke eener grondwetsherziening, waarvan het concept alleen, in die zelfde letterkundige aantekeningen voorhanden, den schrijver als een doorkundig politicus doet kennen. En in het jaar 1859 toen hem een nieuwe slag trof door den dood van zijn oudsten, veel geliefden zoon JOAN MELCHIOR, student in de regten aan het *Athenaeum Illustre*, was hij ten gevolge daarvan wel in hevige mate geschokt, maar ook toen zelfs de ijver om anderen ten dienste te staan niet in het minst verflauwd ¹. Aan zijn "Handeling tot de kennis van de wetenschap der samenleving" een zeer omvangrijke studie, waarin hij o. a. de ontwikkeling der menschheid gadesloeg, om tot een juiste kennis der samenleving te geraken, gaat een aandoenlijke opdracht aan de nagedachtenis van dien zoon vooraf. "Stelde de zoon levendig belang in dezen arbeid — en las hij de eerste bladen, terwijl hij met vast geloof eene hoogere samenleving verwachtte", de vader (en wie vindt dit niet treffend en tevens zoo natuurlijk?) "*kon de laatste bladen niet laten afdrukken zonder in diepen weemoed een enkel woord ter nagedachtenis neder te schrijven.*" "*Semper ulem*", ook wanneer

¹ O. a. zie men de voorrede van het proefschrift van Mr. W. VAN HEUKELOM "De alleen-regtsprekende regter" 1859.

het smartelijkste hem trof wat hem, menschelijkerwijze gesproken, wedervaren kon, altijd bereid om te arbeiden aan de voortplanting van die groote levensbeginselen, die in zijn oog de grondslagen vormden van een hooger zedelijk leven — verzoend met de werkelijkheid ook waar hij vele zijner liefste denkebeelden door hen die om hem stonden, als illusiën hoorde bespreken — verzoenend optredende in de felste partijgeschillen, maar pal staande voor zijn gevestigde overtuiging, was deze Apostel van het Rijk der Waarheid en der Liefde ook groot in omstandigheden, waarin andere heroën en voorgangers zich uiterst klein kunnen betoonen.

Daar wordt, om als levensbeschrijver van KEMPER op te treden, veel meer vereischt dan de steller dezer regelen in zich vereenigt. De veelomvattende persoonlijkheid zou reeds stoffe te over opleveren voor een omvangrijk boekwerk. Evenmin is het hier de plaats om zelfs in vlugtige beschouwingen te treden van 's mans werken. 't Zou al moeilijk genoeg vallen om van dezen een compleete lijst op te geven.¹ Deze eenvoudige schets maakt dan ook geen andere aanspraak dan een ontboezeming te bevatten van diepgevoelde waardeering. Niets anders en ook niets meer. Anderen zullen er van weten te verhalen welk een groote invloed van dezen voorganger is uitgegaan op menigerlei gebied. Regt kenschetsend is de verklaring door Mr. J. A. JOLLES, lid van den Hoogen Raad² afgelegd, dat "DE BOSCH KEMPER als Advocaat-Generaal in een beschuldigde steeds zijn evenmensch zag en gelukkig was wanneer hij

¹ VREEDE, t. a. p. p. 77—90. Bibliotheek van J. DE BOSCH KEMPER. Verzameling zijner losse en kleinere geschriften in vijf Bandels.

² *Handelsblad* 25 Oct.

het voorrecht had verzachtende omstandigheden te kunnen vinden." Wederom zou het een werk op zich-zelf vormen om na te gaan wat door hem is gedaan voor de ontwikkeling van den werkman. De bescheiden uitgever van het Volksblad van "de Vriend van Armen en Rijken" en van zoovele zijner geschriften, zijn ijverige helper, dien hij slechts weinige maanden mogt overleven, zou daarvan meer dan eenig ander hebben kunnen getuigen. Toch ook in dit opzigt zullen er nog wel velen — ik zou gaarne wenschen ontelbaar velen — gevonden worden die met warme waardeering den Vriend van Armen en Rijken zullen blijven gedenken. Maar zelfs dan nog zou de persoonlijkheid van den man niet zijn weergegeven zooals zij was. Hoe heeft hij jaren en jaren lang gearbeid voor de Nederlandsche jeugd — met welk een ijver nam hij naar het oordeel van bevoegden de betrekking van Curator, gedurende 20 jaren, aan de Stads-Armenschole waar, en welke groote verplichtingen het Evangelisch-Luthersch Seminarium aan hem heeft, zal zeker te zijner tijd in het licht worden gesteld.

Enkele mededeelingen omtrent KEMPER als mensch, waarbij wij van zelf komen zullen tot eenige der gewigtigste oogenblikken zijns levens, mogen echter niet onvermeld blijven. Een blijvende vereering voor de nagedachtenis zijn edelen vaders ¹ was wel een der bij hem meest

¹ Eén zaak hinderde hem in THORBECKE meer dan eenige andere, nl. dat deze zeer zelden en dan nog slechts ter loops melding maakte van zijn vader, (o. a. Gesch. van Ned. Deel III, Aant. pag. 40) medebestrijder van ons vaderland, wiens beste burger deze dan toch waarlijk was geweest (Prof. QUACK, Gids Nov. pag. 358); en te opmerkelijker mag dit worden genoemd omdat aan THORBECKE in 1820 op voorspraak van den Hoogleeraar KEMPER zelf van de regeering een subsidie van

uitkomende karaktertrekken. 't Behoeft hier nauwelijks te worden herinnerd dat ook deze wakkere voorvechter voor al wat edel is en goed, reeds beroemd in 1806, groot in 1813 en onmisbaar in de jaren van 1816—1820 zijn naam duurzaam aan het Athenaeum heeft verbonden. De bekende lofspraak van Graaf G. K. VAN HOGENDORP ¹, aan de nagedachtenis gewijd van hem “met wien hij het niet altijd eens was in de Staten-Generaal omtrent de voorgedragene wetten en den geest van het Bestuur”, schijnt, vooral wat het aandoenlijk slot betreft, (“hij heeft een naam nagelaten die het schoonste erfdeel van zijne zonen zal zijn”), aan KEMPER die daarop in zijn geschriften

f 1200.— 's jaars werd toegekend, inzonderheid om ten behoeve van de Leidsche Bibliotheek, de Bibliotheken aan de Duitsche Hoogeschoolen te bezoeken (THORBECKE zelf heeft dit erkend in een hoogst vleidend schrijven aan KEMPER gerigt, te vinden in de Gesch. van Ned., Deel I. pag. 23 en 24). “Het behoort” zoo zegt DE BOSCH KEMPER (pag. 24 *ibid*) “tot de eigenaardige karaktertrekken van THORBECKE dat hij in zijn staatkundige geschriften den naam van J. M. KEMPER (die blijkens THORBECKE's brief van 16 Aug. 1820 “altoos de Maecenas zijner studien” geweest was) bijna nooit genoemd heeft” enz. “Van waar” — zoo lezen we iets verder — “van waar de verwijdering tusschen THORBECKE en mijn vader ontstaan is, is mij niet regt duidelijk. Misschien heeft mijn vader het minder kiesch gerekend dat THORBECKE, na twee jaren 's lands subsidie te hebben genoten, liever begeerd heeft in Duitschland te blijven als privaatdocent te Giessen en later te Göttingen.” Dat dit, in elk geval hooghartig, stilzwijgen den zoon van KEMPER, meer dan eenig ander, bevreedden moest is zoo duidelijk mogelijk; maar laat ons dezen laatsten regt doen wedervaren door de verklaring (iets wat trouwens een ieder, die niet ten eenenmale een vreemdeling in zijn geschriften is, weet) dat hij tegenover THORBECKE nooit dergelijke houding heeft aangenomen. Gereed om hem te bestrijden waar beider overtuiging met elkander in tegenspraak was, huldigde hij toch meermalen diens groote en zeldzame talenten en toonde daardoor een onpartijdig man te zijn.

¹ Bijdrage tot de Huishouding van Staat, Deel IX, pag. 459.

een- en andermaal terugkomt, altijd min of meer voor oogen te hebben gestaan. Slechts 16 jaren heeft hij dien vader mogen bezitter, die op 48 jarigen leeftijd even plotseling door den dood werd getroffen. KEMPER, de zoon, had aan zijn geslachtsnaam den naam van zijn oud-oom DE BOSCH ¹ naar wien hij ook waarschijnlijk JERONIMO geheeten is, toegevoegd. In zijn jeugd heeft hij een paar jaren te Brussel op een kostschool doorgebracht en later zijn klassieke opleiding op de Latijnsche school te Leiden, waar zijn vader sinds 1809 het Hoogleeraarsambt bekleedde, genoten. Zijn groote vriendschap voor Mr. G. W. VREEDE ², Hoogleeraar te Utrecht, dagteekent reeds uit die Latijnsche-schooljaren ³. Als student werd hij ⁴ op een door de regtsgeleerde Faculteit te Groningen uitgeschreven prijsvraag, waarbij verlangd werd een "*historica expositio doctrinae iuris romani de dominio eiusque acquirendi modis*," met den gouden eerepenning bekroond. In de Narede getuigt hij o. a. "*Hae sunt, Viri Clarissimi! quae pro virium mearum tenuitate de gravissimo argumento a Vobis proposito commentari licuit. Quum ad hanc responsionem conscribendam animum appellerem paene me deterrebat operis amplitudo; nunc confecti operis difficultatem me identidem expertum esse ingenue profiteor, ita quidem ut sperare vix audeam, fore ut haec scriptio Vestro iudicio comprobetur.*"

Bescheiden ook daar waar anderen onder de besten der Academieburgers zich al ligt door eigenwaan laten medeslepen; onvoldaan over eigen werk, ook dan waar dit

¹ Pleegvader van den beroemden PIETER NIEUWLAND. Mijn gissing vond ik later bevestigd. (Mr. G. W. VREEDE, t. a. p., p. 2, Noot 1).

² Overleden te Utrecht, 1880.

³ Geschiedenis van Nederland na 1830, Deel I, Pag. 50 en 51.

⁴ 8 Oktober 1829.

hoogstverdienstelijk mogt worden genoemd, heeft hij reeds van dien tijd de hem geschonken gaven op rente gezet en daarmede ijverig gewoekerd tot aan het oogenblik van zijn diepbetreurden dood. Dat de studie van het Rom. Regt hem aantrok, al verliet hij later dit juridisch gebied voor een ander waarop hij met nog grooter succes werkzaam was (wie denkt hier niet aanstonds aan zijn tot nog toe onovertroffen "Wetboek van Strafvordering" ¹?) blijkt genoegzaam reeds uit het onderwerp zijner dissertatie ², op welke hij 21 Juni 1830 te Leiden tot Doctor in de beide Regten werd bevorderd. 't Doet goed hem in de Praefatio, in dat vloeiend Latijn, hetwelk meer en meer in onbruik schijnt te geraken, wederom over de nagedachtenis van JOAN MELCHIOR te hooren uitweiden. *Quae puero mihi (zóó luidt het daar) singularis felicitas contigit, ut patrem habuerim, quem optimi optimum, doctissimi doctissimum judicarunt, ea haud ita diu frui dira iussit necessitas; praematura etenim mors dilectissimum hunc a me meisque studiis abripuit. Ita autem amantissimi viri ferebat mos, ut ad pulchra quaevis et optima hortari me puerum nunquam desierit: dolemus profecto, si quid aliud hunc virum nobis ereptum; lugemus non amplius ab illius ore pendere nobis licere; sed haerent tamen et infixae manebunt illa praecepta, quae pro eximiâ, quâ erat, indulgentia nobiscum communicare solebat, quaeque quantum fieri potuit in studiorum cursu religiose sequi et observare studuimus.* Ook deze belofte, wier naleving een van KEMPER's levensplannen zou kunnen genoemd worden, heeft hij op het trouwst verwezenlijkt.

KEMPER, die zich reeds eenige maanden als advocaat te 's Gravenhage gevestigd had, was een te warm vader-

¹ Het zag het licht in 1838 bij JOH. MÜLLER.

² De indole juris criminalis apud Romanos.

lander om niet te worden medegesleept in de algemeene geestdrift, door den Belgischen opstand in het leven ge-roepen, terwijl de ontwaakte nationaliteit zich daarbij zóó krachtig deed gelden, dat hij dadelijk aan de roepstem van den Koning ¹ tot alle ingezetenen des rijks gerigt om tot een algemeene wapening mede te werken, gehoor gaf. Met zijn broeder als vrijwilliger uitgetrokken, geeft hij in zijn "Geschiedenis van Nederland na 1830" meestal persoonlijke herinneringen daaromtrent ten beste, te wier kennisneming wij niets beters meenen te kunnen doen dan den belangstellende derwaarts te verwijzen ², en de brieven, gedurende zijn uittrekken naar huis geschreven, zijn door trouwe zusterliefde allen bewaard ³. Van 1832 tot 1834 diende hij het Vaderland als Substituut-auditeur militair te Breda ⁴, terwijl hij in September 1834 tot Substituut-Officier aan de Crimineele Regtbank te Amsterdam werd benoemd. Van dien tijd dagteekent zijn groote werkzaamheid op velerlei gebied en wél ons dat wij JERONIMO, ofschoon te vroeg van ons gegaan, zooveel langer hebben mogen bezitten, dan JOAN MELCHIOR aan Nederland werd gegund. Reeds in 1835 verzamelde hij de verhandelingen, redevoeringen en staatkundige geschriften van JOAN MELCHIOR in drie deelen ⁵. De voorrede getuigt van een zoo groote piëteit voor den vader, van een zoo diepe vereering voor de uitnemende eigenschappen van dezen, dat zij én den schrijver én hem, wien dat geschre-

¹ Proclamatie van 5 Oktober 1830.

² Deel I, pag. 41 sqq.

³ Deel I, Lett. Aant. pag. 43.

⁴ Holl. Illustratie 10 Nov. 1876. De beknopte levensbeschrijving, aldaar voorkomende, gaf ons onderscheiden bijzonderheden aan de hand.

⁵ Te Amsterdam in 1835 en 1836 uitgegeven.

vene geldt, beiden tot eere verstrekken. "Zijn tijdgenooten" (zoo lezen wij o.a.) "zullen zijn beeld in die geschriften terugvinden, de nakomelingschap zal in dezelve het afdruksel van zijn edel karakter kunnen ontdekken." En waar aan het slot dezer voorrede de verklaring gelezen wordt, dat het steeds de grootste bedoeling van zijn vader, bij al hetgeen deze deed en schreef, geweest was, godsdienstige en verlichte beginsels te verspreiden, en daardoor den vaderlandschen geest te veredelen; waar de woorden te lezen staan: "hoe gelukkig zoude ik mij achten, indien ik door deze verzameling ook iets tot dat verheven doel mogt hebben medegewerkt," daar kan men, nu reeds zóóveel jaren na het schrijven van die voorrede zijn verlopen, DE BOSCH KEMPER den welverdienden lof niet onthouden dat hij gedurende zijn geheele leven datgene verwezenlijkt heeft, waarnaar hij reeds als jongeling heeft gestreefd en wat men misschien eenigermate door deze woorden zou kunnen weêrgeven "de vooruitgang der maatschappij door de ontwikkeling en verdeeling en veredeling van den menschelijken geest." Reeds in 1837 (wij laten geschriften van kleiner omvang achterwege) verscheen een werk: "de Staatskundige Partijen in Noord-Nederland", dat op het titelblad niet den naam van den schrijver, maar, behalve den naam des uitgevers ¹, alleen vier bekende versregelen van ONNO ZWIER VAN HAREN bevatte. Aldra was echter de schrijver bekend ², en FALCK moet na de lezing van dat boek hebben gezegd: "dat kan door niemand anders geschreven zijn dan door een zoon van KEMPER".

¹ Amsterdam, J. D. SYBRANDI, 1837.

² KEMPER trouwens maakt zich zelf als zoodanig bekend in de Lett. Aant. betreffende de Geschiedenis van het Ned. Staatsleven en Staatsregt, pag. 16 en 17. De bescheiden VREEDE (t. a. p., p. 31 sqq.) schrijft

Kort na de invoering onzer wetboeken verscheen zijn beroemde Commentaar op het Wetboek van Strafvordering. Men denke niet, dat dit werk de arbeid van eenige maanden was, waartoe men bij weinig nadenken (de inhoud en omvang des werks toch maken reeds dadelijk op een grooter tijdruimte aanspraak) alligt komen zou, als men nl. slechts let op den datum der invoering onzer wetboeken en dien der verschijning van KEMPER's Commentaar. In het begin van 1838 had nog een werk van DE BOSCH KEMPER het licht gezien: "Gedachten over de Beoefening en Toepassing der Nederlandsche Wetgeving, voornamelijk in betrekking tot de tegenwoordige Fransche regtsgeleerdheid". De beginselen, daarin vervat, zijn hoofdzakelijk dezelfde welke bij de uitlegging van het Wetboek van Strafvordering gevolgd zijn. Niet een tijd van hoogstens drie maanden, maar van minstens 8 jaren, werd door hem aan die uitgave besteed, waartoe hem de 6 jaren gedurende welke hij reeds in regterlijke betrekkingen was werkzaam geweest, uiterst te stade gekomen waren. Nog altijd is dit werk voor Nederland als het meest gezaghebbende op het gebied van formeele Strafrecht te beschouwen, en mogen de 40 jaren die bijna sedert de uitgave verliepen, KEMPER's studie wel eenigszins op den achtergrond hebben gesteld, nog altijd wordt het door mannen der wetenschap hoogelijk gewaardeerd. En de indruk, dien de schrijver destijds hiermede maakte, wordt misschien

o. a.: "Had ik zelf op de uiterst welwillende vermelding van mijne zwakke eerstelingen op het historisch gebied, op die van onzen vriend VAN HEES, op de regelen als motto op O. Z. V. HAREN ontleend, inzonderheid op de herhaalde en eerbiedige herinnering aan JOAN MELCHIOR nauwkeuriger gelet, zoo zou ik met velen niet zoo lang in twijfel hebben kunnen verkeerden."

het best wedergegeven door de mededeeling, dat hij, toen weinig tijds later het Provinciaal Gerechtshof van Noord-Holland werd opgericht, tot Advocaat-Generaal bij dat Hof werd benoemd. De tijd, die hem van de waarneming zijner drukke betrekking overbleef (men bedenke dat KEMPER reeds toen het Lidmaatschap van velerlei Commissies waarnam), werd voor een groot deel dienstbaar gemaakt aan de Uitgave van het Politiek Weekblad "*de Tijdgenoot*", dat echter slechts kort mogt bestaan ¹, maar toch een reeks, vooral politieke- en finantieele onderwerpen ter behandeling voorlegt, als geen ander periodiek tijdschrift uit die dagen kan aanwijzen. Wie er ooit toe mogt komen een speciale studie te maken van Nederlands toestand in die belangrijke jaren zal wel doen "*de Tijdgenoot*" als gids zijner beschouwingen te kiezen. In het 5^e Deel ² kan men door de lectuur van het "Afscheid aan onze Lezers" zich op de hoogte stellen zoowel van de redenen waarop de uitgave van "*de Tijdgenoot*" berustte, als van die, waarom deze werd gestaakt.

In die jaren vóór '48 was hij een der meest besliste voorstanders van een Grondwetsherziening welk denkbeeld hij, behalve herhaalde malen in "*de Tijdgenoot*" o. a. ook ontwikkeld heeft in de "Beginselen van Nederlandsch Staatsbestuur." Dat en de Grondwetten van '13 en van '14 en die van '40 in hem een bestrijder vonden, behoeft noode te worden vermeld. Aan de Grondwet van 1848 (hij was toen Lid der dubbele Kamer) heeft hij een daadwerkelijk aandeel genomen. De Kweekschool der Godgeleerdheid voor de Evangelisch-Lutherschen, eenmaal door

¹ Van Juli 1841 tot December 1845.

² N°. 47, 25 October 1847.

JOAN MELCHIOR tot stand gekomen, die dan ook jaren aan haar hoofd heeft gestaan ¹ onderging den 27sten November 1845 eene algeheele reorganisatie, en het was DE BOSCH KEMPER die in den loop van 1846 tot het voorzitterschap van het Curatorium benoemd, deze betrekking tot aan zijn dood heeft waargenomen ².

De oprigting van "de Vriend van Armen en Rijken" dagteekent uit het veelbewogen jaar 1848, en zoo in de laatste 25 jaren zich niet weinig ontwikkeling bij het volk heeft vertoond, dan mag dit voor een deel zeker ook op rekening worden gesteld van den gezonden geest, in die volksliteratuur van KEMPER aanwezig. Want voor het volk heeft hij zich ontzettend veel opofferingen getroost, tijd noch geld ontzien om den gezigtsskring van de volksklasse te verruimen, haar zin te veredelen, haar kennis te verrijken. Ook de volksvoordragten die op gezette tijden te Amsterdam worden gehouden, werden door hem zeer gesteund, en het woord des Voorzitters aan de nagedachtenis van den edelen Volksvriend gewijd ³ heeft zeker veler warme instemming gevonden. Wij stippen hier nog aan, dat zijn verhandeling over "de armoede" door TEYLER's Genootschap ongeveer dien zelfden tijd is bekroond en uitgegeven. Te ver zou het ons voeren, indien we, ook maar in vlugtige trekken, wilden schetsen hoeveel hij heeft

¹ De nagedachtenis van J. M. KEMPER plegtig gevierd op den 17 December 1824 in de Maatschappij Felix Meritis.

² Hun, die KEMPER ten opzichte van dat Seminarium nader willen leeren kennen, zij te dezer plaatse een verwijzing voldoende naar zijn toespraak, gehouden bij de herinnering aan het 50-jarig bestaan van dat Seminarium (JOAN MELCHIOR had, juist 50 jaren geleden, een dergelijke vergadering gepresideerd) op 25 Juni 1867, getiteld "Godsdienst en Wetenschap."

³ In de Vergadering van 15 Nov. 1876.

gedaan voor de "Vereeniging voor de Statistiek" waarvan hij de ontwerper en ziel kon worden genoemd. Dat hij, vóór hij tot het Hoogleeraarsambt aan het Athenaeum Illustre geroepen werd, Lid was van de Stedelijke en Provinciale Vergadering en nog op lateren leeftijd (1867—1869) als Afgevaardigde van Hoorn (hij was ook te Haarlem gekozen) optrad, dit alles mag wel als bewijs gelden dat zijn bekwaamheden op den regten prijs werden gesteld. In het jaar 1857 werd hij in vrij omvangrijke polemiek gewikkeld met Mr. GROEN VAN PRINSTERER waarin de warme overtuiging van GROEN's bestrijder, maar ook diens voorliefde voor de gemengde School duidelijk in het oog valt. GROEN had, vóór hij zijn ontslag als Lid der Tweede Kamer nam, in zijn redevoeringen over het Onderwijs de verzekering afgelegd dat zijn zedelijk karakter door KEMPER was aangetast en de toenmalige Minister van Justitie VAN DER BRUGGHEN aan zijn vroegere beginselen, die volgens GROEN tegen de Gemengde School gekant waren, (1856), reeds in 1857 ontrouw geworden was. Verder werd Art. 16 van de Wet op het Lager Onderwijs door GROEN gebrandmerkt als de "verloochening van het Christendom" welke in Art. 22 werd verbloemd. — "Art. 16 is ontheiliging; Art. 22 heiligschennis." Wij kunnen ons hier niet mengen in den strijd die naar aanleiding van de even medegedeelde verklaringen tusschen deze beide Staatslieden ontstond — maar wil de belangstellende lezer KEMPER leeren kennen als kampioen voor beginselen en personen die hij waardeert en tegen wie de aanval van anderen gerigt is, dan geloof ik niet dat er onder al zijn brochures twee zijn aan te wijzen ¹ door

¹ Open brief aan Mr. GROEN VAN PRINSTERER en Replik aan denzelfden.

welke het duidelijker wordt, dat, waar hij dan ook als conciliant zou opgetreden zijn, hij ten aanzien van de openbare school meer overtuigd was dan iemand anders, dat het goed was haar neutraal te doen zijn en blijven. Beiden, KEMPER en GROEN, strijders voor de waarheid, al meenden zij ook daartoe langs verschillende wegen te moeten komen, zijn tot hun dood getrouw gebleven aan die groote beginselen ten aanzien van het volksonderwijs, die hen in het jaar 1857 in warmen, maar steeds edelen strijd tegen elkander deden optreden. De wederzijdsche achting is er zeker niet door verminderd. Prof. QUACK¹ zegt o. a. daaromtrent: "Haast twintig (1876) jaren zijn nu verlopen, en wij weten allen welke illusiën toen in 1857 zijn gevormd. Doch KEMPER verweet het zich zelven nooit, dat hij in dat jaar VAN DER BRUGGHEN had gesteund."

Ondoenlijk echter is het alles te vermelden, wat der belangstelling waardig zou zijn, maar zeker zou ik het doel van dit schrijven ten eenenmale uit het oog verliezen, indien ik niet besloot, met een enkel woord aan DE BOSCH KEMPER als Hoogleeraar maar bovenal als Honorairs Hoogleeraar gewijd. In November van het jaar 1852 aanvaardde KEMPER, vooral ook op aanbeveling van prof. DEN TEX het Hoogleeraarsambt aan het Athenaeum. Een schoon verleden doet zich onwillekeurig aan ons voor: DEN TEX, MARTINUS VAN DER HOEVEN en DE BOSCH KEMPER.

Wat tal van herinneringen worden, door deze namen, al niet te voorschijn geroepen! VAN DER HOEVEN, nog

¹ T. a. p., p. 358, 359.

wel niet in de volle kracht van zijn professoraal leven, maar die alreede de meest schitterende verwachtingen opwekte, DE BOSCH KEMPER, die zich niet alleen den vriend zijner studenten *noemde*, maar hun leidsman en vriend werkelijk was, en Prof. DEN TEX, die ook den bloei van het Athenaeum krachtig bevorderde, maar voor zijn ambtgenooten niet lang meer mogt behouden blijven, daar hij reeds in 1854 overleed. Geroepen tot het onderwijs in negen vakken, stond KEMPER ieder zijner leerlingen ter zijde met een toewijding, die het veelomvattende van zijn onderrigt in aanmerking genomen, des te meer lof verdient. In acht jaren tijds waren onder zijn leiding niet minder dan 30 dissertatiën bewerkt en binnen veel kleiner tijdsverloop *drie* zijner leerlingen met goud bekroond ¹. En de dissertatiën van verreweg de meesten (wij behoeven hier niet naar namen te zoeken) staan in de regtsgeleerde wereld zeer gunstig aangeschreven. Toch was de toestand van het Athenaeum zelf op den duur onhoudbaar, en KEMPER heeft dit beknopt uiteengezet in een "*brief aan den Gemeenteraad van Amsterdam betreffende de reorganisatie van de Doorluchtige School*." ² Hij gevoelde het duidelijk dat de Studenten te Amsterdam in ongunstige verhouding stonden tot die der Rijks Hoogeschoolen, daar het voor eerstgenoemden even moeilijk was den Leidschen of den Utrechtschen Hoogleraren te voldoen, als dit het geval zou zijn voor de Leidsche Studenten, wanneer zij te Utrecht, of voor de Utrechtsche, wanneer zij te Leiden geëxamineerd werden ³. 't Was bovendien een groot nadeel voor de Studenten, dat zij over negen vakken *één* Hoog-

¹ Mrs. H. P. G. QUACK, S. J. HINGST en T. M. C. ASSER.

² E. S. WITKAMP 1860.

³ Pag. 12.

leeraar hoorden, waar zij te Leiden en te Utrecht in die vakken bij *drie* Hoogleeraren onderwijs konden genieten. Aan deze opmerkingen en zooveel meer, die er nog in dien brief te lezen staan, kent men den man, wiens hart warm voor de Studenten sloeg. Reeds toen lachte hem het denkbeeld toe dat het Athenaeum moest worden een Universiteit, waarop hij trouwens reeds meermalen had gewezen. Daar bestaat van zijn hand een feestgeschenk toegewijd aan de Studenten der Doorluchtige School te Amsterdam, bij haar 225-jarig bestaan ¹. Jongeren van jaren kunnen reeds uit de voorrede van dit geschrift opmaken, met welke gezindheid KEMPER voor de Studenten van het Athenaeum bezielde was. Bij zijn onderwijs stil te staan, ligt niet alleen buiten mijn bestek, maar zou mij ook reeds daarom onmogelijk zijn, omdat KEMPER korten tijd na het schrijven van dien brief (in 1861) voor het Professoraat bedankte. Maar eenmaal Honorair Hoogleeraar, bleef hij lid van de orde der Professooren, en was het hem welkom, ook nu nog de Studenten ten zijnent te ontvangen. En wie onzer, die tot hem kwam, zal niet met mij moeten getuigenis afleggen, dat de oogenblikken bij hem doorgebracht, in waarheid goede uren konden worden genoemd? 't Was hem zoo aangenaam ons te kunnen helpen, hij deelde ons zoo gaarne en zoo bevattelijk mede, datgene wat ter uitlegging en verduidelijking noodzakelijk was. Hij had, gelijk we reeds zeiden, ook in den laatsten tijd, nog direct betrekkingen met het Athenaeum onderhouden en nam het Voorzitterschap van onzen *Debating-Club* met onverflauwd en ijver en jeugdig vuur waar. Met welke belangstelling volgde hij dan niet de gevoerde discussiën, hoe humaan was dan niet zijn

¹ Getiteld "*de Rigtingen en Partijen in het Staatkundig Leven*" 1857.

toon, waar hij ons teregtwijzingen gaf te verstaan, en hoe bescheiden bovenal stelde hij ons in staat van zijn rijke gaven partij te trekken! Nooit anders dan waardeering van zijn zijde, ook waar men van gevoelen met hem verschilde, altijd bereid om onze zwaarigheden zooveel mogelijk op te heffen. En waar wij tot hem kwamen om te worden voorgelicht in een of ander onderzoek, daar was voor KEMPER geen moeite te groot en geen opoffering te zwaar om ons te helpen, ook waar wij alras, door moeilijkheden van allerlei aard, dat onderzoek zouden hebben laten varen. Altijd wist hij ons moed in te spreken en iets van zijn hoop in de harten zijner *jeugdige vrienden* over te storten. In moeilijke omstandigheden des levens is hij ook mij (waarom gezwezen, waar de pligt der piëteit mij het spreken oplegt?) ten zegen geweest veel meer dan de edele man zelf wel zal hebben gedacht.

Als we nog even tot het Athenaeum terugkeeren, dan mogen we vooral niet onvermeld laten (wat trouwens de meesten weten) dat KEMPER tot de vestiging van de *Universiteit* te Amsterdam zijn beste krachten heeft in het werk gesteld; toen hij Effectief Hoogleeraar was alreede, maar ook toen hij Honorair Hoogleeraar was geworden. In de eerste helft van het vorige jaar, toen de kansen van het Athenaeum slecht schenen te staan, was hij vol goeden moeds, maar toch ook niet blind voor mogelijk gevaar, en verscheen er van zijn hand een brochure, getiteld: "*Nog een paar woorden over het Hooger Onderwijs in Amsterdam*". Daarin wordt het goed regt van de hervorming van het Athenaeum in een Universiteit klaar en naar waarheid voor oogen gesteld, en ik meen grond te hebben om aan te nemen dat deze en zoovele andere van KEMPER's pogingen voor een deel tot den goeden uitslag

hebben geleid. En wanneer ooit aan den ingang van de Universiteit te Amsterdam een gedenkteekeu mogt verrijzen, ter eere van hen, die medegewerkt hebben tot hare vestiging, dan voorzeker mag de naam van Mr. JERONIMO DE BOSCH KEMPER, den Oud-Hoogleeraar, daarop niet worden gemist. Hoe hij ook door zijn Ambtgenooten als zóódanig werd op prijs gesteld, getuigt de vereerende opdracht, waarbij hem het Voorzitterschap der orde van Hoogleeraren werd aangeboden, dat hij niet dan op aandrang van de Hoogleeraren en van het dagelijksch bestuur der gemeente aanvaardde. Maar, helaas, de dood riep hem op, al eer hij nog aan de vele betrekkingen, die hij reeds bekleed had, bovengenoemde had kunnen toevoegen.

Hoe jammer dat hier ook het volgende moet worden vermeld. Was KEMPER de baanbreker der Universiteit, zijn leerling Mr. C. M. J. WILLEUMIER, een zijner opvolgers, heeft aan haar vestiging al zijn talenten ten beste gegeven. En toch onder de Hoogleeraren zoekt men zijn naam te vergeefs. De onaangenaamheden die daartoe aanleiding hebben gegeven heeft M^r. WILLEUMIER zelf uiteengezet.¹

Gelukkig althans dat de brave DE BOSCH KEMPER daarvan geen getuige heeft behoeven te zijn. Had hij dit beleefd, aan zijn "Waakt!" hadde gewis geen vervolg ontbroken. Tegelijkertijd kom ik er nogmaals op terug, dat wat later, den kundigen Gynaecoloog, Dr. P. J. BAR-NOUW, een even onaangename handeling wedervoer.

Over de benoeming *door loting* (tusschen Mr. J. DOMELA

¹ "De Reorganisatie van het Athenaeum te Amsterdam. Afscheidswoord bij het nederleggen van het Hoogleeraarsambt in de Rechtsgeleerdheid, aan het Athenaeum Illustre." Amsterdam, SCHELTEMA & HOLKEMA 1877.

NIEUWENHUIS en Mr. G. A. VAN HAMEL) "ut de ceteris taceam", acht ik commentaar overbodig.

Zóó, of laat mij liever zeggen, zoo ongeveer schreef ik onder den verpletterenden indruk van KEMPER's plotseling sterven. Aan een omwerking viel niet te denken. "Il faut juger les écrits d'après leur date". Ter aanvulling van 't geen mij tot dit woord van waardeering wenschelijk scheen, was mijn aanwezigheid aan de Universiteits-Bibliotheek te *Amsterdam* noodzakelijk. Van het buitenland begaf ik mij dus derwaarts. Bij het intreden der leeszaal zweefden mij al dadelijk die heerlijke Saturdagmiddagen voor den geest, waar prof. KEMPER, hoewel reeds *Honoraire* Hoogleeraar ¹, met zeldzaamheid van gaven meermalen het presidium waarnam, en den candidaten in de regtsgeleerdheid, weldra daarin ook gevolgd door toehoorders van andere Faculteiten, de gelegenheid aanbood zich in het debat te oefenen. Wat velen aan die leerschool te danken hebben, wensch ik niet te bespreken, mij zij het slechts vergund met waardeering te getuigen dat KEMPER ook presideerde toen ik eenige stellingen over "*Kerk en Staat*" toelichtte, welke defensie door meer dan één voor mij aangenaam incident werd gekenmerkt. Zoo herinner ik mij, dat hij o. a. heuschelijk aanmerkte dat HEGEL tegen de redactie mijner stellingen geen bezwaren zou geopperd hebben, en mij na afloop verzekerde, dat het door mij aangehaalde materiaal voor een dissertatie stoffe genoeg bevatte. Een der opposenten ² was, na een debat van vier uren nog op de stoep

¹ Mr. G. W. VREEDE, t. a. p., p. 64, merkt eigenaardig op: "KEMPER heeft van alle titels het liefst en het langst dien van "*Hoogleeraar te Amsterdam*" behouden."

² De heer P. C. FROWEIN, thans leeraar te *Goes*.

van het toenmalige Athenaeum, met mij in een warmen woordenstrijd gewikkeld, wat hem van KEMPER de vriendelijke waarschuwing op den hals haalde: Nu nog niet voldaan, gij zijt toch werkelijk een "*animal disputans*". Zoo heugt mij nog, alsof het gisteren ware, dat de heer KEMPER zelf in een drietal stellingen een bestrijding van THORBECKE's staatkunde leverde en zijn ambtgenoot, de latere Minister van Binnenlandsche Zaken, Mr. C. PIJNACKER HORDIJK, daaruit aanleiding ontleende, om hem ten laste te leggen van THORBECKE een caricatuur te hebben gemaakt.

Niet lang na mijn woord ter gedachtenis, door VREEDE met diens gewone welwillendheid begroet, verscheen van de hand van mijn besten Leermeester zelven het reeds éénmaal aangehaalde werk "Mr. Jhr. JERONIMO DE BOSCH KEMPER als Staatsburger en Geleerde herdacht". Naar aanleiding daarvan, leverde de heer F. SMIT KLEINE, dankbaar gebruik makende van de door Prof. VREEDE in de eerste, en de door twee der straks genoemde schrijvers in de tweede plaats gegeven fingerwijzingen een artikel, getiteld: "Prof. DE BOSCH KEMPER, hem afgedwongen als een hulde, dezen geleerden Staatsman ter nagedachtenis".

Getuigt VREEDE ¹: "zoo heeft hij zelf meer dan één waardig lid der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde herdacht ², hij die mij meermalen heeft vereerd met de openlijke vermelding, dat ik de speelmakker zijner kindsheid, de vriend van zijne jongelingsjaren en mannelijken leeftijd was geweest. Of mijn oordeel derhalve

¹ T. a. p., p. 1.

² Mr. C. J. VAN ASSEN, Mr. G. A. DE MEESTER, Jhr. M. A. G. A. VAN RAPPAARD.

wel geheel onbevangen en onzijdig kan zijn, moet ik betwijfelen, maar bij de mededeeling van hetgeen volgt, zal ik trachten zoo getrouw als hij, aan de waarheid te zijn." Zeer teregt merkt naar aanleiding daarvan, SMIT KLEINE aan: "Van de eerste tot de laatste bladzijde lezenswaardig teekent dit gedenkschrift het beeld van een beminnelijk mensch, een vroed staatsburger, een uitstekend geleerde" ¹. Ik acht mij verre van bevoegd den indruk, dien de herhaalde lezing op mij achterliet, door beter gekozen bewoordingen weêr te geven.

't Moet voor den waardigen VREEDE een hartverheffende indruk geweest zijn, de kennismaking waaruit weldra die nooit verflauwde vriendschap ontstond voor zijn geest terug te roepen. Zoowel het degelijk en grondig, regelmatig maar streng en meer ontzag dan liefdewekkend onderrigt van den Conrector Mr. J. DELFOS, als het door VREEDE op hooger prijs gestelde van den vernuftigen, maar vollen en scherpzinnigen toehoorder van RUHNKE-NIUS en WIJTENBACH, den Rector FRANS ANTONI BOSSE worden zoowel door KEMPER ² als door den getrouwen vriend en levensherdenker zelf ³ dankbaar herdacht. De genoeglijke en gezellige avonden in de ouderlijke woning op het *Rapenburg* verhoogd door de leerrijke gesprekken met 's vaders ambtgenoot REINWARDT uit Java, met dien anderen kolonialen specialiteit D. F. VAN ALPHEN, met mannen als VAN DER PALM, GEEL, VAN ASSEN en SIENBEEK met WILLEM DE CLERCQ en zoovele anderen moeten in het jeugdig gemoed van KEMPER het gevoel

¹ T. a. p., p. 122.

² In de voorrede van zijn Dissertatie.

³ Tegenover den catheder van VREEDE prijkte de beeldtenis van den door hem zoo hoog vereerden Rector.

voor al wat edel is en goed, hebben doen ontkiemen en ontvonken. Voeg daarbij den zomertijd te *Eemnes* en *Baarn* met dien vader doorgebracht, de genoegens op die avondwandelingen met de familiën *HULSHOFF*, *MOLKENBOER* en *LAAN* gesmaakt, en het schijnt alsof ook in dit opzigt *JERONIMO*¹ éénmaal zelfstandig *JOAN MELCHIOR* wilde navolgen.

Weldra maakte de onverbiddelijke dood aan veel van die geneugten een einde. Men leze met welk een instemming *DE BOSCH KEMPER* het getuigenis van *G. K. VAN HOGENDORP* omtrent dien vader vermeldt, met welke geestdrift hij *VAN DER PALM*'s grafstede in zijn "Gedachten bij de begrafenis mijns Vaders" opneemt, en het kan niet uitblijven, dat men eenigermate althans iets van den indruk gevoelt door des vaders verscheiden op den zoon te weeg gebracht.

Groote voorregten waren nu aan zijn naam verbonden, maar even groote verplichtingen daaraan gehecht. Evenmin de een als de ander hebben het *noblesse oblige* ooit vergeten. Wat *CRAS* eenmaal voor *JOAN MELCHIOR* was, werd *C. J. VAN ASSEN* voor *JERONIMO*. *KEMPER*, in het najaar van 1825 als student aan de Leidsche hoogeschool ingeschreven, trad in het Academisch strijdperk, "door den destijds aan de zes Nederlandsche hoogescholen van Noord en Zuid heerschende vruchtbaren ijver" onderhou-

¹ Mr. H. P. G. QUACK, t. a. p., p. 359. Op zijn buitenverblijf — hij woonde des zomers te 's *Gravenhage* — was ook hij gewoon zijn studenten te ontvangen, en als de gulste gastheer te onthalen. Later vestigde *KEMPER* zich op het bekoorlijk landgoed *Ellinchem*, te *Ellecom*, waar hij volijverig als altijd, getuige zoo menig geschrift uit zijn pen gevloeid, toch niet minder de edele, gulle gastheer was die in de herbergzaamheid een zijner liefste wenschen bevredigd zag.

Hand

den, en werd, gelijk we reeds zagen, met den hoogsten lauwer bekroond ¹. Aan KEMPER's leerlust, zoo vermeldt diens oude vriend Mr. P. W. ALSTORPHIUS GREVELINK, dankt de Leidsche Academie het eerste Staatsoeconomisch College in de Hollandsche taal. Die colleges van prof. WTTEWAAL hebben zeker op zijn ontwikkeling en vorming een grooten invloed uitgeoefend.

Even als Advocaat te 's *Gravenhage* nauwlijks gevestigd, is de kreet "te wapen" nauwlijks weêrklonken, of wij treffen KEMPER onder de eerste vrijwilligers aan. Toen 15 jaren vroeger de uit *Elba* ontsnapte overveldiger het pas gestichte Nederland bedreigde, had JOAN MELCHIOR geen enkelen student tot dienstneming aangeraden, onder deze verontschuldiging: "ik had zelf geen zonen aan te bieden". Met welk eene fierheid, zoo roept VREEDE met vuur uit, zou die vader zijne te velde trekkende zonen ² hebben nageoogd!

Van dat krijgsmansleven heeft KEMPER ³ ons tal van leerrijke en kenschetsende episodes medegedeeld. In die dagen gaf KEMPER, deels in het *Handelsblad*, deels in de Bredasche Courant, zijne politieke eerstelingen uit. Later, in meerdere zijner geschriften, verbloemde hij zijne sympathiën niet voor den patriot van 1787 en het lid van

¹ ABRAHAM DE VRIES z. VREEDE t. a. p. p. 15 schreef daaromtrent: "De bekrooning van ROONTJE KEMPER doet mij groot plezier. Het is aardig hoe het vaderlijke zich op de kinderen overplant. Zou oom GORIS (DE BOSCH) van dat JEROENTJE ook niet gezegd hebben: "Wanneer gij in dat vat een kraan steekt, tapt gij vrij wat beters dan gij verwacht hadt."

² Ook zijn jongere broeder JOAN MELCHIOR, geb. te Leiden, 14 Aug. 1810 was mede uitgetrokken.

³ Geschiedenis van Nederland na 1830, I, 163.

het Uitvoerend Bewind van 1798¹ over PIETER VREEDE, die op hoogen leeftijd nog voortging zijn volk in geschriften voor te lichten.

In die dagen, toen hij alle moeite deed om een regterlijke betrekking te bekomen, zette hij door een dagblad-artikel alles op het spel.

“Omtrent uw artikel in het *Handelsblad*,” schreef VAN ASSEN aan zijn voormaligen pupil, “heb ik meer angst geleden dan gij. Weet dat uw opstel in handen van het Ministerie is. Had de heer VAN MAANEN uwe hand herkend, wat zou het onmiddellijk gevolg geweest zijn?”

Eindelijk, 16 September 1834, had zijn benoeming tot substituut-officier in Amsterdam plaats, het volgende jaar in Juli zijn huwelijk met de beminnelijke gade², die hem zes kinderen schonk, waarvan nog drie in leven zijn. Zijn boek “de Staatkundige Partijen enz.” was een meesterlijke proeve, een boek waarvan Prof. TYDEMANN terecht getuigde “coup d’essai, coup de maître.” Zoowel hier als in de “*Tijdsgeest*” werden de beginselen ontvouwd, die den vader hadden beziel. Elders heb ik reeds op de vereering van den zoon voor dien vader gewezen. Mr. QUACK³ meldt het volgende bekende feit op de hem eigenaardige wijze.” Ter wille van de nagedachtenis van dien vader, zou hij zelfs een oogenblik zijn innemende vriendelijkheid hebben kunnen vergeten. Ten minste zij, die in 1863 bij het vijftigjarig feest onafhankelijkheid met hem in ‘s Gravenhage rondwandelden, hebben kunnen gadeslaan dat de effen en bedaarde

¹ Geschiedenis van Nederland van 1831—50, III, 221. De staatkundige partijen in Nederland (1837) bl. 316, 321, 326, 329.

² Levensberigt van v. ASSEN bl. 36, zij stierf den 2den November 1844.

³ T. a. p. 357.

gemoedsstemming, de gewone vriendelijke lach om de lippen, eenigzins — zij het slechts een oogwenk — was verstoord, toen hij meende op te merken, dat, bij de herdenking der mannen, die onzen Staat in 1813 hebben opgericht, de naam van zijn vader niet met dezelfde eer werd bejegend als b.v. die van VAN HOGENDORP.” En het kwam wel zeer duidelijk aan het licht toen hij in het najaar van 1848 het eerst als Lid der dubbele kamer optrad, op het gebied waar weleer de parlementaire welsprekendheid van JOAN MELCHIOR zoo zeer had geschitterd, hoe hoog hij dien vader vereerde¹. “Ik word geroepen” — zoo sprak hij — “om mijne stem uit te brengen in de Vergaderzaal waar eenmaal mijn vader zoo dikwijls de ooren boeide. Hij was van velen uwer een opregt vriend en geliefd Leermeester; bij allen, die hem kenden, wegens zijne rondheid, zijne waarheidsliefde bemind, en onder alle zijne Landgenooten als een kundig Staatsman geëerbiedigd, en nog heden als zoodanig naast VAN HOGENDORP genoemd. Sommigen uwer verwachten welligt iets van hetgeen de Vader was in den zoon terug te vinden. Ik besef ten volle dat zij zich teleurgesteld zullen gevoelen, maar al wordt ook zeer weinig in mij teruggevonden van hetgeen men bij hem in rijke hoeveelheid vond, ik hoop ten minste hem na te volgen en te evenaren in opregtheid, in liefde tot regt, in eene gematigde en voorzigtige Staatskunde. Na, den 23sten December 1849, voor den door THORBECKE aan een ministeriële portefeuille ten offer gebragten Leerstoel te hebben bedankt kon dan toch, zoo vermeldt VREEDE², in 1852, de al te nederige geleerde den aandrang van zijne

¹ Zitting der Staten-Generaal 3 Oktober 1848.

² T. a. p., p. 57.

geliefde Amsterdammers niet afslaan, en trad hij aan het *Athenaeum Illustre* als opvolger van Mr. C. A. DEN TEX op met de fraaie Inwijdingsrede¹ “de Staatswetenschap, eene wetenschap op waarneming en wijsbegeerte gegrond, en door voortdurende kritiek te volmaken. Ik had (zoo zegt VREEDE) het voorregt die te hooren, en tegelijk zijne hartelijke herdenking onzer vriendschap.

In 1849 had hij voor het Burgemeesterschap te *Amsterdam* bedankt.² Mr. J. A. JOLLES³ schrijft o. a. en het zij mij vergund die woorden te herhalen: “Er zijn nog andere instellingen, die bij eene herinnering aan KEMPER’s werkzaam leven, niet onvermeld moge blijven. Ik bedoel de vriend van *Armen en Rijken*” en “de *Vereeniging voor Statistiek*.”

Eerstgenoemde was een inrichting ter bevordering van volksgeluk en volkswelvaart. Zij werd door KEMPER in 1852 te *Amsterdam* opgericht. Wie in de hoofdstad het *Koningsplein* overging, zal zeker de eenvoudige woning gezien hebben, met het opschrift:

“*Vriend van armen en rijken.*”⁴

Daar woonde de werkzame en kundige E. S. WITKAMP, die onder KEMPER de uitgave der *Volksletterkunde*, van die inrichting uitgegaan, bestuurde, en daaraan ijverig medewerkte; daar was eene statistieke bibliotheek en evenzeer eene bibliotheek ten dienste van den burgerstand, daar vond deze goedkoope gelegenheid om met werken over ambachten, werktuigkunde, nijverheid enz. bekend te worden, daar werden die ééncents volksblaadjes verkocht, aan de

¹ 22 Nov. 1852.

² 8 Nov. 1849 (Brief van den Burgemeester P. HUIDEKOPER.)

³ T. a. p.

⁴ Vriend van rijken maar eerder nog vriend van armen.

algemeene maatschappelijke belangen toegewijd, dikwerf aan behoeftigen die op de lezing prijs stelden, geschonken. Later werd WITKAMP meer bepaald directeur dier inrichting, en mogt daarin 25 jaren lang, geheel in den geest van KEMPER, werkzaam zijn. Toen WITKAMP in Februari 1876 overleed, schreef KEMPER (*Volksblad* 14 Februarij):

“Mocht de inrichting: *De Vriend van Armen en Rijken* gedurende haar 25jarig bestaan eenig nut hebben gesticht, eenige belangstelling hebben gevonden, dan moet de naam van ERNST SIGISMUND WITKAMP, daaraan verbonden blijven. Voor mij gaat met hem een vriend, een trouwe medearbeider op maatschappelijk gebied, dien ik diep betreur, ten grave. Ik heb in zijn dagelijkschen omgang een deel van mijn leven verloren” Het *Handelsblad*, Febr. 1875, schreef naar aanleiding daarvan: “’t Was een welverdiende hulde, die KEMPER over den bescheiden WITKAMP uitsprak en M^r. JOLLES getuigde: “Ik heb (toen en later) WITKAMP werkzaam gezien, hij verdiende KEMPER’s lof in *alle* opzichten.”

Den 24sten Oktober werd KEMPER’s stoffelijk overschot ter laatste rustplaats geleid. Op het kerkhof te *Diemerbrug*, waar die aandoenlijke plegtigheid plaats had, was dit ééne althans zeer duidelijk, dat ¹ “wat er dan ook waar mocht zijn van zijn theorie en leer, zeer zeker zijn persoon de band was geweest, die vele zeer heterogene bestanddeelen tot en naast elkander had gebracht.

Wanneer men mij vroeg welke plaats aan KEMPER onder onze geleerden en staatslieden toekomt, dan zou ik hem die niet naast THORBECKE aanbieden en evenmin hem mij in de nabijheid van GROEN VAN PRINSTERER denken. Ik zou hem mij voorstellen aan VREEDE’s zijde. KEMPER

¹ Mr. H. P. G. QUACK, t. a. p. pag. 359.

en VREEDE hebben in verschillende betrekkingen als Hoofden, zich voor hun vaderland opgeofferd. Beiden zijn gestorven na een leven vol strijd, — de een met het wachtwoord "*conciliatie*" op de lippen, de ander met de leuze "*repos ailleurs*" in het hart.

Een punt van onderscheid tusschen deze nog niet vervangen Aanvoerders ligt in de door elk van beiden tentoongespreide kracht, een punt van overeenstemming evenwel in de liefelijke bloemen, die op hunne graven bloeien, in de gezegende herinneringen, die hun persoonlijkheden doen voortleven.

Metaal is niet van noô om Uwer te gedenken,
Maar wel is 't Hollands pligt een standbeeld U te schenken.

In onze harten blijft Ge ook zonder dat wel leven,
Maar 't volk, U beiden lief, moest beiden 't U ook geven.
